

स्थापना - १९९६

रयत शिक्षण संस्था

छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा

कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी संचलित,

प्राचार्या सुमतिबाई पांडुरंग पाटील व प्राचार्य बॅरि. पी. जी. पाटील स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र

उपजिल्हाधिकारी
पोलिस उपअधिक्षक
तहसिलदार
उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी
जिल्हा उपनिबंधक
राज्यकर विक्रीकर आयुक्त
फायनान्स अँड अकॉउंट ऑफिसर
नायब तहसिलदार
उपअधिक्षक भूमि अभिलेख
गट विकास अधिकारी
मुख्याधिकारी
पोलिस उपनिरीक्षक
राज्य कर निरीक्षक
सहायक कक्ष अधिकारी
सहायक निबंधक
कृषी अधिकारी
एल.आय.सी. डेव्हलपमेंट ऑफिसर
सहा. आर.टी.ओ. अधिकारी
मंत्रालय कक्ष अधिकारी
उपअधिक्षक राज्य उत्पादन शुल्क
लिपीक
विस्तार अधिकारी
पोलीस शिपाई
तलाठी
कर सहायक

कोर्सेस

- ※ इंटिग्रेटेड कोर्स
(राज्यसेवा + P.S.I. + S.T.I. + A.S.O. +
सरळसेवा परीक्षा + मुख्य परीक्षा+मुलाखत
- ※ फॉंरेशन कोर्स
(राज्यसेवा, P.S.I.+S.T.I.+ A.S.O. +
सरळसेवा परीक्षा)
- ※ राज्यसेवा मुख्य परीक्षा कोर्स
- ※ सी-सॅट कोर्स
- ※ सरळसेवा कोर्स
- ※ P.S.I., S.T.I., A.S.O. मुख्य परीक्षा कोर्स
- ※ मॉक इंटरव्ह्यू
- ※ अभ्यासिका
- ※ मेगा भरती

माहिती पत्रक

UPSC MPSC

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्रास बॉस्ट्र प.जी.पाटील उत्कृष्ट स्पर्धा परीक्षा केंद्र पुरस्कार स्वीकारताना मा.प्राचार्य डॉ.गणेश ठाकूर व प्रा.डॉ.शिवाजी पाटील

प्रा. सुनंदा चव्हाण मार्गदर्शन करताना सोबत मा. वॅ. पी. जी. पाटील, श्रीमती सुमतीबाई पाटील व मीरा बोरवणकर (IPS)

डॉ.चारुशिला देशमुख हिचा विक्रीकर निरीक्षक (एस.टी.आय.) या परिक्षेत महाराष्ट्रात प्रथम क्रमांक आलेबद्दल सत्कार करताना मा.डॉ.अनिल पाटील, सहसचिव डॉ. एस.एस.गायकवाड, प्राचार्य डॉ.जे.जी.जाधव, प्राचार्य आर.के.शिंदे, प्रा.डॉ. शिवाजी पाटील प्रा. डॉ. अविनिश पाटील

मा.राजेश स्वामी भारतीय उच्चायुक्त केनिया यांचा सत्कार करताना मा.डॉ.अनिल पाटील सोबत प्राचार्य डॉ. भाऊसाहेब कराळे

मा. डॉ. धनंजय येडेकर माजी अध्यक्ष, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग यांची स्पर्धा परीक्षा केंद्रास सदिच्छा भेट सोबत मा. डॉ. अनिल पाटील

NAAC पिअर टीम २०११ भेट

कश्मिरा पवार अधीक्षक, CBI यांचा सत्कार करताना मा.शरद पवारसाहेब

मा.डॉ.अनिल पाटील मार्गदर्शन करताना सोबत प्राचार्य डॉ. भाऊसाहेब कराळे

स्वप्नील बावकर डेप्युटी कमिश्नर कस्टम्स, भारत सरकार यांचा सत्कार करताना प्रा.डॉ.अनिसा मुजावर

समाजातील सर्व वंचितांना शिक्षण मिळावे व समाज परिवर्तन व्हावे या उद्देशाने पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील उर्फ अण्णा यांनी इ. स. १९१९ मध्ये रयत शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणाबरोबर उच्च शिक्षणाची

संधी या समाजाला मिळावी या ध्येयाने अण्णांनी जून १९४७ मध्ये सातारा येथे छत्रपती शिवाजी कॉलेज या नावाने पहिले महाविद्यालय सुरु केले. या कॉलेजने महाराष्ट्राला अनेक नामवंत तज्ज्ञ, मार्गदर्शक, प्रशासक, राजकीय नेते, शिक्षक दिले. हाच वारसा पुढे चालावा व बदलत्या काळाची आवाहने लक्षात घेऊन शासनामध्ये रयतेची छाप निर्माण व्हावी या हेतूने रयत शिक्षण संस्थेने कर्मवीर विद्या प्रबोधिनीमार्फत छत्रपती शिवाजी कॉलेजमध्ये जून १९९६ पासून स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र सुरु केले. अल्पावधीत हे केंद्र महाराष्ट्रातील एक नामवंत व यशस्वी केंद्र म्हणून नावलौकिकास आले आहे. आज अखेर प्रशासनातील विविध पदांवर ६७२ पेक्षा जास्त विद्यार्थ्यांची निवड झाली आहे. ही बाब रयतेच्या व बहुजन समाजाच्या दृष्टीने अभिमानास्पद आहे.

ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांमधील न्यूनगंड दूर करून त्यांच्यामधील आत्मविश्वास वाढवून त्यांचे यशस्वी करिअर करण्याची किमया या केंद्राने केली आहे. या केंद्रामार्फत महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग व केंद्रीय लोकसेवा आयोगाच्या विविध स्पर्धा परीक्षांचे मार्गदर्शन केले जाते.

मा. डॉ. अनिल पाटील

चेअरमन,
रयत शिक्षण संस्था,
कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी

देश व राज्य पातळींवरील वेगवेगळ्या क्षेत्रांमधील शासकीय व अशासकीय पदांसाठी स्पर्धा परीक्षांच्या माध्यमातून पात्र उमेदवारांची निवड करण्यात येते. ग्रामीण भागात शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या प्रचंड असली तरी अशा पदांवर या भागातील विद्यार्थी अभावानेच दिसत होते. परंतु गेल्या दशकामध्ये ग्रामीण विद्यार्थी मोठ्या प्रमाणात

शासकीय सेवेत निवडले जात आहेत. ही अत्यंत समाधानाची बाब आहे. या पार्श्वभूमीवर छत्रपती शिवाजी कॉलेजमधील स्पर्धा परीक्षा केंद्र आदर्श आहे. हे केंद्र महाविद्यालयाचा मानबिंदू आहे. या महाविद्यालयामध्ये ११ वी च्या वर्गात प्रवेश घेणारा विद्यार्थीसुद्धा प्रशासकीय सेवेत जाण्याची इच्छा बाळगतो. हेच या केंद्राचे यश आहे.

मा.डॉ. भाऊसाहेब कराळे

केंद्रप्रमुख, स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र
सचिव, रयत शिक्षण संस्था, सातारा
चेअरमन, कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी

यु. पी. एस. सी., एम. पी. एस. सी. व इतर स्पर्धा परीक्षांमध्ये हमखास यश मिळविण्यासाठी या स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राला पर्याय नाही. हे स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र ग्रामीण व शहरी विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास साधत आहे.

प्राचार्य आर. के. शिंदे

कार्यकारी संचालक
कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी

स्पर्धा परीक्षा ही काळाची गरज झालेली आहे. मात्र यासाठी योग्य मार्गदर्शन व अभ्यासाची दिशा असणे आवश्यक असते. या केंद्राद्वारे विद्यार्थ्यांना स्पर्धा परीक्षा संबंधीचे मुलभूत माहितीचे ज्ञान, योग्य व नियमित मार्गदर्शन, आवश्यक संदर्भ सहित्य, अभ्यासासाठी योग्य तसेच विद्यार्थ्यांमधील न्यूनगंड काढून टाकून आत्मविश्वास वाढविण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले जातात. यामुळेच या केंद्रामधून यु.पी.एस.सी. व एम.पी.एस.सी. तसेच इतर स्पर्धा परीक्षांमध्ये अनेक विद्यार्थ्यांची निवड होत आहे ही अत्यंत आनंदाची बाब आहे.

डॉ. शिवाजी पाटील

राज्यशास्त्र विभाग
संचालक, स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र

Directors 1996-2015

Sr. No.	Name	Dept./Subject	Year
1	Smt. Sunanda Chavan	Head, Dept. of English	1996-99
2	Shri. R. K. Gaikwad	Head, Dept. of History	1999-03
3	Dr. Shivaji S. Patil	Asst. Prof. in Political Sci.	2003-05
4	Dr. L. N. Ghatage	Head of Economics	2005-08
5	Dr. Shivaji S. Patil	Head Asso. Prof. in Political Sci.	2008 to till date

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र कमिटी

१	मा. डॉ. अनिल पाटील	मार्गदर्शक
२	मा. प्राचार्य डॉ. भाऊसाहेब कराळे	केंद्रप्रमुख
३	डॉ. शिवाजी पाटील	संचालक
४	डॉ. डी. बी. मासाळ	सदस्य
५	डॉ. अनिल वावरे	सदस्य
६	श्री. रविंद्र महाजन	सदस्य
७	श्री. डी.सी. जाधव	को-ऑर्डिनेटर
८	श्री. विकास ताटे-देशमुख	ग्रंथपाल
९	श्री. प्रदिप लोंढे	कार्या. सहाय्यक

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राची गरज

- ग्रामीण विद्यार्थ्यांमध्ये स्पर्धा परीक्षेविषयीचे अज्ञान दूर करणे.
- विद्यार्थ्यांना योग्य व अचूक मार्गदर्शन पुरविणे.
- स्पर्धा परीक्षेच्या विद्यार्थ्यांना दुर्मिळ संदर्भग्रंथ पुरविणे.
- स्पर्धा परीक्षांविषयी विद्यार्थ्यांच्या मनातील असलेला न्यूनगंड दूर करणे.
- स्पर्धा परीक्षेचे वातावरण विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण करणे.
- योग्य फी आकारून विद्यार्थ्यांना परीक्षेचे संपूर्ण मार्गदर्शन करणे.

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राची उद्दीष्टे

- स्पर्धा परीक्षांकडे अधिकाधिक ग्रामीण विद्यार्थी वळवणे.
- विद्यार्थ्यांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करणे, विद्यार्थ्यांना स्वयंअध्ययनाची सवय करणे.
- विद्यार्थ्यांना सर्व प्रकारच्या सुविधा पुरवून आवश्यक वातावरण उपलब्ध करून देणे, अल्प खर्चात स्पर्धा परीक्षांविषयी मार्गदर्शन करणे.

स्पर्धा परीक्षा केंद्राचे मार्गदर्शन स्वरूप

- सेवाभावी तज्ञ प्राध्यापकांचे नियमित अध्यापन (२२ वर्षांचा अनुभव), गेस्ट लेक्चरर्स, सराव चाचण्या व सराव परीक्षा, GDPI.

स्पर्धा परीक्षा केंद्रात उपलब्ध असलेल्या सुविधा

स्वतंत्र स्पर्धा परीक्षा केंद्राचे कार्यालय, स्वतंत्र लायब्ररी व अभ्यासिका, दूरध्वनी, संगणक, इंटरनेट व्यवस्था, प्रश्नपेढी, सराव चाचण्या, ग्रुप डिस्कशन व्यवस्था, स्पर्धा परीक्षा केंद्रांचे स्वतंत्र बोर्ड, सुसज्ज बैठक व्यवस्था, इंग्रजी वर्तमानपत्रे, इतर महत्त्वाची तसेच स्थानिक वर्तमानपत्रे, विविध उपयुक्त मासिके, मुलाखत तंत्र-कॅमेरा, ऑडिओ - व्हिडिओ सिडिज्, Wi-Fi कॅम्पस, विषयवार मार्गदर्शन करणारे प्राध्यापक, वेळापत्रक, संबंधित व्यक्ती नसल्यास पर्यायी व्यवस्था.

FACILITIES

Marathi News Papers

Maharashtra Times	Pudhari
Punya Nagari	Sakal
Loksatta	Aikya
Lokmat	

English News Papers

Times of India
The Indian Express
The Economic Times
Hindi-Navbharat Times

Periodicals, Journals :

Marathi	English	Hindi
Nokari Sandarbh	Employment News	Pratiyogita Sahitya
Chanakya Mandal	Kurukshetra	
Parivartanacha Vatsaru	Civil Service Chronical	
Lokrajya	Competitive Success Review	
Shetkari	Banking Service	
Yojana	General Knowledge	
Baliraja	Pratiyogita Darpan	

MPSC मार्गदर्शन वर्ग

- फॉडेशन कोर्स (राज्यसेवा + PSI + STI + सहाय्यक कक्ष अधिकारी)
- राज्यसेवा पूर्व परीक्षा वर्ग
- PSI पूर्व परीक्षा वर्ग
- STI पूर्व परीक्षा वर्ग
- सहाय्यक कक्ष अधिकारी पूर्व परीक्षा वर्ग
- राज्यसेवा मुख्य परीक्षा Crash Course
- PSI / STI / सहाय्यक कक्ष अधिकारी पूर्व परीक्षा Crash Course
- C-SAT Course
- इंटीग्रेटेड कोर्स(पूर्व+मुख्य + मुलाखत)
- राज्यसेवा मुख्य परीक्षा वर्ग
- PSI मुख्य परीक्षा वर्ग
- STI मुख्य परीक्षा वर्ग
- सहाय्यक कक्ष अधिकारी मुख्य परीक्षा वर्ग
- मुलाखत मार्गदर्शन वर्ग
- PSI शासिरीक चाचणी वर्ग
- सरळ सेवा मार्गदर्शन वर्ग

UPSC मार्गदर्शन वर्ग

UPSC फॉडेशन कोर्स - पूर्व + मुलाखत मार्गदर्शन

मार्गदर्शन वर्गाची वैशिष्ट्ये

- २२ वर्षांची उज्वल व हमखास यशाची परंपरा
 - नियमित सराव चाचण्या मूल्यमापन
 - स्वतंत्र अभ्यासिकेची सोय (मुला-मुलींची स्वतंत्र सोय)
 - ६७२ पेक्षा जास्त विद्यार्थी विविध पदांवर कार्यरत
 - संगणक व इंटरनेटची सुविधा
 - रयत शिक्षण संस्थेचा खास ग्रामीण विद्यार्थ्यांसाठीचा उपक्रम
 - तज्ञ प्राध्यापकांचे मार्गदर्शन
 - संदर्भसाहित्याने परिपूर्ण ग्रंथालय
 - निवड झालेल्या अधिकाऱ्यांचे प्रत्यक्ष मार्गदर्शन
 - इतर स्पर्धा परीक्षांचे वैयक्तिक मार्गदर्शन
- अधिक माहितीसाठी संपर्क : फोन नं. ०२१६२-२२७४७२ ई-मेल : cscspardha96@gmail.com

Final Selection 1997 to May 2016

Year	Class I	Class II	Class III	Class IV	Total
1997-1998	-	3	-	-	3
1998-1999	-	1	-	-	1
1999-2000	1	3	-	-	4
2001-2002	1	4	-	-	5
2002-2003	5	1	-	-	6
2003-2004	-	5	-	-	5
2004-2005	3	10	-	-	13
2005-2006	2	3	-	-	5
2006-2007	2	19	8	-	29
2007-2008	1	1	14	-	16
2008-2009	1	34	27	-	62
2009-2010	3	32	8	-	43
2010-2011	11	22	18	-	51
2011-2012	1	38	20	-	59
2012-2013	4	51	24	-	79
2013-2014	5	17	19	01	42
2014-2015	2	30	25	01	58
2015-2016	3	12	20	-	35
2016-2017	4	07	28	-	39
2017-2018	2	10	19	-	31
2018-2019	-	43	36	07	86
TOTAL	51	346	266	09	672

राज्यसेवा परीक्षा

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

राज्यसेवा परीक्षा

१. संवर्ग व पदे याबाबतचा संक्षिप्त तपशील :-

महाराष्ट्र राज्य शासनाच्या सेवेतील राजपत्रिक गट-अ व गट-ब संवर्गातील खालील पदे शासनाच्या मागणीनुसार व पदांच्या उपलब्धतेनुसार सादर परीक्षेमधून भरण्यात येतात

अ.क्र	पदाचे नाव	वेतनबँड व गेड वेतन रुपये	उच्च पदावर बढतीची संधी	नियुक्तीचे ठिकाण
१	उपसंचालक/प्रकल्प अधिकारी (एकात्मिक अदिवासी विकास प्रकल्प)(श्रेणी एक) उपायुक्त, गट-अ	१५,६००-३९,९००,६६०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	सह संचालक व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
२	उप जिल्हाधिकारी, गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उप जिल्हाधिकार्यांच्या निवड श्रेणीत व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
३	पोलीस उप अधीक्षक/ सहाय्यक पोलीस आयुक्त, गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	पोलिस अधीक्षक/पोलिस उपायुक्त व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
४	सहाय्यक राज्यकर आयुक्त, गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	राज्यकर उपायुक्त व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
५	उपनिबंधक, सहकारी संस्था, गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	सहनिबंधक सहकारी संस्था व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
६	उप मुख्यकार्यकारी अधिकारी/गट विकास अधिकारी(उच्च श्रेणी), गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	महाराष्ट्र विकास सेवेतील वरिष्ठ पदावर	महाराष्ट्रात कोठेही
७	सहाय्यक संचालक, महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा, गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा, गट-अ(वरिष्ठ)त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
८	मुख्याधिकारी, नगरपालिका/परिषद गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	निवड श्रेणीतील पदावर	नगरपालिका/नगरपरिषद क्षेत्रात
९	अधीक्षक, राज्य उत्पादन शुल्क, गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उपायुक्त(वरिष्ठ)व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
१०	शिक्षणाधिकारी, महाराष्ट्र शिक्षण सेवा, गट-अ(प्रशासन शाखा)	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	शिक्षण उप संचालक व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
११	प्रकल्प अधिकारी(एकात्मिक अदिवासी विकास प्रकल्प)(श्रेणी दोन) सहाय्यक आयुक्त, गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उपसंचालक/प्रकल्प अधिकारी (एकात्मिक)अदिवासी विकास प्रकल्प)श्रेणीएक उपायुक्त त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
१२	उद्योग उप संचालक (तांत्रिक), गट-अ	१५,६००-३९,९००,५४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	अधीक्षकीय उद्योग अधिकारी, गट-अ व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही

अ.क्र.	पदाचे नाव	वेतनबँड व गेड वेतन रुपये	उच्च पदावर बढतीची संधी	नियुक्तीचे ठिकाण
१३	तहसिलदार गट - अ	१५,६००-३९,९००,५००० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उपजिल्हाधिकारी व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
१४	सहायक संचालक, कौशल्य विकास रोजगार व उद्योजकता गट-अ	९,३००-३४,८००,५००० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उप संचालक व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
१५	उपशिक्षणाधिकारी, महाराष्ट्र शिक्षण सेवा गट-ब (प्रशासन शाखा)	९,३००-३४,८००,४८०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	शिक्षणाधिकारी व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
१६	सहायक प्रादेशिक परिवहन अधिकारी गट-ब	९,३००-३४,८००,४८०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उप प्रादेशिक परिवहन अधिकारी गट-अ व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
१७	लेखा अधिकारी, महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा, गट-अ(कनिष्ठ) व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
१८	कक्ष अधिकारी, गट-ब	९,३००-३४,८००,४८०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	अवर सचिव व त्यापुढील पदे	फक्त मुंबई
१९	सहायक गट विकास अधिकारी, गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	महाराष्ट्र विकास सेवा, गट-अ व निवड श्रेणीत	महाराष्ट्रात कोठेही
२०	मुख्याधिकारी, नगरपालिका/ नगर परिषद, गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	मुख्याधिकारी नगरपालिका/नगर परिषद, गट-अ व त्यापुढील पदे	नगरपालिका/ नगरपरिषद क्षेत्रात महाराष्ट्रात कोठेही
२१	सहायक निबंधक सहकारी संस्था गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उपनिबंधक सहकारी संस्था व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
२२	उप अधीक्षक, भूमि अभिलेख, गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	जिल्हा अधीक्षक, भूमी अभिलेख, गट-अ व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
२३	उपअधीक्षक, राज्य उत्पादन शुल्क, गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	अधीक्षक, राज्य उत्पादक शुल्क, गट-अ व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
२४	सहायक आयुक्त, राज्य उत्पादन शुल्क गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उपायुक्त(कनिष्ठ) राज्य उत्पादन शुल्क गट-अ व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
२५	कौशल्य विकास, रोजगार व उद्योजकता मार्गदर्शन अधिकारी, गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	सहा. संचालक कौशल्य विकास रोजगार उद्योजकता गट-अ व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
२६	उद्योग अधिकारी, तांत्रिक, गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	उद्योग संचालक व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही
२७	सहायक प्रकल्प अधिकारी/सांख्यिकी अधिकारी/प्रशासकीय अधिकारी/ संशोधन अधिकारी/गृहप्रमुख/प्रबंधक गट-ब	९,३००-३४,८००,४४०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	प्रकल्प अधिकारी(एकात्मिक अदिवासी विकास प्रकल्प) (श्रेणी दोन) /सहायक आयुक्त	महाराष्ट्रात कोठेही
२८	नायब तहसिलदार, गट-ब	९,३००-३४,८००,४३०० अधिक महागाई भत्ता व नियमाप्रमाणे देय भत्ते	तहसिलदार, गट-अ व त्यापुढील पदे	महाराष्ट्रात कोठेही

परीक्षेचे टप्पे

राज्यसेवा पूर्व परीक्षा - ४०० गुण

राज्यसेवा मुख्य परीक्षा - ८०० गुण

मुलाखत - १०० गुण

शैक्षणिक अर्हता

- मान्यताप्राप्त विद्यापीठाची किंवा महाराष्ट्र शासनाने विहित केलेली समतुल्य अर्हता.
- उपलब्ध पदसंख्येतील सहायक संचालक, महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा, गट-अ, उद्योग उपसंचालक(तांत्रिक), गट-अ तसेच सहायक प्रादेशिक परिवहन अधिकारी गट-ब या संवर्गातील पदे वगळून इतर पदांसाठी मान्यताप्राप्त विद्यापीठाची पदवी किंवा महाराष्ट्र शासनाने मान्य केलेली समतुल्य अर्हता
- सहायक संचालक, महाराष्ट्र वित्त व लेखा सेवा, गट-अ पदासाठी खालीलप्रमाणे अर्हता आवश्यक :-
 - सांविधिक विद्यापीठाची, किमान ५५ टक्यांसह वाणिज्य शाखेची स्नातक पदवी किंवा
 - इन्स्टिट्यूट ऑफ चार्टर्ड अकांऊंट्स ऑफ इंडिया यांनी घेतलेली सनदी लेखापालाची अंतिम परीक्षा उत्तीर्ण, किंवा
 - इन्स्टिट्यूट ऑफ कॉस्ट अँड वकर्स अकांऊंट्स यांनी आयोजित केलेली परिव्यय लेखाशास्त्राची अंतिम परीक्षा उत्तीर्ण किंवा
 - सांविधिक विद्यापीठाची वाणिज्य मधील पदव्युत्तर पदवी, किंवा
 - अखिल भारतीय तंत्र शिक्षण परिषदेच्या मान्यताप्राप्त संस्थेमधून वित्त व्यवसाय प्रशासन या विशेषज्ञतेसह पदव्युत्तर पदवी (एम.बी.ए.)
- उद्योग उपसंचालक (तांत्रिक) गट-अ तसेच उद्योग अधिकारी (तांत्रिक) गट-ब पदांसाठी खालीलप्रमाणे अर्हता आवश्यक
 - सांविधिक विद्यापीठाची, अभियांत्रिकी मधील (स्थापत्य अभियांत्रिकी तसेच स्थापत्य अभियांत्रिकी मधील विषयांच्या गटांशी संलग्न असलेल्या वास्तूविद्या, नगररचना इत्यादी विषयांव्यतिरिक्त) किंवा तंत्रज्ञानामधील पदवी किंवा
 - विज्ञान शाखेतील सांविधिक विद्यापीठाची पदवी
- सहायक प्रादेशिक परिवहन अधिकारी, गट-ब पदाकरिता अभियांत्रिकी शाखेतील किंवा भौतिक शास्त्र व गणित विषयासह विज्ञान शाखेतील पदवी
- पदवी परीक्षेस बसलेले उमेदवार पूर्व परीक्षेस तात्पुरते पात्र असतील, परंतु पूर्व परीक्षेच्या निकालाआधारे मुख्य परीक्षेच्या प्रवेशासाठी पात्र ठरणाऱ्या उमेदवारांनी मुख्य परीक्षेकरिता अर्ज स्वीकारण्यासाठी विहित केलेल्या अंतिम दिनांकापर्यंत पदवी परीक्षा उत्तीर्ण होणे आवश्यक राहिल.
- अंतर्वासिता किंवा कार्यशाळेतील कामाचा अनुभव आवश्यक असेल अशा पदवीधारकाने ही अट मुख्य परीक्षेचे अर्ज स्वीकारण्याकरिता विहित केलेल्या अंतिम दिनांकापर्यंत पूर्ण केली असली पाहिजे.
- सर्व पदांसाठी मराठीचे ज्ञान आवश्यक राहिल.

शारीरिक मोजमापे / अर्हता :-

वरील अर्हतेसोबत खालील संवर्ग/पदांकरीता त्यांच्या समोर दर्शविल्याप्रमाणे उमेदवाराची शारीरिक मोजमापे/अर्हता असणे आवश्यक आहे :-

(१) पोलीस उपअधीक्षक/सहायक पोलीस आयुक्त गट - अ

पुरुष उमेदवारांकरीता	महिला उमेदवारांकरीता
१) उंची - १६५ सें. मी. (अनवाणी) (कमीत कमी)	उंची - १५७ सें. मी.
२) छाती - न फुगवता ८४ सें. मी.	(अनवाणी)
३) फुगविण्याची क्षमता - किमान ५ सें. मी. आवश्यक	(कमीत कमी)

(२) सहायक प्रादेशिक परिवहन अधिकारी गट - ब

पुरुष उमेदवारांकरीता	महिला उमेदवारांकरीता
१) उंची - १६३ सें. मी. (अनवाणी) (कमीत कमी)	१) उंची - १६३ सें. मी.
२) छाती - न फुगवता ७९ सें. मी. (कमीत कमी)	(अनवाणी)(कमीत कमी)
३) फुगविण्याची क्षमता - किमान ५ सें. मी. आवश्यक	२) चप्प्यासह अथवा चप्प्याशिवाय
४) चप्प्यासह अथवा चप्प्याशिवाय चांगली दृष्टी असावी आणि रंगांधळेपणा नसावा.	चांगली दृष्टी असावी आणि रंगांधळेपणा नसावा.

वयोमर्यादा

- साधारण प्रवर्गासाठी किमान १९ वर्षे व कमाल ३८ वर्षे वयोमर्यादा निर्धारित केली आहे.
- कमाल वयोमर्यादा खालीलबाबतीत शिथिलक्षम आहे.
- १) महाराष्ट्रातील शासनाने मान्यता दिलेल्या अनुसुचित जाती, जमाती इतर मागासवर्गीय उमेदवारांच्या बाबतीत ५ वर्षांपर्यंत, म्हणजे कमाल वयोमर्यादा ४३ वर्षे आहे.
- २) अपंग उमेदवारांच्या बाबतीत १० वर्षे शिथिलक्षम म्हणजे ४५ वर्षेपर्यंत
- ३) पात्र खेळाडूंच्या बाबतीत ५ वर्षांपर्यंत (कमाल ४३ वर्षे)
- ४) माजी सैनिक/आणीबाणी व अल्पसेवा राजदिष्ट अधिकारी यांचेसाठी कमाल वयोमर्यादा ५ वर्षांपर्यंत (४३वषे)

राज्यसेवा पूर्व परीक्षा

State Services (Preliminary) Examination Syllabus (0.33% Negative Marking)

Paper No.	Marks	Duration	Standard	Medium	Nature of Paper
Paper I (Compulsory)	200	2 hrs	Degree	Marathi & English	Objective Type
Paper II (Compulsory)	200	2 hrs	Topic No. (1) to (5) Degree Level Topic No. (6) class X level Topic No. (7) X/XII level		

Syllabus

Paper I - (200 Marks)

- 1) Current events of state, national and international importance.
- 2) History of India (with special reference to Maharashtra) and Indian National Movement.
- 3) Maharashtra, India and World Geography - Physical, Social, Economic Geography of Maharashtra, India and the World.
- 4) Maharashtra and India - Polity and Governance, Constitution, Political System, Panchayati Raj, Urban Governance, Public Policy, Rights issues etc.
- 5) Economic and Social Development - Sustainable Development, Poverty, Inclusion, Demographics, Social Sector initiatives etc.
- 6) General issues on Environmental Ecology, Bio-diversity and Climate Change - that do not require subject specialisation.
- 7) General Science.

Paper II - (200 Marks)

- 1) Comprehension.
- 2) Interpersonal skills including communication skills.
- 3) Logical reasoning and analytical ability.
- 4) Decision - making and problem - solving.
- 5) General mental ability.
- 6) Basic numeracy (numbers and their relations, orders of magnitude, etc.) (Class X level), Data Interpretation (charts, graphs, tables, data sufficiency etc. Class X level)
- 7) Marathi and English Language Comprehension skills (Class X / XII level)

Note 1: Questions relating to Marathi and English Language Comprehension skill of Class X / XII level (last item in the Syllabus of Paper II) will be tested through passages from marathi and English.

Note 2: The questions will be of multiple choice, objective type.

Note 3: It is mandatory for the candidate to appear in both the Papers of State Service (Prelim) Examination for the purpose of evaluation. Therefore a candidate will be disqualified in case he / she does not appear in both the papers of State Service (Prelim) Examination.

State Service (Main) Examination

अध्ययन : १) तीन चुकीच्या उत्तरांकरिता एका प्रश्नाचे गुण वजा करण्यात येतील.

परीक्षा योजना

परीक्षेचे टप्पे : लेखी परीक्षा - ८०० गुण
प्रश्नपत्रिकांची संख्या : सहा (अनिवार्य)

मुलाखत : १०० गुण

पेपर क्रं. व संकेतांक	विषय	गुण	प्रश्न संख्या	दर्जा	माध्यम	कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
१ (अनिवार्य) (संकेतांक ०४२)	मराठी	५०	--	उच्च माध्यमिक शालांत परीक्षा	मराठी	३ तास	पारंपारिक/ वर्णनात्मक
	इंग्रजी	५०	--	उच्च माध्यमिक शालांत परीक्षा	इंग्रजी		
पेपर क्र. १ मधील दोन्ही विषयांसाठी एकच संयुक्त प्रश्नपत्रिका राहिल. मात्र दोन्ही भागांसाठी दोन स्वतंत्र उत्तरपत्रिका राहतील.							
२ (अनिवार्य) (संकेतांक ०४३)	मराठी	५०	--	पदवी	मराठी	१ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
	इंग्रजी	५०	--	पदवी	इंग्रजी		
पेपर क्र. २ मधील दोन्ही विषयांसाठी एकच संयुक्त प्रश्नपत्रिका व उत्तरपत्रिका राहिल.							
३ (अनिवार्य) (संकेतांक ०३१)	सामान्य अध्ययन (पेपर - १)	१५०	१५०	पदवी	मराठी व इंग्रजी	२ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
४ (अनिवार्य) (संकेतांक ०३२)	सामान्य अध्ययन (पेपर - २)	१५०	१५०	पदवी	मराठी व इंग्रजी	२ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
५ (अनिवार्य) (संकेतांक ०३३)	सामान्य अध्ययन (पेपर - ३)	१५०	१५०	पदवी	मराठी व इंग्रजी	२ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
६ (अनिवार्य) (संकेतांक ०३४)	सामान्य अध्ययन (पेपर - ४)	१५०	१५०	पदवी	मराठी व इंग्रजी	२ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी

पेपर क्रमांक - १ मराठी व इंग्रजी (पारंपारिक/वर्णनात्मक)

पेपर क्रमांक - १ मराठी व इंग्रजी (पारंपारिक/वर्णनात्मक)

क्रमांक	विषय
१.	भाग - १ - मराठी (एकूण - ५० गुण)
	निबंध लेखन. - दोनपैकी एका विषयावर सुमारे ४०० शब्द
	भाषांतर - इंग्रजी उताऱ्याचे मराठीत भाषांतर, सुमारे अर्धे पान / २ परिच्छेद
	सारांश लेखन
२.	भाग - २ - इंग्रजी (एकूण - ५० गुण)
	1) Essay writing - An essay on one out of the two given topics/ subject (About 400 words)
	2) Translation - Marathi paragraph to be translated into English, approximately 1/2 page/2 paragraphs
	3) Precis writing

पेपर क्रमांक - २ मराठी व इंग्रजी (वस्तुनिष्ठ/बहुपर्यायी)

क्रमांक	विषय
१.	मराठी (एकूण - ५० गुण)
	व्याकरण - म्हणी, वाक्यप्रचार, समानार्थी/विरुद्धार्थी शब्द, शुध्दलेखन/विरामचिन्ह, इत्यादी.
	आकलन - उताऱ्याखालील प्रश्नांची उत्तरे लिहिणे.
२.	English (एकूण - ५० गुण)
	Grammar - Idioms, Phrases, Synonyms / Antonyms, Correct formaion of words and sentences, Punctuation, etc.
	Comprehension

अभ्यासक्रम - राज्यसेवा (मुख्य) परीक्षा
सामान्य अध्ययन - एक इतिहास व भूगोल

दर्जा : पदवी

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप : वस्तुनिष्ठ

टीप :- १) प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांचे स्वरूप आणि दर्जा अशा प्रकारचा असेल की. एखादी सुशिक्षित व्यक्ती कोणताही विशेष अभ्यास न करता उत्तर देऊ शकेल : विविध विषयातील उमेदवारांच्या सामान्य ज्ञानाची चाचणी घेणे हा त्याचा उद्देश आहे

एकूण गुण : १५०

कालावधी : २ तास

२) उमेदवारांनी खाली नमूद केलेल्या विषयांतील/उपविषयांतील अद्ययावत व चालू घडामोडीचा अभ्यास करणे अपेक्षित आहे.

१) इतिहास

१.१ आधुनिक भारताचा विशेषतः महाराष्ट्राचा इतिहास(१८१८-१८५७):

आधुनिक शिक्षणाची ओळख - वृत्तपत्रे, रेल्वे, टपाल व तार, उद्योगधंदे, जमीन सुधारणा व सामाजिक - धार्मिक सुधारणा - यांचा समाजावरील परिणाम.

१.२ ब्रिटीश सत्तेची भारतामध्ये स्थापना :

प्रमुख भारतीय सत्तांच्या विरुद्ध युद्धे, तैनाती फौज धोरण, खालसा धोरण, १८५७ पर्यंतची ब्रिटीश राज्याची रचना

१.३ सामाजिक-सांस्कृतिक बदल :

ख्रिश्चन मिशनबरोबरचे संबंध, इंग्रजी शिक्षण व मुद्रणालयाचे आगमन, अधिकृत सामाजिक सुधारणांचे उपाय (१८२८ ते १८५७), सामाजिक-धार्मिक सुधारणांच्या चळवळी ब्राह्मो समाज, प्रार्थना समाज, सत्यशोधक समाज, आर्य समाज, शीख तसेच मुस्लिम धर्मीयांतील सुधारणा चळवळी, डिप्रेसड क्लासेस मिशन, ब्राम्हणेतर चळवळ व जस्टीम पार्टी.

१.४ सामाजिक व आर्थिक जागृती :

भारतीय राष्ट्रवाद - १८५७ चा उठाव आणि त्यानंतर, इंडियन नॅशनल काँग्रेस (१८८५-१९४७), आझाद हिंद सेना, महत्वाच्या व्यक्तींची भूमिका, स्वातंत्र्यपूर्व भारतातील सामाजिक जागृतीमधील वृत्तपत्रे व शिक्षण यांची भूमिका.

१.५ भारतीय राष्ट्रवादाची निर्मिती व विकास :

सामाजिक पार्श्वभूमी, राष्ट्रीय संघटनांची स्थापना. शेतकऱ्यांचे उठाव, इंडियन नॅशनल काँग्रेसची स्थापना, मवाळ गटाची वाढ, जहाल गटाची वाढ, मोर्ले-मिंटो सुधारणा, स्वराज्याची चळवळ, लखनौ करार, मॉट-फोर्ड सुधारणा.

१.६ गांधी युगातील राष्ट्रीय चळवळ :

गांधीजींचे नेतृत्व आणि प्रतिकाराचे तत्व, गांधीजींच्या लोक चळवळी असहकार, सविनय कायदेभंग, वैयक्तिक सत्याग्रह, चलेजाव चळवळ, सत्यशोधक समाज, गांधीजी आणि अस्पृश्यता निर्मूलन, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा अस्पृश्यांच्या समस्येबाबतचा दृष्टीकोन, मुस्लिम राजकारण आणि स्वातंत्र्य चळवळ (सर सय्यद अहमद खान व अलिगढ चळवळ, मुस्लिम लीग व अली बंधू, इकबाल, जिना), संयुक्त पक्ष (युनियनिस्ट पार्टी) व कृषक प्रज्ञा पार्टी, हिंदू महासभेचे राजकारण साम्यवादी नेते आणि भारतीय स्वातंत्र्य चळवळ, काँग्रेस समाजवादी पार्टी, राष्ट्रीय चळवळीतील महिला सहभाग, संस्थानातील जनतेची चळवळ, साम्यवादी (डावा) चळवळ - शेतमजुरांची चळवळ - आदिवासींचे बंड, ट्रेड युनियन चळवळ व आदिवासी चळवळ

१.७ स्वातंत्र्योत्तर भारत :

फाळणीचे परिणाम, संस्थानांचे विलीनीकरण, भाषावार प्रांतरचना, नेहरूंचे अलिप्ततेचे धोरण, संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ : त्यात सहभागी झालेले महत्वाचे राजकीय पक्ष व व्यक्ती शेजारील राष्ट्रांशी संबंध, आंतरराष्ट्रीय राजकारणामधील भारताची भूमिका, कृषी, उद्योगधंदे, शिक्षण, विज्ञान व तंत्रज्ञान यांमधील प्रगती, इंदिरा गांधींच्या नेतृत्वाचा उदय, बांगला देशाची मुक्ती, इंदिरा गांधींच्या काळातील अलिप्ततावाद, राज्यातील आघाडीची सरकारे विद्यार्थ्यांमधील असंतोष, जयप्रकाश नारायण आणि आणीबाणी, पंजाब व आसाममधील दहशतवाद, नक्षलवाद व माओवाद, पर्यावरण चळवळ, महिला चळवळ व वांशिक चळवळ

१.८ महाराष्ट्रातील निवडक समाजसुधारक - त्यांची विचारप्रणाली व कार्य

गोपाळ गणेश आगरकर, महात्मा फुले, मा.गो. रानडे, प्रबोधनकार ठाकरे, महर्षी कर्वे, राजर्षि शाहू महाराज, महर्षि विठ्ठल शिंदे, बाबासाहेब आंबेडकर, लोकमान्य टिळक, महात्मा गांधी, विनोबा भावे, विनायक दा. सावरकर, अण्णाभाऊ साठे, क्रांतीवीर नाना पाटील, लहूजी साळवे, कर्मवीर भाऊराव पाटील.

२) भूगोल

२. भूगोल - महाराष्ट्राच्या विशेष संदर्भासह

२.१. प्राकृतिक भूगोल :

पृथ्वीचे अंतरंग - रचना व प्राकृतिक जडण घडण. भूरूप विकास नियंत्रित करणारे घटक, भूरूपिक चक्रांची संकल्पना - नदीसंबंधी, शुष्क, हिम, समुद्रतटीय चक्र यांच्याशी संबंधित भूरूप. भारतीय उपखंडाची उत्क्रांती व भूरूपवर्णन, महत्वाचे भूरूपकीय प्रदेश - पूरांची समस्या महाराष्ट्राचा भूरूपकीय तपशील. महाराष्ट्राची भूरूपिक वैशिष्ट्ये, भारताचे त्यांच्या शेजारील राष्ट्रांच्या, हिंद महासागराच्या आशियाच्या व जगाच्या संदर्भातील मोक्याचे ठिकाण

२.२ महाराष्ट्राचा आर्थिक भूगोल :

खनिजे व ऊर्जा साधनसंपत्ती : महाराष्ट्रातील खनिज संपत्तीचे वितरण, महत्त्व व विकास, महाराष्ट्रातील पर्यटन - धार्मिक पर्यटन, वैद्यकीय पर्यटन, पर्यावरणाभिमुख (इको) पर्यटन व सांस्कृतिक वारसा, महाराष्ट्रातील संरक्षित वने, अभयारण्ये, राष्ट्रीय उद्याने व किल्ले, व्याघ्र प्रकल्प.

२.३ महाराष्ट्राचा मानवी व सामाजिक भूगोल :

जनतेचे स्थलांतर - कारणे व परिणाम, ऊसतोडणी कामगार साधनसंपत्ती व ज्याप्रदेशात स्थलांतर होते त्या प्रदेशावरील स्थलांतराचा परिणाम महाराष्ट्रातील ग्रामीण वस्त्या, शहरी व ग्रामीण वस्त्यांमधील समस्या- पर्यावरण, गृहनिर्माण, झोपडपट्टी, पाणीपुरवठा व स्वच्छता, शहरी वाहतूक व प्रदूषण.

२.४ पर्यावरणीय भूगोल :

परिस्थितीविज्ञान व पारिस्थितिक व्यवस्था - ऊर्जा प्रवाह, वस्तू चक्र, अन्न शृंखला व वेबज, पर्यावरणीय अवनती व संवर्धन, जागतिक पारिस्थितिक असमतोल - प्रदूषण व हरितगृह परिणाम, हरितगृह परिणामातील, कार्बन डाय ऑक्साईडची व मिथेनची भूमिका, जागतिक तापमानातील वाढ, जैवविविधतेतील घट आणि वनांचा न्हास पर्यावरण संरक्षणाबाबत कायदे व पर्यावरणीय प्रभावाचे परीक्षण, क्योटो प्रोटोकॉल व कार्बन क्रेडिट्स, शहरी कचरा व्यवस्थापन, सागरी संरक्षित क्षेत्र एक व सागरी संरक्षित क्षेत्र दोन

२.५ जन, भूगोलशास्त्र (महाराष्ट्राच्या संदर्भात) :

स्थलांतराची कारणे व परिणाम, ग्रामीण व शहरी वसाहती - ठिकाण, परिस्थिती, प्रकार, आकारमान, मोकळ्या जागा व भूरूपिकीय स्वरूप, शहरीकरण- प्रक्रिया व समस्या, ग्रामीण - शहरी किनार, शहरी प्रभावाचे क्षेत्र, प्रादेशिक असमतोल

२.६. सुदूर संवेदना :

सुदूर संवेदनाची संकल्पना, भारतीय सुदूर संवेदना उपग्रह कल्पनाचित्र, भारतीय सुदूर संवेदना उपग्रह निर्मिती, एमएसएस बॅन्ड- निळा, हिरवा, लाल व लालसर रंगाच्या जवळचा, आभासी रंग मिश्रक (फास्ट कलर कॉम्पझिट (एफसीसी) नैसर्गिक साधन संपत्तीसह सुदूर संवेदनेचा वापर करणे. भौगोलिक माहिती यंत्रणा (जीआयएस) व जागतिक स्थाननिश्चिती यंत्रणा (जीपीएस) सुरु करणे.

३.१ कृषि पारिस्थितीकी :

कृषि पारिस्थितीकी व त्याचा मानवाशी, नैसर्गिक साधनसंपत्तीशी संबंध, त्याचे कायमस्वरूपी व्यवस्थापन व संवर्धन, पीक वितरण व उत्पादनाचे घटक म्हणून प्राकृतिक व सामाजिक पर्यावरण, पीक वाढीचे घटक म्हणून हवामान घटक, पर्यावरणीय प्रदूषण व पीके, प्राणी व मानव यांच्या संबंधातील धोके.

३.२. हवामान

वातावरण-रचना व संरचना, सौर उत्सर्जन व उष्ण समतोल, हवामानाचे घटक- तापमान वायुदाब, गृहीय व स्थानिक वारे, मान्सून, वायुराशी आणि पुरोभाग व चक्रीवादळे, भारतीय मान्सूनचे तंत्र पावसाचे पुर्वानुमान, पर्जन्यवृष्टी, चक्रीवादळे, अवर्षण व पूर व हवामान प्रदेश, महाराष्ट्रातील पर्जन्यवृष्टीचे वितरण-अभिक्षेत्रीय व कालिक परिवर्तनशीलता-महाराष्ट्राचे कृषि हवामान क्षेत्रे-अवर्षण व टंचाईची समस्या, अवर्षण प्रवण क्षेत्र कार्यक्रम-कृषि, उद्योग व घरगुती क्षेत्रातील पाण्याची आवश्यकता, पिण्याच्या पाण्याची समस्या, महाराष्ट्राच्या विविध कृषि हवामान क्षेत्रातील पीक प्ररूप, पीक लागवडीच्या पध्दतीतील बदलांवर उच्च उत्पन्नाच्या व कमी वेळेतल्या विविध प्रकारच्या पिकांचा प्रभाव, बहुविध पीक लागवडीची संकल्पना व अंतर पीक लागवड व त्याचे महत्त्व, सेंद्रिय शेतीची आधुनिक संकल्पना, वर्धनक्षम कृषि.

३.३ मृदा

मृदा - प्राकृतिक, रासायनिक व जैविक गुणधर्म, मृदा तयार होण्याची प्रक्रिया व घटक, खनिजे आणि मातीचे सेंद्रिय घटक आणि मातीची उत्पादकता कायम ठेवण्यामधील त्यांची भूमिका, मातीतील आवश्यक असे वृक्ष लागवडीसाठीचे पोषक घटक आणि इतर लाभदायक घटक आणि समस्याग्रस्त जमिनी व त्या लागवडी योग्य करण्याच्या पध्दती, महाराष्ट्रातील मृदा अपक्षरण व जमीन ओसाड होण्याच्या समस्या जल विभाजकाच्या आधारे मृदा संधारणाचे नियोजन करणे, डोंगराळ, डोंगराच्या पायथ्यावरील व दरीतील जमिनीची धूप व पृष्ठवाह व्यवस्थापन, त्यांच्यावर परिणाम करणाऱ्या कार्यपध्दती व घटक.

३.४ जल व्यवस्थापन :

सद्य परिस्थिती, जल संधारणाच्या पध्दती व महत्त्व, पाण्याच्या गुणवत्तेची मानके, भारतातील नद्यांची आंतर्जोडणी करणे, पावसाचे पाणी साठवून ठेवण्याच्या पारंपरिक व अपारंपरिक पध्दती, भूजल व्यवस्थापन - तांत्रिक व सामाजिक बाबी कृत्रिम भूजल पुनर्भरणाच्या पध्दती, पाणलोट क्षेत्राची संकल्पना व पाणलोट क्षेत्राचे व्यवस्थापन, कोरडवाडू जमिनीवरील शेती व त्यातील समस्या, पीक उत्पादनासंबंधात पाणी वापराची क्षमता, जल सिंचनाचे पाणी वाहून जाण्याचे प्रमाण कमी करण्याच्या उपाययोजना, ठिबक व तुषार जलसिंचन, पाणथळ मृदेचे जलनिस्सारण, कारखान्यातील दूषित पाण्याचा जमीन व पाणी यावर होणारा परिणाम

सामान्य अध्ययन - दोन

भारतीय संविधान व भारतीय राजकारण (महाराष्ट्राच्या विशेष संदर्भासह) व कायदा

दर्जा : पदवी
 प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप : वस्तुनिष्ठ
 एकूण गुण : १५०
 कालावधी : २ तास
 टीप :- १) प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांचे स्वरूप आणि दर्जा अशा प्रकारचा असेल की. एखादी सुशिक्षित व्यक्ती कोणताही विशेष अभ्यास न करता उत्तर देऊ शकेल आणि विविध विषयातील उमेदवारांच्या सामान्य ज्ञानाची चाचणी घेणे हा त्याचा उद्देश आहे.
 २) उमेदवारांनी खाली नमूद केलेल्या विषयांतील/उपविषयांतील अद्ययावत आणि चालू घडामोडीचा अभ्यास करणे अपेक्षित आहे.

१) भारताचे संविधान:

संविधानाची निर्मिती प्रक्रिया, संविधानाची ठळक वैशिष्ट्ये, उद्देशिकेतील तत्त्वज्ञान (धर्मनिरपेक्ष, लोकशाही आणि समाजवादी) मूलभूत अधिकार व कर्तव्ये, राज्य धोरणाची निदेशक तत्त्वे, मोफत आणि सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण, सामायिक नागरी संहिता आणि मूलभूत कर्तव्ये, केंद्र राज्य संबंध आणि नवीन राज्यांची निर्मिती, स्वतंत्र न्याय व्यवस्था सुधारणेची प्रक्रिया आणि संविधानातील प्रमुख सुधारणा : संविधानाचा अर्थ लावताना वापरण्यात आलेले ऐतिहासिक न्यायनिर्णय, प्रमुख आयोग आणि मंडळांची रचना आणि कार्ये, निवडणूक आयोग, संघराज्य आणि राज्य लोकसेवा आयोग, राष्ट्रीय महिला आयोग, मानवी हक्क आयोग, राष्ट्रीय अल्पसंख्याक अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती आयोग-नदी पाणी विवाद निवारण मंडळ, इ.

२. राजकीय यंत्रणा (शासनाची रचना, अधिकार व कार्ये) :

भारतीय संघराज्याचे स्वरूप - संघराज्य व राज्य - विधिमंडळ, कार्यकारी मंडळ व न्याययंत्रणा, केंद्र - राज्य संबंध-प्रशासकीय, कार्यकारी व वित्तीय संबंध, वैधानिक अधिकार, विषयांचे वाटप

१) केंद्र सरकार : केंद्रीय कार्यकारी मंडळ : राष्ट्रपती, उपराष्ट्रपती, पंतप्रधान व मंत्रिमंडळ - भारताचा महाअधिवक्ता - भारताचा नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक

२) केंद्रीय विधिमंडळ : संसद, सभापती व उपसभापती, संसदीय समित्या, कार्यकारी मंडळावरील संसदेचे नियंत्रण

३) न्यायमंडळ : न्यायमंडळाची रचना, एकात्मिक न्यायमंडळ - कार्ये, सर्वोच्च न्यायालय व उच्च न्यायालयाची भूमिका व अधिकार, दुय्यम न्यायालये - लोकपाल, लोकायुक्त आणि लोक न्यायालय सांविधानिक आदेशाचे रक्षण करणारे न्यायमंडळ, न्यायालयीन सक्रियता. जनहित याचिका.

३. राज्य सरकार व प्रशासन (महाराष्ट्राचा विशेष संदर्भासह) :

महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती आणि पुनर्रचना राज्यपाल, मुख्यमंत्री, मंत्रिमंडळ, मुख्य सचिव, राज्य सचिवालय, संचालनालये, विधानसभा, विधानपरिषद अधिकार, कार्ये व भूमिका - विधिमंडळ समित्या, मुंबईचा नगरपाल (शेरीफ)

४. जिल्हा प्रशासन :

जिल्हा प्रशासनाचा विकास, जिल्हा दंडाधिकाऱ्याची बदलती भूमिका: ायदा व सुव्यवस्था, कार्यकारी विभागांबरोबरचे संबंध - जिल्हा प्रशासन व पंचायतराज संस्था, उपविभागीय अधिकाऱ्याची भूमिका आणि कार्ये.

५. ग्रामीण आणि नागरी स्थानिक शासन :

७३ व्या व ७४व्या घटना दुरुस्तीचे महत्त्व, स्थानिक प्रशासनाचे सबलीकरण व विकासातील त्यांची भूमिका

१) ग्रामीण स्थानिक शासन : जिल्हा परिषद, पंचायत समिती आणि ग्राम पंचायतीची रचना, अधिकार व कार्ये, महाराष्ट्रातील पंचायत राज संस्थेची खास वैशिष्ट्ये, पंचायतराज संस्थांच्या स्थितीचा अहवाल व त्यांच्या कामगिरीचे मुल्यमापन ७३ व्या घटना दुरुस्तीची महत्वाची वैशिष्ट्ये अंमलबजावणीतील अडचणी, प्रमुख ग्रामीण विकास कार्यक्रम आणि त्यांचे व्यवस्थापन.

२) नागरी स्थानिक शासन : महानगरपालिका, नगरपरिषद आणि कटक मंडळाची रचना व कार्ये रचना, अधिकारी, साधन संपत्ती, अधिकार - कार्ये आणि नियंत्रण ७४ व्या घटनादुरुस्तीची महत्वाची वैशिष्ट्ये : अंमलबजावणीतील समस्या, प्रमुख नागरी विकास कार्यक्रम व त्यांचे व्यवस्थापन.

६. शिक्षण पध्दती :

राज्य धोरण व शिक्षण याविषयीची निदेशक तत्त्वे : वंचित घटक - अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, मुस्लिम व महिला यांचे शिक्षणविषयक प्रश्न शिक्षणाचे खाजगीकरण- शिक्षणाच्या प्रांतात प्रवेश, गुणवत्ता, दर्जा व सामाजिक न्याय यासंबंधीचे मुद्दे: सेवांतर्गत व्यवसायासंबंधात सामान्य करार आणि नवीन उद्भवणारे मुद्दे : उच्च शिक्षणातील आजची आव्हाने, सर्व शिक्षा अभियान, माध्यामिक शिक्षा अभियान

७. पक्ष आणि दबाव गट :

पक्ष पध्दतीचे स्वरूप - राष्ट्रीय पक्षांची भूमिका विचारप्रणाली, संघटन व निवडणुकातील कामगिरी- राजकीय पक्ष व त्यांचे सामाजिक अधिष्ठान. प्रादेशिकतावाद - प्रादेशिक पक्षांचा उदय विचारप्रणाली, संघटन व निवडणुकातील कामगिरी: महाराष्ट्रातील प्रमुख दबाव गट व हितसंबंधित गट- त्यांची भूमिका व धोरण निर्धारणावर त्यांचा होणारा परिणाम : महाराष्ट्रातील समाज कल्याण कार्यक्रम: महिला व बालक कामगार व युवक, अशासकीय संघटना व समाज कल्याणामधील त्यांची भूमिका.

८. प्रसार माध्यमे

मुद्रण व इलेक्ट्रॉनिक प्रसार माध्यमे - धोरण निर्धारणावर त्याचा होणारा परिणाम जनमत तयार करणे व लोकजागृती करणे, भारतीय वृत्तपत्र परिषद (प्रेस काऊन्सिल ऑफ इंडिया) भारतासारख्या धर्मनिरपेक्ष लोकशाहीमधील जनसंपर्क प्रसारमाध्यमांसाठी आचारसंहिता: मुख्य प्रवाहातील जनसंपर्क प्रसारमाध्यमामधील महिलांचा सहभाग : वस्तुस्थिती व मानके : भाषण व अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य आणि त्यावरील मर्यादा.

९. निवडणूक प्रक्रिया

निवडणूक प्रक्रियेची ठळक वैशिष्ट्ये - एक सदस्यीय प्रादेशिक मतदारसंघ, दुर्बल घटकांकरिता राखीव मतदारसंघ प्रौढ मताधिकार - निवडणूक आयोगाची भूमिका- सार्वत्रिक निवडणूका-प्रमुख कल - मतदान वर्तनाचे स्वरूप वर्तनावर प्रभाव पाडणारे घटक -खुल्या व निःपक्ष वातावरणात निवडणूका घेण्यामधील समस्या अडचणी-निवडणूकविषयक सुधारणा - इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे.

१०. प्रशासनिक कायदा :

कायद्याचे राज्य, प्राशासकीय स्वेच्छानिर्णय आशि त्याचे नियंत्रण व न्यायिक आढावा प्रशासनिक न्यायाधिकारणे, त्यांची स्थापना व कार्यशीलता, नैसर्गिक न्यायाची तत्त्वे.

११. केंद्र सरकारचे व राज्य शासनाचे विशेषाधिकार :

भारतीय साक्षीपुरावा अधिनियमाचे कलम १२३, शासकीय गुपिते अधिनियम, माहितीचा अधिकार आणि शासकीय गुपिते अधिनियमावर त्याचा होणारा परिणाम

१२. काही सुसंबद्ध कायदे :

- १) पर्यावरण (संरक्षण) अधिनियम, १९८६ : उद्दिष्टे, यंत्रणा व त्यात दिलेल्या उपाययोजना.
- २) ग्राहक संरक्षण अधिनियम, १९८६ : व्याख्या - ग्राहक विवाद-निवारण यंत्रणा
- ३) माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ : अपीलकर्त्यांचे अधिकार, सार्वजनिक प्राधिकरणाचे कर्तव्य, माहिती मधील अपवाद.
- ४) माहिती तंत्रज्ञान अधिनियम, २००० (सायबरविषयक कायदा) : व्याख्या - प्रीधिकरणे अपराध
- ५) भ्रष्टाचार प्रतिबंध अधिनियम : उद्दिष्टे, यंत्रणा व त्यात दिलेल्या उपाययोजना.
- ६) अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती (अत्याचार प्रतिबंध) अधिनियम, १९८९ : उद्दिष्टे, यंत्रणा व त्यात दिलेल्या उपाययोजना.
- ७) अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती (अत्याचार प्रतिबंध) अधिनियम, १९९५ : उद्दिष्टे, यंत्रणा व त्यात दिलेल्या उपाययोजना.
- ८) नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५ : उद्दिष्टे, यंत्रणा व त्यात दिलेल्या उपाययोजना.

१३. समाज कल्याण व सामाजिक विधिविधान :

सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून सामाजिक विधिविधान: मानवी हक्क: भारताचे संविधान व फौजदारी कायदा (फौजदारी प्रक्रिया संहिता) घरगुती हिंसाचार (प्रतिबंध) अधिनियम, नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम, १९५५, अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती (अत्याचार प्रतिबंध) अधिनियम, १९८९ आणि माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत महिलांना संरक्षण.

१४. सार्वजनिक सेवा :

अखिल भारतीय सेवा, सांविधानिक दर्जा, भूमिका व कार्ये : केंद्रीय सेवा: स्वरूप व कार्ये : केंद्रीय लोकसेवा आयोग : राज्य सेवा व महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा आयोग : शासन व्यवहाराच्या बदलत्या संदर्भात प्रशिक्षण - यशदा, लाल बहादूर शास्त्री प्रशासन अकादमी, सरदार वल्लभभाई पटेल राष्ट्रीय पोलीस अकादमी.

१५. सरकारी खर्चावर नियंत्रण : संसदीय नियंत्रण, अंदाज समिती, लोकलेखा समिती, सार्वजनिक उपक्रमांवरील समिती, भारताचे नियंत्रक व महा लेखापरीक्षक (कॅंग) यांचे कार्यालय, पैसाविषयक व राजकोषीय धोरणामधील वित्त मंत्रालयाची भूमिका, महा लेखापाल, महाराष्ट्र यांची रचना व कार्ये.

सामान्य अध्ययन - तीन

मानव संसाधन विभाग आणि मानवी हक्क

दर्जा : पदवी

एकूण गुण : १५०

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप : वस्तुनिष्ठ

कालावधी : २ तास

टीप :- १) प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांचे स्वरूप आणि दर्जा अशा प्रकारचा असेल की. एखादी सुशिक्षित व्यक्ती कोणताही विशेष अभ्यास न करता उत्तर देऊ शकेल आणि विविध विषयातील उमेदवारांच्या सामान्य ज्ञानाची चाचणी घेणे हा त्याचा उद्देश आहे

२) उमेदवारांनी खाली नमूद केलेल्या विषयांतील/उपविषयांतील अद्ययावत आणि चालू घडामोडीचा अभ्यास करणे अपेक्षित आहे.

१. मानव संसाधन विभाग

१.१ भारतातील मानव संसाधन विकास

भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती - संख्यात्मक स्वरूप (आकारमान आणि वाढ-लिंग, वय, नागरी आणि ग्रामीण) आणि गुणात्मक स्वरूप (शिक्षण व आरोग्य विषयक काळजी) लोकसंख्याविषयक धोरण आणि २०५० पर्यंतच्या योजना, आधुनिक समाजातील मानव संसाधन नियोजनाचे महत्त्व आणि गरज, मानव संसाधन नियोजनामध्ये अंतर्भूत असलेले घटक आणि कारणीभूत गोष्टी, भारतातील बेरोजगारीचे स्वरूप, प्रकार आणि समस्या, भारतातील सेवायोजनाचा कल, विभिन्न विभागांतील व क्षेत्रातील कुशल कामगारांचे मागणी दर, मनुष्यबळ विकासाकरिता कार्यरत असलेल्या शासकीय आणि स्वयंसेवी संघटना उदा : (NCERT), एनआयईपीए, विद्यापीठ अनुदान आयोग (युजीसी), मुक्त विद्यापीठे, एनआयसीटीई, एनसीटीई, आयटीआय, एनसीव्हीटी, आयएमसी इत्यादी मानव संसाधन विकासाशी संबंधित समस्या आणि बाबी, शासनाचे नोकरीविषयक धोरण, बेरोजगारी आणि न्युन बेरोजगारी कमी करण्यासाठी विविध योगना.

१.२ शिक्षण :

मानव संसाधन विकासाचे आणि सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार, भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण प्रणाली (शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण, शिक्षणाचे व्यवसायिकीकरण, दर्जावाढ, गळतीचे प्रमाणे इत्यादी) समस्या आणि प्रश्न, मुलींकरिता शिक्षण सामाजिकदृष्ट्या व

आर्थिकदृष्ट्या गरीब वर्ग, अर्ध, अल्पसंख्य, कौशल्य शोध इत्यादी शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम, अनौपचारिक, औपचारिक आणि प्रौढ शिक्षणाचा प्रसार विनियम आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवा संस्था, ई-अध्ययन, जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम, राष्ट्रीय उच्च शिक्षण व संशोधन आयोग, आयआयटी, आयआयएम, एनआयटी, राष्ट्रीय ज्ञान आयोग

१.३ व्यावसायिक शिक्षण ;
मानव संसाधन विकासाचे साधन म्हणून व्यावसायिक शिक्षणाचा विचार, व्यावसायिक/तंत्र शिक्षण-भारतातील, विशेषतः महाराष्ट्रातील सद्यस्थिती, शिक्षणप्रणाली व प्रशिक्षण, शासकीय धोरणे, योजना व कार्यक्रम-समयस्य, प्रश्न व त्यावर मात करण्यासाठी प्रयत्न, व्यावसायिक आणि तंत्र शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन करणाऱ्या आणि अधिस्वीकृती देणाऱ्या संस्था.

१.४ आरोग्यः
मानव संसाधन विकासाचा अत्यावश्यक आणि प्रमुख घटक म्हणून आरोग्याचा विचार, जीवनविषयक आकडेवारी, जागतिक आरोग्य संघटना-ऊद्देश्य रचना कार्ये व कार्यक्रम, भारतामध्ये शासनाची आरोग्यविषयक धोरणे योजना आणि कार्यक्रम, आरोग्य विषयक काळजी घेणारी यंत्रणा, आरोग्याशी संबंधित समस्या आणि त्यावर मात करण्यासाठी करावयाचे प्रयत्न, जननी-बाल सुरक्षा योजना, राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान

१.५ ग्रामीण विकास
पंचायत राज व्यवस्थेला अधिकार प्रदान करणे, ग्राम पंचायत आणि ग्रामविकासातील तिची भूमिका, जमीन सुधारणा व विकास, ग्रामविकासातील सहकारी संस्थांची भूमिका, ग्रामविकासामध्ये अंतर्भूत असणाऱ्या वित्तीय संस्था, ग्रामीण रोजगार योजना, ग्रामीण पाणीपुरवठा व स्वच्छता कार्यक्रम, ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास उदा. ऊर्जा, परिवहन, गृहनिर्माण व दळणवळण, राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना.

२. मानवी हक्क :
२.१. जागतिक मानवी हक्क प्रतिज्ञापत्र (युडीएचआर १९४८)
मानवी हक्काची आंतरराष्ट्रीय मानके, त्याचे भारताच्या संविधानातील प्रतिबिंब, भारतात मानवी हक्क राबविण्याची आणि त्याचे संरक्षण करण्याची यंत्रणा, भारतातील मानवी हक्क चळवळ, मानवी हक्कापासून वंचित असलेल्यांच्या समस्या जसे गरीबी, निरक्षरता, बेरोजगारी, सामाजिक-सांस्कृतिक-धार्मिक प्रथा, हिंसा, भ्रष्टाचार, दहशतवाद, कामगारांचे शोषण हवालतीतील गुन्हेगारी इत्यादी. लोकशाही चौकटीत मानवी हक्क आणि मानवी सभ्यतेचे पालन करण्यासाठी प्रशिक्षण देण्याची गरज, जागतिकीकरण आणि त्याचा विभिन्न क्षेत्रांवरील परिणाम, मानवी विकास निर्देशांक, बालमृत्यू प्रमाण, लिंग गुणोत्तर.

२.२ बाल विकासः
समस्या व प्रश्न (अर्भक मृत्यूसंख्या, कुपोषण, बाल कामगार, मुलांचे शिक्षण इत्यादी)- शासकीय धोरणे, कल्याण योजना आणि कार्यक्रम - आंतरराष्ट्रीय अभिकरणे, स्वयंसेवी संघटना, सामूहिक साधने यांची भूमिका, लोककल्याणामध्ये लोकांचा सहभाग.

२.३ महिला विकासः
समस्या व प्रश्न (स्त्री-पुरुष असमानता, महिलांविरुद्धी हिंसाचार, स्त्री अर्भक हत्या/स्त्रीभ्रूण हत्या. महिलांचे सबलीकरण इत्यादी) - शासकीय धोरण, विकास/कल्याण व सबलीकरण यासाठीच्या योजना व कार्यक्रम, आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका आणि सामूहिक साधने, लोकविकासामध्ये लोकांचा सहभाग, आशा.

२.४ युवकांचा विकास
समस्या व प्रश्न (बेरोजगार, असंतोष, अंमली पदार्थांचे व्यसन इत्यादी) शासकीय धोरण-विकास योजना कार्यक्रम-आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवा संघटना यांची भूमिका आणि सामूहिक साधने, लोकविकासामध्ये लोकांचा सहभाग, आशा.

२.५ आदिवासी विकास :
समस्या व प्रश्न (कुपोषण, अलिप्तता, एकात्मिकरण व विकास इत्यादी)- आदिवासी चळवळ-शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम-आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना व सामूहिक साधने यांची भूमिका, लोककल्याणामध्ये लोकांचा सहभाग

२.६ सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गांचा विकास (अ.जा., अ.ज, वि.जा./भ.ज. इतर मागसवर्ग इत्यादी) :
समस्या व प्रश्न (संधीतील असमानता इत्यादी) - शासकीय धोरण, कल्याण योजना व विकास कार्यक्रम, आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवा संघटना व साधन संपत्ती संघटित करून कामी लावणे सामूहिक सहभाग.

२.७ वयोवृद्ध लोकांचे कल्याण :
समस्या व प्रश्न - शासकीय धोरण -कल्याण योजना व कार्यक्रम आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका आणि वयोवृद्धांच्या विकासासाठी सामूहिक सहभाग, विकासविषयक कार्यक्रमांमध्ये त्यांच्या सेवांचे उपयोजन.

२.८ कामगार कल्याण :
समस्या व प्रश्न (कामाची स्थिती, मजुरी, आरोग्य आणि संघटित व असंघटित क्षेत्रांशी संबंधित समस्या) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम - आंतरराष्ट्रीय संस्था, समाज व स्वयंसेवी संघटना.

२.९ विकलांग व्यक्तींचे कल्याण :
समस्या व प्रश्न(शैक्षणिक व रोजगार संधी यामधील असमानता इत्यादी)शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम - रोजगार व पुनर्वसन यामधील आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका.

२.१० लोकांचे पुनर्वसन (विकास प्रकल्प व नैसर्गिक आपत्ती यामुळे बाधित लोक)
कार्यतंत्र धोरण व कार्यक्रम-कायदेविषयक तरतुदी- आर्थिक, सांस्कृतिक, सामाजिक, मानसशास्त्रीय इत्यादींसारख्या निरनिराळ्या पैलूंचा विचार

२.११ आंतरराष्ट्रीय व प्रादेशिक संघटना :
संयुक्त राष्ट्रे आणि तिची विशेषीकृत अभिकरणे- युएनसीटीएडी, युएनडीपी., आयसीजे, आयएलओ, युनिसेफ, युनेस्को, युएनसीएचआर, इयु, अपेक, एशियन, ओपेक, ओएयु, सार्क, नाम, राष्ट्रकुल राष्ट्रे (कॉमनवेल्थ ऑफ नेशन्स) आणि युरोपियन युनियन.

२.१२ ग्राहक संरक्षण :
विद्यमान अधिनियमाची ठळक वैशिष्ट्ये -ग्राहकांचे हक्क - ग्राहक विवाद व निवारण यंत्रणा, मंचाचे निरनिराळे प्रकार उद्दिष्ट्ये, अधिकार, कार्ये, कार्यपध्दती, ग्राहक कल्याण निधी.

२.१३ मूल्ये व नीतितत्त्वे :
कुटुंब, धर्म, शिक्षण, प्रसारमाध्यमे इत्यादी यांसारख्या औपचारिक व अनौपचारिक संस्थांमार्फत सामाजिक मानके, मूल्ये नीतितत्त्वे यांची जोपासना करणे.

सामान्य अध्ययन - चार

अर्थव्यवस्था व नियोजन, विकासविषयक अर्थशास्त्र आणि कृषि, विज्ञान व तंत्रज्ञान विकास

दर्जा : पदवी

एकूण गुण : १५०

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप : वस्तुनिष्ठ

कालावधी : २ तास

टीप :- १) प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नांचे स्वरूप आणि दर्जा अशा प्रकारचा असेल की. एखादी सुशिक्षित व्यक्ती कोणताही विशेष अभ्यास न करता उत्तर देऊ शकेल आणि विविध विषयातील उमेदवारांच्या सामान्य ज्ञानाची चाचणी घेणे हा त्याचा उद्देश आहे

२) उमेदवारांनी खाली नमूद केलेल्या विषयांतील/उपविषयांतील अद्ययावत आणि

चालू घडामोडींचा अभ्यास करणे अपेक्षित आहे.

१. अर्थव्यवस्था व नियोजन -

१.१ भारतीय अर्थव्यवस्था :

भारतीय अर्थव्यवस्थेमधील आव्हाने-गरिबी, बेरोजगारी व प्रादेशिक असमतोल नियोजन : प्रक्रिया प्रकार, भारताच्या पहिल्या ते दहाव्या पंचवार्षिक योजनांचा आढावा मूल्यमापन, विकासाचे सामाजिक व आर्थिक निदर्शक, राज्य व स्थानिक स्तरावरील नियोजन विकेंद्रीकरण-संविधानातील ७३ वी व ७४ वी सुधारणा

१.२ नागरी व ग्रामीण पायाभूत सुविधांचा विकास :

गरजा व महत्त्व, ऊर्जा, पाणीपुरवठा व स्वच्छता, गृहनिर्माण, परिवहन (रस्ते, बंदरे इ.), संसूचना (टपाल व तारायंत्र, दूरसंचार) रेडिओचे नेटवर्क, दूरचित्रवाणी, इंटरनेट महाजाल अशा सामाजिक व आर्थिक पायाभूत सुविधांची वाढ व विकास भारतातील पायाभूत सुविधांशी संबंधित पेचप्रसंग व समस्या, धोरण, पर्याय सरकारी -खाजगी क्षेत्रातील भागीदारी (पीपीपी) भारतीय वित्त विकास व पायाभूत सुविधांचा विकास - पायाभूत सुविधांच्या विकासाचे खाजगीकरण, पायाभूत सुविधांच्या विकासासाठी केंद्र सरकारची व राज्य शासनाची धोरणे, परिवहन व गृहनिर्माण (नागरी व ग्रामीण) समस्या -केंद्र सरकारचे व राज्य शासनाचे उपक्रम व कार्यक्रम, बीओएलटी (बांधा, वापरा भाडेपट्ट्याने द्या. हस्तांतरित करा) व बीओटी (बांधा, वापरा व हस्तांतरित करा) योजना.

१.३ उद्योग - गरजा:

आर्थिक व सामाजिक विकासात उद्योगाचे महत्त्व व भूमिका वाढीचा आकृतिबंध, विशेषतः महाराष्ट्राच्या संदर्भात भारतातील मोठ्या उद्योगांची संरचना, लघुउद्योग, कुटीर व ग्रामोद्योग, त्यांच्या समस्या व दृष्टिकोन, शिथिलीकरण खाजगीकरण व जागतिकीकरण यांचे लघुउद्योगांवरील परिणाम लघुउद्योगांचा विकास, प्रचालन व सनियंत्रण याकरिता महाराष्ट्राचे धोरण, उपाययोजना व कार्यक्रम, लघुउद्योग व कुटीर उद्योग यांची निर्माण संभाव्यता, विशेष आर्थिक क्षेत्र (एसईझेड) एसजीवीएस.

१.४ सहकार :

सहकाराची संकल्पना, अर्थ समुदिष्ट जुनी व नवीन तत्त्वे भारतातील सहकार चळवळीची वाढ व विविधीकरण महाराष्ट्रातील सहकारी संस्था-प्रकार भूमिका महत्त्व व विविधीकरण राज्यधोरण व सहकार क्षेत्र विधानमंडळ पर्यवेक्षण लेखापरीक्षण व सहाय्य महाराष्ट्रातील सहकारी संस्थांच्या समस्या जागतिक स्पर्धेच्या युगात सहकारी संस्थांचे भवितत्व, महाराष्ट्रातील सहकार चळवळीचा आढावा, सुधारणा व भवितत्व - कृषि पणन यातील पर्यायी धोरणा विषयक व उपक्रमशीलता - रोजगार हमी योजना.

१.५ आर्थिक सुधारणा :

पाश्चिमी, शिथिलीकरण, खाजगीकरण व जागतिकीकरण -(संकल्पना, अर्थव्याप्ती व मर्यादा) केंद्र व राज्य स्तरावरील आर्थिक सुधारणा, जागतिक व्यापार संघटनेची मुदत, तरतुदी व त्यांची अंमलबजावणी आणि भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील त्याचा परिणाम व समस्या

१.६ आंतरराष्ट्रीय व्यापार व आंतरराष्ट्रीय भांडवली चळवळ :

जागतिकीकरणाच्या युगात उदयास आलेला कल, भारतीय जागतिक व्यापाराची वाढ, रचना व निदेश भारताचे विदेश व्यापार धोरण- निर्मितीचे प्रचालन, जागतिक व्यापार संघटना व आंतरराष्ट्रीय व्यापार विदेशी भांडवल, अंतर्देशी प्रवाह रचना व वाढ एफडीआय(भारतीय वित्त विकास) ई - वाणिज्य, बहुराष्ट्रीय - आंतरराष्ट्रीय वित्तव्यवस्था, अभिकरणांची भूमिका (आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी) जागतिक बँक व आंतरराष्ट्रीय विकास अभिकरण, आंतरराष्ट्रीय पत आकारणी.

१.७ गरिबीचे निर्देशांकन व अंदाज:

दारिद्र्य रेषा-संकल्पना व वस्तुस्थिती, दारिद्र्यरेषेखालील, दारिद्र्य निर्मूलनाच्या उपाययोजना - भारतातील जननक्षमता, विवाहदर, मृत्यूसंख्या व रोगटपणा -लिंग सक्षमीकरण धोरण.

१.८ रोजगार निर्धारणाचे घटक :

बेरोजगारीसंबंधात उपाययोजना - उत्पन्न, दारिद्र्य व रोजगार यांच्यामधील संबंध - वितरणासंबंधात प्रश्न व सामाजिक न्याय.

१.९ महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था :

कृषि, उद्योग व सेवा क्षेत्रांची ठळक वैशिष्ट्ये - महाराष्ट्रातील दुप्काळ व्यवस्थापन - महाराष्ट्रातील एफडीआय.

२. विकास व कृषि यांचे अर्थशास्त्र

२.१ समष्टि अर्थशास्त्र :

राष्ट्रीय उत्पन्न लेखांकनाच्या पध्दती - पैशांची कार्ये -आधार पैसा -जननक्षम पैसा - पैशाचा संख्या सिध्दांत-पैसा गुणक, चलनवाढीचे पैसाविषयक व पैसाव्यतिरिक्त सिध्दांत -चलनवाढ नियंत्रण :चलन विषयक आर्थिक आणि थेट उपाययोजना

२.२ सार्वजनिक वित्तव्यवस्था आणि वित्तीय संस्था:

पणन अर्थव्यवस्थेमध्ये सार्वजनिक वित्तव्यवस्थेची भूमिका -सरकारी गुंतवणूकीचे निकष गुण वस्तू व सार्वजनिक वस्तू महसूलीचे स्रोत व खर्च (केंद्र व राज्य) करांचे स्वरूप आणि अर्थसहाय्य आणि त्यांचा भार व परिणाम- केंद्राचे व भारतातील राज्यांचे कर, करेतर व सरकारी ऋण. सरकारी खर्च (केंद्र व राज्य) वाढ व त्याची कारणे-सरकारी खर्च सुधारणा-कामगिरी आधारित अर्थसंकल्पन - शून्याधारित अर्थसंकल्प अर्थसंकल्पीय तुटीचे प्रकार - देशांतर्गत आणि देशाबाहेरील कर्ज, राष्ट्रीय व राज्य स्तरावरील कर सुधारणांचे पुनर्विलोकन -मूल्यवर्धित कर. सरकारी ऋण-वाढ, रचना व भार केंद्रला असणारी राज्याची कर्जाची समस्या राजकोषीय तूट-तुटीची संकल्पना आणि नियंत्रण-केंद्र, राज्य आणि भारतीय रिझर्व्ह बँकेचा पुढाकार, भारतातील राजकोषीय सुधारणा-केंद्र व राज्य स्तरावरील आढावा वित्तीय क्षेत्र सुधारणा- बँकिंग क्षेत्रातील नवीन प्रवाह - खरेखुरे आणि नाममात्र व्याजदर - रेपो आणि प्रतिकूल रेपो व्यवहार.

२.३ वाढ, विकास आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्र :

१) विकास निदर्शक : सातत्यपूर्ण विकास, विकास व पर्यावरण हरित स्थूल, देशांतर्गत उत्पन्न.
२) आर्थिक विकासाचे घटक : नैसर्गिक साधनसंपत्ती, लोकसंख्या, मानवी भांडवल, पायाभूत सुविधा -लोकसंख्याशास्त्रीय संक्रमणाचा सिध्दांत - मानवी विकास निर्देशांक-मानवी दारिद्र्य निर्देशांक - लिंग सक्षमीकरण उपाययोजना.

३) वाढीमधील विदेशी भांडवलाची आणि तंत्रज्ञानाची भूमिका बहुराष्ट्रीय महामंडळे.

४) वाढीचे इंजिन म्हणून आंतरराष्ट्रीय व्यापार - आंतरराष्ट्रीय व्यापाराचे सिध्दांत

५) आयएमएफ - आयबीआरडी-डब्ल्यूटीओ-प्रादेशिक व्यापार करारनामा - सार्क-एएसईएन

२.४ भारतीय कृषिव्यवस्था, ग्राम विकास व सहकार :

१) आर्थिक विकासातील कृषिक्षेत्राची भूमिका - कृषि उद्योग व सेवाक्षेत्रे यांच्यामधील आंतरसंबंध कंत्राटी शेती-ठराविक शेती, औद्योगिक शेती, सेंद्रीय शेती

२) धारण केलेल्या जमिनीचा आकार आणि उत्पादकता - हरित क्रांती व तंत्रशास्त्रविषयक बदल कृषिविषयक किंमती आणि व्यापाराच्या अटी- शेतीला अर्थसहाय्य सार्वजनिक वितरण व्यवस्था -अन्नसुरक्षा

३) भारतातील कृषि उत्पन्न वाढीतील प्रादेशिक तफावत- कृषिविषयक धंदा व जागतिक बाजारपेठ

- भारतातील कृषिविषयक पतवारी

४) पाटबंधान्याची साधने व जल व्यवस्थापन -पशुधनसंपत्ती व त्यांची उत्पादकता भारतातील आणि महाराष्ट्रातील धवल क्रांती मत्स्यव्यवसाय कुक्कुटपालन, वनीकरण फलोत्पादन व पुष्पसंवर्धन विकास

५) योजना कालावधी मधील ग्रामीण विकासाची धोरणे-ग्रामीण पायाभूत सोयी (सामाजिक व आर्थिक)

६) जागतिक व्यापार संघटना व शेती - शेतकऱ्यांचे व पैदासकारांचे हक्क-जैवविविधता - जीएम तंत्रज्ञान, कृषि बाजारपेठेतील गॅट(जागतिक व्यापार संघटना) चा अपेक्षित भार.

७) शेतीसाठी लागणारे साहित्य व उत्पादन यांचे विपणन व मूल्यांकन, किंमतीतील चढउतार आणि त्यांच्या किंमती, कृषि अर्थव्यवस्थेतील सहकारी संस्थांची भूमिका.

२.५ कृषि

१) राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेत कृषिचे महत्त्व

कमी उत्पादकतेची कारणे आणि कृषिविषयक उत्पादन व जमीनीचा वापर व जमिन सुधारणा मृद व जल संधारणा, पर्जन्याश्रयी शेती यांसारख्या विकासकामांकरिता सिंचन आणि त्याच्या पध्दती शेतीचे यांत्रिकीकरण, आयसीएआर, एमसीएईआर यांची भूमिका.

२) ग्रामीण कर्जबाजारीपणा, कृषि पतवारीची समस्या : गरज, महत्त्व व त्यात गुंतलेल्या वित्तीय संस्था, नाबार्ड व भूविकास बँक-कृषि किंमती-घटक, विविध कृषि उत्पादनांवर परिणाम करणारे घटक - विविध कृषी विषयक उत्पादने यांच्या शासकीय आधारभूत किंमती, अर्थसहाय्य, कृषि पणन-सद्यस्थिती, मूल्यवर्धित उत्पादने, शासनाची भूमिका आणि कृषी पणनातील त्यांच्या संस्था (एपीसी.एपीएमसी. इ.)

२.६ अन्न व पोषणआहार :

भारतातील अन्न उत्पादन व खप यामधील कल पहिली व नंतर घडणारी दुसरीहरीत क्रांती, अन्न स्वावलंबन, अन्न सुरक्षिततेमधील समस्या, साठवणुकीतील समस्या व प्रश्न प्रापण, वितरण, अन्नाची आयात व निर्यात, अन्नाचे कॅलरी मूल्य व त्यांची मोजणी, चांगले आरोग्य व समतोल आहारासाठी मानवी शरीरास आवश्यक असलेली ऊर्जा व पोषण मूल्य भारतातील नेहमीच्या पोषणविषयक समस्या आणि त्याची कारणे व परिणाम, शासनाची धोरणे, योजना व पीडीएस यासारखे कार्यक्रम, कामासाठी अन्न, दुपारचे भोजन योजना व इतर पोषणविषयक कार्यक्रम. प्रस्तावित अन्न सुरक्षा अधिनियम.

२.७ भारतीय उद्योग पायाभूत सुविधा व सेवा क्षेत्र :

१) कल, उद्योगाची रचना व वाढ, भारतातील पायाभूत सुविधा व सेवा क्षेत्र- लोकांची भुमिका भारतातील खाजगी व सहकारी क्षेत्र - लहूउद्योग व कुटीर उद्योग, बीपीओ.

२) भारतीय उद्योगधंद्यामधील उदारमतवाद आणि त्याचे परिणाम- उद्योगातील आजारीपण.

३. विज्ञान व तंत्रज्ञान विकास

३.१ ऊर्जा :

पारंपारिक व अपारंपारिक ऊर्जा साधने - सौर, वारा, जैववायु, जीववस्तूमान, भूऔष्णिक व इतर नवीकरणयोग्य ऊर्जा साधनांची संभाव्यता, सौर साधने म्हणजेच सौर कुकर, पाणी तापक इ.नव्याने सुरुवात जैववायू (बायोगॅस) तत्वे व प्रक्रिया, ऊर्जा संकटाची समस्या, शासकीय धोरणे आणि वीज निर्मितीसाठी कार्यक्रम, अणुशक्ती कार्यक्रम, औष्णिक वीज कार्यक्रम, जलविद्युत कार्यक्रम, वीज वितरण व राष्ट्रीय विद्युत पुरवठा, ऊर्जा सुरक्षा, संशोधन व विकास यात गुंतलेली अभिकरणे व संस्था

३.२ संगणक व माहिती तंत्रज्ञान :

आधुनिक समाजातील संगणकाची भूमिका आणि माहितीची देवाण घेवाण नेटवर्किंग व वेबतंत्रज्ञान यांसारख्या जीवनाच्या विविध क्षेत्रामधील त्याचे उपयोजन, सायबर गुन्हे व त्यावरील प्रतिबंध, विविध सेवांमधील माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर, मिडिया लॅब आशिया, विद्या वहिनी, ज्ञान वाहिनी, कम्युनिटी माहिती केंद्र इ. सारखे शासकीय कार्यक्रम, माहिती तंत्रज्ञान उद्योगातील महत्त्वाचे प्रश्न - त्याचे भवितव्य

३.३ अवकाश तंत्रज्ञान

भारतीय अवकाश कार्यक्रम, दुरसंचार, दुरदर्शन, शिक्षण प्रसारण, हवामान अंदाज, जीपीएस, आपत्ती इशारा याकरीता भारतीय कृत्रिम उपग्रह, भारतीय क्षेपणास्त्र कार्यक्रम इ. सुदुर संवेदना, भौगोलिक माहिती यंत्रणा (जीआयएस) आणि हवामान अंदाज, आपत्ती इशारा यामधील तिचे उपयोजन, जल, मृद, खनिज संपत्ती विकास, कृषि व मत्स्यविकास, नागरी नियोजन, पारिस्थितीकी अभ्यासक्रम, भौगोलिक यंत्रणा व भौगोलिक माहिती यंत्रणा

३.४ जैव तंत्रज्ञान :

कृषि , औद्योगिक विकास व रोजगार निर्मितीद्वारे मानवी जीवन व राष्ट्रीय अर्थव्यवस्था सुधारण्यासाठी संभाव्य शक्यता, नैसर्गिक साधनसंपत्ती विकासाचे आवश्यक व महत्त्वाचे साधन म्हणून जैवतंत्रज्ञान उपयोजनाची क्षेत्रे -कृषि, पशु पैदास व पशुवैद्यकीय आरोग्य केंद्र, औषधनिर्माणविद्या, मानवी आरोग्य केंद्र, अन्न तंत्रज्ञान, ऊर्जा निर्मिती, पर्यावरण संरक्षण इ. देशातील जैवतंत्रज्ञानाबाबत प्रचालन, नियमन व विकास यांमधील शासनाची भूमिका व प्रयत्न, जैवतंत्रज्ञानाच्या विकासाशी संबंधित नैतिक सामाजिक व कायदेशीर प्रश्न, जैवतंत्रज्ञान विकासाचे शक्य ते प्रतिकूल परिणाम, बियाणे तंत्रज्ञान त्यांचे महत्त्व बियाणांची गुणवत्ता, बियाणांचे विविध प्रकार आणि त्यांचे बियाणे उत्पादन व प्रक्रिया तंत्रे बी.टी.कापूस, बी.टी.वांगे. इ.

३.५ भारताचे आण्विक धोरण :

ठळक वैशिष्ट्ये, ऊर्जेचा स्रोत म्हणून अणूऊर्जा आणि स्वच्छ ऊर्जा म्हणून त्याचे महत्त्व, आण्विक टाकाऊ कचऱ्याची समस्या, भारतातील औष्णिक वीज निर्मिती, एकूण वीज निर्मितीमधील त्याचे अंशदान, आण्विक चाचणी निर्धारकः पोखरण एक (१९७४) आणि पोखरण दोन (१९९८) न्युक्लिरनॉन - प्रोलिफरेशन ट्रिप्टी आणि कॉंप्रॅहेंसिव टेस्ट बॅन ट्रिप्टी यांसारख्या आण्विक धोरणाबाबतचा अलिकडला कल २००९ चा इंडो-युएस न्युक्लिरन करार

३.६ आपत्ती व्यवस्थापन :

आपत्तीची व्याख्या, स्वरूप, प्रकार व वर्गीकरण, नैसर्गिक धोके, कारणीभूत घटक व ते सौम्य करणारी उपाययोजना. पूर, भूकंप, त्सुनामी, दरड कोसळणे इ. सौम्य करणाऱ्या उपाययोजनांवर परिणाम करणारे घटक, किल्लारी (१९९३), भूज(२००१), सिक्कीम-नेपाळ(२०११) भूकंप तसेच बंदा आले (२००४) (सुमात्रा) फुकुशिमा (२०११) (जपान) भूकंप व त्सुनामी यांसारख्या मोठ्या भूकंप व त्सुनामी प्रकरणांचा अभ्यास, महाराष्ट्र २००५ चा मुंबईतील पूर, डिसेंबर १९९३, जून २००६, नोव्हेंबर २००९, जुलै २०११ चे बॉम्ब स्फोट आणि अतिरेक्यांचा हल्ला, त्यांचा परिणाम.

महाराष्ट्र दुय्यम सेवा, गट-ब (अराजपत्रित) (पूर्व) व (मुख्य) स्पर्धा परीक्षा
Maharashtra Subordinate Services, Gr. B
(Non-Gazetted) (Pre) & (Main) Competitive Exam

परिक्षेचे टप्पे : १) संयुक्त पूर्व परीक्षा - १०० गुण

२) मुख्य परीक्षा - २०० गुण (पेपर क्र. १ संयुक्त व पेपर क्र. २ स्वतंत्र)

पूर्व परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : एक

विषय व संकेतांक	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
सामान्य क्षमता चाचणी (संकेतांक क्र. ०१२)	१००	१००	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास	वस्तुनिष्ठ/ बहुपर्यायी

अभ्यासक्रम

अनु. क्र.	विषय - सामान्य क्षमता चाचणी.
१)	चालू घडामोडी - जागतिक/भारतातील
२)	नागरिकशास्त्र - भारताच्या घटनेचा प्राथमिक अभ्यास, राज्य व्यवस्थापन (प्रशासन) ग्राम व्यवस्थापन (प्रशासन)
३)	इतिहास - आधुनिक भारताचा विशेषतः महाराष्ट्राचा इतिहास
४)	भूगोल (महाराष्ट्राच्या भूगोलाच्या विशेष अभ्यासासह) पृथ्वी, जगातील विभाग, हवामान, अक्षांश रेखांश, महाराष्ट्रातील जमिनीचे प्रकार, पर्जन्यमान, प्रमुख पिके, शहरे, नद्या, उद्योगधंदे, इत्यादी
५)	अर्थव्यवस्था - भारतीय अर्थव्यवस्था-राष्ट्रीय उत्पन्न शेती, उद्योग, परकीय व्यापार, बँकिंग लोकसंख्या, दारिद्र्य व बेरोजगारी, मुद्रा आणि राजकोषीय निती इत्यादी, शासकीय अर्थव्यवस्था-अर्थसंकल्प लेखा, लेखापरीक्षण इत्यादी
६)	सामान्य विज्ञान - भौतिकशास्त्र (Physics), रसायनशास्त्र, (Chemistry) प्राणिशास्त्र, (Zoology) वनस्पतीशास्त्र (Botany), आरोग्यशास्त्र (Hygiene)
७)	बुद्धिमापन चाचणी व अंकगणित बुद्धिमापन चाचणी - उमेदवार किती लवकर व अचूकपणे विचार करू शकतो हे आजमावण्यासाठी प्रश्न

सहायक कक्ष अधिकारी गट - ब (अराजपत्रित) मुख्य परीक्षा
Assistant Section Officer, Gr-B (Non-Gazetted) Main Exam

परीक्षा योजना

पेपर क्र. - १ (संयुक्त पेपर) - १०० गुण

पेपर क्र. - २ (स्वतंत्र पेपर) - १०० गुण

परिक्षेचे टप्पे : एकूण गुण - २००

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी
१ (संकेतांक ०१४)	मराठी	५०	५०	मराठी-बारावी	मराठी	१ तास
	इंग्रजी	३०	३०	इंग्रजी-पदवी	इंग्रजी	
	सामान्य ज्ञान	२०	२०	पदवी	मराठी-इंग्रजी	
२ (संकेतांक ५०३)	सामान्य क्षमता चाचणी व पदाच्या कर्तव्यासाठी आवश्यक ज्ञान	१००	१००	पदवी	मराठी-इंग्रजी	१ तास

अभ्यासक्रम

पेपर क्रमांक : १ - मराठी, इंग्रजी व सामान्य ज्ञान या विषयामध्ये खालील घटक/उपघटकांचा समावेश असेल.

अनु. क्र.	विषय
१	मराठी : सर्वसामान्य शब्दांसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग तसेच उतान्यावरील प्रश्नांची उत्तरे
२	इंग्रजी : Common Vocabulary, Sentence Structure, Grammar, use of Idioms and phrases & thier meaning and comprehension of passage.
३	सामान्य ज्ञान १. चालू घडामोडी - जागतिक तसेच भारतातील. २. माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ व महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५ ३. संगणक व माहिती तंत्रज्ञान : आधुनिक समाजातील संगणकाची भूमिका, वेगवेगळ्या क्षेत्रातील जीवनात संगणकाचा वापर, डाटा कम्युनिकेशन, नेटवर्किंग आणि वेब टक्नाॅलॉजी, सायबर गुन्हे व त्यावरील प्रतिबंध, नवीन उद्योग म्हणून माहिती तंत्रज्ञानाचा निरनिराळ्या सेवा सुविधांची माहिती मिळवण्यासाठी होणारा उपयोग, भारतातील माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाची वाढ व त्याचा दर्जा, शासनाचे कार्यक्रम जसे मिडीया लॅब एशिया, विद्या वाहिनी, ज्ञान वाहिनी, सामुहिक माहिती केंद्र इत्यादी, माहिती तंत्रज्ञान उद्योगातील मुलभूत प्रश्न व त्यांचे भवितव्य

पेपर क्रमांक : २ - सामान्य क्षमता चाचणी व पदाच्या कर्तव्यासाठी आवश्यक ज्ञान या विषयामध्ये खालील घटक उपघटकांचा समावेश असेल.

अनु. क्र.	विषय
१	बुद्धिमत्ता चाचणी
२	महाराष्ट्राचा इतिहास - सामाजिक व आर्थिक जागृती (१८८५-१९४७) महत्त्वाच्या व्यक्तींचे काम, स्वातंत्र्यपूर्व भारतातील सामाजिक जागृतीतील वर्तमानपत्रे व शिक्षणाचा परिणाम/ भाग, स्वातंत्र्यपूर्व काळातील इतर समकालीन चळवळी, राष्ट्रीय चळवळी
३	महाराष्ट्राचा भूगोल - महाराष्ट्राचा रचनात्मक Physical भूगोल, मुख्य रचनात्मक (Physiographic) विभाग, हवामान, पर्जन्यमान व तापमान, पर्जन्यातील विभागवार बदल, नद्या पर्वत व डोंगर, राजकीय विभाग, प्रशासकीय विभाग, नैसर्गिक संपत्ती-वने व खनिजे, मानवी व सामाजिक भूगोल-लोकसंख्या (Population), Migration of Population व त्याचे Source आणि Destination वरील परिणाम, ग्रामीण वस्त्या व तांडे, झोपडपट्ट्या व त्यांचे प्रश्न
४	भारतीय राज्यघटना - घटना कशी तयार झाली आणि घटनेच्या प्रस्तावनेमागची भूमिका व तत्वे, घटनेची महत्त्वाची कलमे/ ठळक वैशिष्ट्ये, केंद्र व राज्य संबंध, निर्धर्मी राज्य, मूलभूत हक्क व कर्तव्ये, राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्वे-शिक्षण युनीफॉर्म सिव्हील कोड, स्वतंत्र न्यायपालिका, राज्यपाल, मुख्यमंत्री व मंत्रिमंडळ, Role अधिकार व कार्य, राज्य विधीमंडळ-विधानसभा, विधानपरिषद व त्यांचे सदस्य, अधिकार, कार्य व Role विधी समित्या.
५	राजकीय यंत्रणा (शासनाची रचना अधिकार व कार्य) केंद्र सरकार, केंद्रिय विधीमंडळ आणि राज्य सरकार व प्रशासन (महाराष्ट्राचा विशेष संदर्भ)
६	जिल्हा प्रशासन, ग्रामीण आणि नागरी स्थानिक शासन
७	न्यायमंडळ : न्यायमंडळाची रचना, एकात्मिक न्यायमंडळ कार्ये, सर्वोच्च न्यायालय व उच्च न्यायालयाची भूमिका व अधिकार, दुय्यम न्यायालये -लोकपाल, लोकायुक्त आणि लोक न्यायालय सांविधानिक आदेशाचे रक्षण करणारे न्यायमंडळ, न्यायालयीन सक्रियता जनहित याचिका
८	नियोजन : प्रक्रिया, प्रकार, भारताच्या पहिल्या ते दहाव्या पंचवार्षिक योजनेचा आढावा, मुल्यांकन, सामाजिक व आर्थिक विकासाचे निर्देशफलक, राज्य आणि स्थानिक पातळीवरील नियोजन, विकेंद्रीकरण, ७३ व ७४ वी घटना दुरुस्ती, भारतीय अर्थव्यवस्था, क्षेत्रीय विकासाचा कल व सेवा क्षेत्राची रूपरेषा, भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या समोरील आव्हाने, गरीबी, बेरोजगारी आणि प्रादेशिक असमतोल.

राज्य कर निरीक्षक गट - ब (अराजपत्रित) मुख्य परीक्षा State Tax Inspector, Gr.-B (Non-Gazetted) Main Exam

एकूण गुण - २००

पेपर क्रं. - १ (संयुक्त पेपर) - १०० गुण
पेपर क्रं. - २ (स्वतंत्र पेपर) - १०० गुण

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी
१ (संकेतांक ०१४)	मराठी	५०	५०	मराठी-बारावी	मराठी	१ तास
	इंग्रजी	३०	३०	इंग्रजी-पदवी	इंग्रजी	
	सामान्य ज्ञान	२०	२०	पदवी	मराठी-इंग्रजी	
२ (संकेतांक ५०४)	सामान्य क्षमता चाचणी व पदाच्या कर्तव्यासाठी आवश्यक ज्ञान	१००	१००	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास

पेपर क्रमांक : १ - मराठी, इंग्रजी व सामान्य ज्ञान या विषयामध्ये खालील घटक/उपघटकांचा समावेश असेल.

अनु. क्र.	विषय
१	मराठी : सर्वसामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग तसेच उतान्यावरील प्रश्नांची उत्तरे
२	इंग्रजी : Common Vocabulary, Sentence Structure, Grammar, use of Idioms and phrases & their meaning and comprehension of passage.
३	सामान्य ज्ञान चालू घडामोडी - जागतिक तसेच भारतातील. माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ व महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५ संगणक व माहित तंत्रज्ञान : आधुनिक समाजातल संगणकाची भूमिका, वेगवेगळ्या क्षेत्रातील जीवनात संगणकाचा वापर, डाटा कम्युनिकेशन, नेटवर्किंग आणि वेब टेक्नॉलॉजी, सायबर गुन्हे व त्यावरील प्रतिबंध, नवीन उद्योग म्हणून माहिती तंत्रज्ञानाचा निरनिराळ्या सेवा सुविधांची माहिती मिळवण्यासाठी होणारा उपयोग, भारतातील माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाची वाढ व त्याचा दर्जा, शासनाचे कार्यक्रम जसे मिडीया लॅब एशिया, विद्या वाहिनी, ज्ञान वाहिनी, सामुहिक माहिती केंद्र इत्यादी, माहिती तंत्रज्ञान उद्योगातील मुलभूत प्रश्न व त्यांचे भवितव्य

पेपर क्रमांक : २ - सामान्य क्षमता चाचणी व पदाच्या कर्तव्यासाठी आवश्यक ज्ञान या विषयामध्ये खालील घटक / उपघटकांचा समावेश असेल.

अनु. क्र.	विषय
१	बुद्धिमत्ता चाचणी
२	महाराष्ट्राचा भूगोल - महाराष्ट्राचा रचनात्मक (Physical) भूगोल, मुख्य रचनात्मक (Physiographic) विभाग, हवामान, (Climate) पर्जन्यमान व तापमान, पर्जन्यातील विभागवार बदल, नद्या पर्वत व डोंगर, राजकीय विभाग, प्रशासकीय विभाग, नैसर्गिक संपत्ती-वने व खनिजे, मानवी व सामाजिक भूगोल, लोकसंख्या Population, Migration of Population व त्याचे Source आणि Destination वरील परिणाम, ग्रामीण वस्त्या व तांडे, झोपडपट्ट्या व त्यांचे प्रश्न
३	महाराष्ट्राचा इतिहास - सामाजिक व आर्थिक जागृती (१८८५-१९४७) महत्त्वाच्या व्यक्तींचे काम, स्वातंत्र्यपूर्व भारतातील सामाजिक जागृतीतील वर्तमानपत्रे व शिक्षणाचा परिणाम / भाग, स्वातंत्र्यपूर्व काळातील इतर समकालीन चळवळी, राष्ट्रीय चळवळी
४	भारतीय राज्यघटना - घटना कशी तयार झाली आणि घटनेच्या प्रस्तावनेमागची भूमिका व तत्वे, घटनेची महत्त्वाची कलमे / ठळक वैशिष्ट्ये, केंद्र व राज्य संबंध निधर्मी राज्य, मूलभूत हक्क व कर्तव्ये राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्वे-शिक्षण युनीफॉर्म सिव्हील कोड, स्वतंत्र न्यायपालिका, राज्यपाल, मुख्यमंत्री व मंत्रीमंडळ, Role अधिकार व कार्य राज्य, विधीमंडळ-विधानसभा, विधानपरिषद व त्यांचे सदस्य, अधिकार, कार्य व Role विधी समित्या.
५	नियोजन : प्रक्रिया, प्रकार, भारताच्या पहिल्या ते दहाव्या पंचवार्षिक योजनेचा आढावा, मुल्यांकन, सामाजिक व आर्थिक विकासाचे निर्देशफलक, राज्य आणि स्थानिक पातळीवरील नियोजन, विकेंद्रीकरण ७३ व ७४ वी घटना दुरुस्ती, भारतीय अर्थव्यवस्था, क्षेत्रीय विकासाचा कल व सेवा क्षेत्राची रूपरेखा, भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या समोरील आव्हाने, गरीबी, बेरोजगारी आणि प्रादेशिक असमतोल.
६	शहरी व ग्रामीण भागातील पायाभूत सुविधांचा विकास : पायाभूत सुविधांची गरज व आणि महत्त्व, सामाजिक व आर्थिक पायाभूत सुविधांचा विकास आणि वाढ - जसे उर्जा, पाणीपुरवठा मल:निःसारण, गृह, परिवहन (रस्ते, बंदर इत्यादी) दळणवळण (पोस्ट व तार, दूरसंचार) रेडिओ, टी. व्ही. इंटरनेट क्रायसिस, भारतातील इन्फ्रास्ट्रक्चरचे प्रश्न व या संबंधीचे धोरण व त्यावरील पर्याय, खासगी व सार्वजनिक क्षेत्रातील भागिदारी, एफ डी. आय. आणि इन्फ्राक्चर, डेव्हलपमेंट, इन्फ्रास्ट्रक्चर विकासाचे खासगीकरण, राज्य व केंद्र सरकाराचे इन्फ्रास्ट्रक्चर विकासाचे धोरण, ग्रामीण व शहरी भागातील परिवहन व गृह या विषयीचे प्रश्न व त्यावरील केंद्र व राज्य सरकारचे कार्यक्रम व उपक्रमशिलता
७	आर्थिक सुधारणा व कायदे - पाश्चिमी, उदारीकरण, खासगीकरण, जागतिकीकरण, संकल्पना व त्याचा अर्थ आणि व्याप्ती, मर्यादा, केंद्र व राज्य स्तरावरील आर्थिक सुधारणा, WTO तरतुदी आणि सुधारणा आणि त्याचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील अपेक्षित परिणाम, प्रश्न व समस्या GST विक्रीकर VAT, WTO इत्यादी शी संबंधित कायदे / नियम

अनु. क्र.	विषय
८	आंतरराष्ट्रीय व्यापार व आंतरराष्ट्रीय भांडवल चळवळ : जागतिकीकरणाच्या युगातही सूत्र व कल वाढ, रचना आणि भारताच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापाराची दिशा, भारतीय आंतरराष्ट्रीय व्यापाराचे धोरण, निर्यातीतील वाढ, WTO आणि आंतरराष्ट्रीय व्यापार विदेशी भांडवलाचा अंतप्रवाह, रचना व वाढ FDI व्यापार, बहुआंतरराष्ट्रीय भांडवल पुरविणाऱ्या संस्था, IMF जागतिक बँक, IDA इंटरनॅशनल क्रेडीट रेंटिंग
९	सार्वजनिक वित्त व्यवस्था : महसुलाचे साधन टॅक्स, नॉनटॅक्स, भारतातील केंद्र व राज्यातील सार्वजनिक ऋण, केंद्र व राज्याची सार्वजनिक खर्च वाढ, सार्वजनिक खर्च सुधारणा कामावर आधारित अर्थसंकल्प, शुन्याधारित अर्थसंकल्प, भारतातील करसुधारणा आढावा, राज्य पातळीवरील करसुधारणा सार्वजनिक ऋण वाढ, रचना आणि भार, राज्याची कर्जबाजारीपणाची केंद्राला समस्या, राजकोषीय तुट, संकल्पना, तुटीचे नियंत्रण केंद्र, राज्य व रिझर्व्ह बँकेचे उपक्रम, भारतातील राजकोषीय सुधारणा, केंद्र व राज्य स्तरावरील आढावा

पोलीस उपनिरीक्षक, गट - ब (अराजपत्रित) मुख्य परीक्षा Police Sub Inspector, Gr. B-(Non-Gazetted) Main Exam

एकूण गुण - २००

पेपर क्रं. - १ (संयुक्त पेपर) - १०० गुण

पात्रता :

पेपर क्रं. - २ (स्वतंत्र पेपर) - १०० गुण

१. भारतीय नागरिकत्व

२. वयोमर्यादा

अ. क्र.	संवर्ग	किमान अमागास मागासवर्गीय	वय						दिव्यांग उमेदवार	अनाथ	
			कमाल		प्राविण्य प्राप्त खेळाडू		माजी सैनिक, आगिवाणी व अल्पसेवा राजदिए अधिकारी				
			अमागास	मागासवर्गीय	अमागास	मागासवर्गीय	अमागास	मागासवर्गीय			
१	सहायक कक्ष अधिकारी	१८	३८	४३	४३	४३	४३	४३	४३	वयाच्या ४५ वर्षांपर्यंत	३८
२	राज्य कर निरीक्षक	१८	३८	४३	४३	४३	४३	४३	४३	वयाच्या ४५ वर्षांपर्यंत	३८
३	पोलीस उपनिरीक्षक	१९	३९	३४	३६	३६	३६	३६	३६	अपात्र	३९

विहित वयोमर्यादा इतर कोणत्याही बाबतीत शिथिल केली जाणार नाही.

- १) शैक्षणिक अर्हता :
- १) सांविधिक विद्यापीठाची पदवी किंवा तिच्याशी समतुल्य असणारी शासनाने घोषित केलेली इतर कोणतीही तत्सम अर्हता
 - २) पदवी परीक्षेस बसलेले उमेदवार प्रस्तुत संयुक्त पूर्व परीक्षेस तात्पुरते पात्र असतील. परंतु संयुक्त पूर्व परीक्षेच्या निकालाआधारे संबंधित संवर्गाकरिता घेण्यात येणाऱ्या मुख्य परीक्षेच्या प्रवेशांसाठी पात्र ठरण्याऱ्या उमेदवारांनी संबंधित संवर्गाच्या मुख्य परीक्षेकरिता अर्ज स्वीकारण्यासाठी विहित केलेल्या अंतिम दिनांकापर्यंत पदवी परीक्षा उत्तीर्ण होणे आवश्यक राहिल.
 - ३) अंतर्वासिता किंवा कार्यशाळेतील कामाचा अनुभव आवश्यक असेल अशा पदवीधारकाने ही अट मुख्य परीक्षेचे अर्ज स्वीकारण्याच्या विहित अंतिम दिनांकापर्यंत पूर्ण केली असली पाहिजे.
 - ४) मराठी भाषेचे ज्ञान आवश्यक
 - ५) पोलीस उपनिरीक्षक पदासाठी विकल्प नमूद करणाऱ्या उमेदवारांकडे उपरोक्त अर्हतेसोबत

खातीलप्रमाणे किमान शारीरिक अर्हता असणे आवश्यक आहे.

पुरुष उमेदवारांकरिता	महिला उमेदवारांकरिता
१) उंची - १६५ सें. मी. (अनवाणी) (कमीत कमी)	उंची - १५७ सें. मी.
२) छाती - न फुगवता ७९ सें. मी.	(अनवाणी)
३) फुगविण्याची क्षमता - किमान ५ सें. मी. आवश्यक	(कमीत कमी)

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी
१ (संकेतांक ०१४)	मराठी	५०	५०	मराठी-बारावी	मराठी	१ तास
	इंग्रजी	३०	३०	इंग्रजी-पदवी	इंग्रजी	
	सामान्य ज्ञान	२०	२०	पदवी	मराठी-इंग्रजी	
२ (संकेतांक ५०५)	सामान्य क्षमता चाचणी व पदाच्या कर्तव्यासाठी आवश्यक ज्ञान	१००	१००	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास

अभ्यासक्रम

पेपर क्रमांक : १ - मराठी, इंग्रजी व सामान्य ज्ञान या विषयामध्ये खालील घटक/उपघटकांचा समावेश असेल.

अनु. क्र.	विषय
१	मराठी : सर्वसामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग तसेच उताऱ्यावरील प्रश्नांची उत्तरे
२	इंग्रजी : Common Vocabulary, Sentence Structure, Grammar, use of Idioms and phrases & thier meaning and comprehension of passage.
३	सामान्य ज्ञान चालू घडामोडी - जागतिक तसेच भारतातील. माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ व महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५ संगणक व माहित तंत्रज्ञान : आधुनिक समाजातल संगणकाची भूमिका, वेगवेगळ्या क्षेत्रातील जीवनात संगणकाचा वापर, डाटा कम्युनिकेशन, नेटवर्किंग आणि वेब टेक्नॉलॉजी, सायबर गुन्हे व त्यावरील प्रतिबंध, नवीन उद्योग म्हणून माहिती तंत्रज्ञानाचा निरनिराळ्या सेवा सुविधांची माहिती मिळवण्यासाठी होणारा उपयोग, भारतातील माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाची वाढ व त्याचा दर्जा, शासनाचे कार्यक्रम जसे मिडीया लॅब एशिया, विद्या वाहिनी, ज्ञान वाहिनी, सामुहिक माहिती केंद्र इत्यादी, माहिती तंत्रज्ञान उद्योगातील मुलभूत प्रश्न व त्यांचे भवितव्य

पेपर क्रमांक : २ - सामान्य क्षमता चाचणी व पदाच्या कर्तव्यासाठी आवश्यक ज्ञान या विषयामध्ये खालील घटक / उपघटकांचा समावेश असेल.

अनु. क्र.	विषय
१	बुद्धिमत्ता चाचणी
२	महाराष्ट्राचा भूगोल - महाराष्ट्राचा रचनात्मक (Physical) भूगोल, मुख्य रचनात्मक (Physiographic) विभाग, हवामान, पर्जन्यमान व तापमान, पर्जन्यातील विभागवार बदल, नद्या पर्वत व डोंगर, राजकीय विभाग, प्रशासकीय विभाग, नैसर्गिक संपत्ती-वने व खनिजे, मानवी व सामाजिक भूगोल, लोकसंख्या (Population), Migration of Population व त्याचे Source आणि Destination वरील परिणाम, ग्रामीण वस्त्या व तांडे, झोपडपट्ट्या व त्यांचे प्रश्न
३	महाराष्ट्राचा इतिहास - सामाजिक व आर्थिक जागृती (१८८५-१९४७) महत्त्वाच्या व्यक्तींचे काम, स्वातंत्र्यपूर्व भारतातील सामाजिक जागृतीतील वर्तमानपत्रे व शिक्षणाचा परिणाम/ भाग, स्वातंत्र्यपूर्व काळातील इतर समकालीन चळवळी, राष्ट्रीय चळवळी
४	भारतीय राज्यघटना - घटना कशी तयार झाली आणि घटनेच्या प्रस्तावनेमागची भूमिका व तत्त्वे, घटनेची महत्त्वाची कलमे/ ठळक वैशिष्ट्ये, केंद्र व राज्य संबंध निधर्मी राज्य, मूलभूत हक्क व कर्तव्ये राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्त्वे-शिक्षण युनीफॉर्म सिव्हील कोड, स्वतंत्र न्यायपालिका, राज्यपाल, मुख्यमंत्री व मंत्रीमंडळ, Role अधिकार व कार्य राज्य, विधीमंडळ-विधानसभा, विधानपरिषद व त्यांचे सदस्य, अधिकार, कार्य व Role विधी समित्या.

अनु. क्र.	विषय
५.	मानवी हक्क व जबाबदाऱ्या - संकल्पना आंतरराष्ट्रीय मानवी हक्क मानक, त्यासंदर्भातील भारतीय राज्यघटनेतील तरतुद, भारतातील मानवी हक्क व जबाबदाऱ्या यंत्रणेची अंमलबजावणी व संरक्षण भारतातील मानवी हक्क चळवळ, मानवी हक्कापासून वंचित राहण्याच्या समस्या, गरीबी, निरक्षता, बेकारी, सामाजिक सांस्कृतिक-धार्मिक प्रथा यासारख्या अडचणी, हिंसाचार, भ्रष्टाचार, दहशतवाद, कामगारांचे शोषण, संरक्षित गुन्हेगारी, इत्यादी) लोकशाही व्यवस्थेतील एकमेकांचे हक्क आणि मानवी प्रतिष्ठा व एकतेचा आदर करण्यासंबंधी प्रशिक्षणाची गरज व महत्त्व, नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम १९५५, मानवी हक्क संरक्षण अधिनियम १९९३, कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम, २००५, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती (अत्याचारास प्रतिबंध) अधिनियम १९८९, हुंडाबंदी अधिनियम १९६१, महात्मा गांधी तंटामुक्ती अभियान
६	महाराष्ट्र पोलीस अधिनियम १९५१ (Maharashtra Police Act)
७	भारतीय दंड संहिता, १८६० (Indian Penal Code)
८	फौजदारी प्रक्रिया संहिता १९७३ (Criminal Procedure Code)
९	भारतीय पुरावा अधिनियम १८७२ (Indian Evidence Act.)

१) परीक्षेचे टप्पे

- प्रस्तुत परीक्षा एकूण चार टप्प्यात घेण्यात येते :
- पूर्व परीक्षा - १०० गुण
- मुख्य परीक्षा - २०० गुण
- शारिरीक चाचणी - १०० गुण (फक्त PSI पदासाठी)
- मुलाखत - ४० गुण (फक्त PSI पदासाठी)

शारिरीक चाचणी - एकूण १०० गुण

- उंची व छातीविषय विहित मोजमापाच्या अटी पूर्ण करणाऱ्या उमेदवारांचीच शारिरीक चाचणी घेण्यात येईल. सदर चाचणी पुरुष व महिलांसाठी स्वतंत्र असेल.

- पुरुषांसाठी**
- गोळाफेक - वजन ७.२६० कि. ग्रॅ. कमाल गुण - १५
 - पुल अप्स - कमाल गुण - २०
 - लांब उडी - कमाल गुण - १५
 - धावणे (८०० मीटर) - कमाल गुण - ५०

- महिलांसाठी**
- गोळाफेक - वजन ४ कि. ग्रॅ. कमाल गुण - २०
 - धावणे (२०० मीटर) - कमाल गुण - ४०
 - चालणे (३ कि. मी.) - कमाल गुण - ४०

- शारिरीक चाचणीमध्ये किमान ५० गुण मिळविणाऱ्या उमेदवारांची मुलाखत आयोगाने निर्धारित केलेल्या दिनांकास व ठिकाणी घेण्यात येईल. त्याकरिता उमेदवाराने स्वखर्चाने उपस्थित रहावे लागेल.

मुलाखत - ४० गुण

- शारिरीक चाचणीच्या निकालाच्या आधारे मुलाखतीसाठी पात्र ठरलेल्या उमेदवारांनाच पोलीस उपनिरीक्षक पदाच्या मुलाखतीसाठी बोलविण्यात येईल. पोलीस उपनिरीक्षक पदासाठी मुलाखत गुण ४०.

पुरुष उमेदवारांकरिता पोलीस उप-निरीक्षक परीक्षा

शारिरीक चाचणीमध्ये खालील बाबींचा समावेश असेल:

- धावणे - यासाठी उमेदवारास ८०० मीटर (अर्धा मैल) धावावे लागेल व त्यास खालील प्रमाणे गुण देण्यात येतील

संपूर्ण ८०० मीटरचेअंतर धावण्यास लागणारा कालावधी (मिनिटांमध्ये)	गुण
२.३० मिनिटे किंवा त्यापेक्षा कमी	५०
२.३० मिनिटांपेक्षा जास्त परंतु २.४० मिनिटे किंवा त्यापेक्षा कमी	४४
२.४० मिनिटांपेक्षा जास्त परंतु २.५० मिनिटे किंवा त्यापेक्षा कमी	३७.५
२.५० मिनिटांपेक्षा जास्त परंतु ३.०० मिनिटे किंवा त्यापेक्षा कमी	३१
३.०० मिनिटांपेक्षा जास्त परंतु ३.१० मिनिटे किंवा त्यापेक्षा कमी	२५
३.१० मिनिटांपेक्षा जास्त परंतु ३.२० मिनिटे किंवा त्यापेक्षा कमी	१९
३.२० मिनिटांपेक्षा जास्त परंतु ३.३० मिनिटे किंवा त्यापेक्षा कमी	१२.५
३.३० मिनिटांपेक्षा जास्त	००

उमेदवार ८०० मीटरचे अंतर धावू न शकल्यास त्यास शून्य गुण देण्यात येतील.

- २) पुलअप्स - क्षितिज समांतर खांबावर उमेदवारास आठ पुलअप्स काढावे लागतील. यासाठी एकूण २० गुण देण्यात येतील म्हणजेच एक पुलअप्ससाठी २.५ गुण राहतील. उमेदवाराची छाती सहजपणे आडव्या खांबाला टेकल्यानंतर त्यांने एक पुलअप्स पूर्ण केला असे समजण्यात येईल असे करताना उमेदवाराने न झगडता आणि/अथवा आपले पाय न झाडता किंवा न वाकवता एक पुलअप्स पूर्ण केल्यास त्यास पूर्ण २.५ गुण देण्यात येतील. पुलअप्स काढताना उमेदवारास झगडावे लागले आणि अथवा त्याने पाय झाडले किंवा वाकवले तर एका गुणांपर्यंत गुण कमी होतील. जर उमेदवारास पुलअप्स काढता आला नाही म्हणजेच त्याला छाती आडव्या खांबाला टेकवता आली नाही तर त्या पुलअप्ससाठी त्याला एकही गुण मिळणार नाही.
- ३) गोळा फेक- उमेदवारास ७.२६० किलोग्रॅम वजनाचा गोळा फेकावा लागेल, गोळाफेकीसाठी खालीलप्रमाणे गुण देण्यात येतील :

गोळाफेकीचे अंतर	गुण
७.५० मीटर किंवा जास्त	१५
७.०० मीटर किंवा जास्त परंतु ७.५० मीटरपेक्षा कमी	१२.५
६.५० मीटर किंवा जास्त परंतु ७.०० मीटरपेक्षा कमी	१०
६.०० मीटर किंवा जास्त परंतु ६.५० मीटरपेक्षा कमी	७.५
५.५० मीटर किंवा जास्त परंतु ६.०० मीटरपेक्षा कमी	५
५.०० मीटर किंवा जास्त परंतु ५.५० मीटरपेक्षा कमी	२.५
५.०० मीटर कमी.....	००

- अ) गोळा फेकताना एक चूक क्षम्य असेल त्यासाठी गुण कमी करण्यात येणार नाहीत.
- ब) गोळाफेकीत फेकलेला गोळा जर सीमांकन रेषेच्या मध्यावर पडला तर उमेदवारास नजीकच्या वरच्या श्रेणीतील गुण दिले जातील. उदा जर गोळाफेकीचे अंतर ६ मीटर असेल तर उमेदवाराला ७.५ गुण देण्यात येतील.
- ४) लांब उंडी यासाठी उमेदवाराला धावत येऊन लांब उंडी मारावी लागेल. लांब उंडीसाठी खालीलप्रमाणे गुण देण्यात येतील.

उंडीचे अंतर	गुण
४.५० मीटरकिंवा जास्त	१५
४.३५ मीटर किंवा जास्त परंतु ४.५० मीटरपेक्षा कमी	१४
४.२० मीटर किंवा जास्त परंतु ४.३५ मीटरपेक्षा कमी	१२
३.९० मीटर किंवा जास्त परंतु ४.२० मीटरपेक्षा कमी	१०
३.६० मीटर किंवा जास्त परंतु ३.९० मीटरपेक्षा कमी	०८
३.३० मीटर किंवा जास्त परंतु ३.६० मीटरपेक्षा कमी	०६
३.०० मीटर किंवा जास्त परंतु ३.३० मीटरपेक्षा कमी	०४
२.५० मीटर किंवा जास्त परंतु ३.०० मीटरपेक्षा कमी	०२
२.५० मीटर पेक्षा कमी.....	००

- उमेदवारास फक्त एकच उंडी मारण्याची परवानगी राहिल. उंडी मारताना अपघात झाल्यास किंवा चूक , म्हणजे उंडी मारण्याच्या रेषेवर किंवा रेषेपलिकडे पहिले पाऊल टाकल्यास उमेदवारास एक जादा संधी देण्यात येईल व त्यासाठी गुण कमी केले जाणार नाहीत. जादा संधीचा फायदा घेताना पुन्हा चूक केल्यास वा अपघात घडल्यास उमेदवारास शून्य गुण देण्यात येतील
- टीप - १) वरील चाचणी प्रकारच्या सरावासाठी उमेदवारांना राज्यातील पोलीस कवायत मैदानाचा उपयोग करता येईल तसेच त्यांना पोलीस निदेशकांची मदत देण्यात येईल. परंतु यासाठी मुंबई , पुणे, औरंगाबाद व नागपुर येथील पोलीस उपआयुक्त पोलीस मुख्यालय आणि जिल्हाच्या ठिकाणी अधीक्षक कार्यालयाशी संपर्क साधावा.
- २) शारीरिक चाचणीत उत्तीर्ण होण्यासाठी किमान ५० टक्के गुण (म्हणजे ५० गुण) मिळणे आवश्यक आहे.
- ३) सर्व चाचणीत एकूण गुणांची बेरीज अपूर्णाकात असल्यास गुण करण्यासाठी त्यापुढील गुणाने पूर्णाकात करण्यात येऊन, शारीरिक चाचणीचा निकाल तयार करण्यात येईल.

महिला उमेदवारांकरिता पोलीस उप-निरीक्षक परीक्षा

शारीरिक चाचणीमध्ये खालील बाबीचा समावेश असेल

- १) धावणे यासाठी उमेदवारास २०० मीटर धावावे लागले व त्यास खालील प्रमाणे गुण देण्यात येतील.

संपूर्ण २०० मीटरचेअंतर धावण्यास लागणारा कालावधी (सेकंदांमध्ये)	गुण
३५ सेकंद व त्यापेक्षा कमी	४०
३५ सेकंदापेक्षा जास्त - ३६ सेकंदपर्यंत	३६
३६ सेकंदापेक्षा जास्त - ३७ सेकंदपर्यंत	३२
३७ सेकंदापेक्षा जास्त - ३८ सेकंदपर्यंत	२८
३८ सेकंदापेक्षा जास्त - ३९ सेकंदपर्यंत	२४
३९ सेकंदापेक्षा जास्त - ४० सेकंदपर्यंत	२०
४० सेकंदापेक्षा जास्त - ४१ सेकंदपर्यंत	१५
४१ सेकंदापेक्षा जास्त - ४२ सेकंदपर्यंत	१०
४२ सेकंदापेक्षा जास्त - ४३ सेकंदपर्यंत	०५
४३ सेकंदापेक्षा जास्त.....	००

- २) चालणे यासाठी उमेदवारास ३ किलोमीटरचे अंतर चालावे लागेल व त्यासाठी खालील प्रमाणे गुण देण्यात येतील.

३ किलोमीटरस चालण्यास लागणारा कालावधी (मिनिटांमध्ये)	गुण
२३ मिनिटे व त्यापेक्षा कमी	४०
२३ मिनिटांपेक्षा जास्त - २४ मिनिटांपर्यंत	३५
२४ मिनिटांपेक्षा जास्त - २५ मिनिटांपर्यंत	३०
२५ मिनिटांपेक्षा जास्त - २६ मिनिटांपर्यंत	२२.५
२६ मिनिटांपेक्षा जास्त - २७ मिनिटांपर्यंत	१५
२७ मिनिटांपेक्षा जास्त - २८ मिनिटांपर्यंत	७.५
२३ मिनिटांपेक्षा जास्त.....	००

चालणे : उमेदवाराने चालताना धावण्याचा प्रयत्न केला तर तिला चालण्याच्या Event मधून बाहेर काढण्यात किंवा तिचे सदरचे गुण कमी करण्याचा अधिकार समितीस राहिल.

३) गोळा फेक - उमेदवारास ४ किलो वजनाचा गोळा फेकावा लागेल, गोळाफेकीसाठी खालीलप्रमाणे गुण देण्यात येतील

गोळाफेकीचे अंतर (मीटरमध्ये)	गुण
६.०० मीटर व त्यापेक्षा जास्त	२०
५.५० मीटर व त्यापेक्षा जास्त ६.०० मीटरपेक्षा कमी	१७.५
५.०० मीटर व त्यापेक्षा जास्त ५.५० मीटरपेक्षा कमी	१५
४.५० मीटर व त्यापेक्षा जास्त ५.०० मीटरपेक्षा कमी	१२.५
४.०० मीटर व त्यापेक्षा जास्त ४.५० मीटरपेक्षा कमी	७.५
५.५० मीटरपेक्षा कमी.....	००

- अ) गोळा फेकताना एक चुक क्षम्य असेल व त्यासाठी गुण कमी करण्यात येणार नाहीत.
 ब) गोळा फेकीत फेळलेला गोळा जर सीमांकन रेषेच्या मध्यावर पडला तर उमेदवाराला नजीकच्या वरच्या श्रेणीतील गुण दिले जातील उदा. जर गोळाफेकीचे अंतर ५ मीटर असेल तर उमेदवाराला १५ गुण देण्यात येतील.
 टीप : - १) वरील चाचणी प्रकारच्या सरावासाठी उमेदवारांना राज्यातील पोलीस कवायत मैदानाचा उपयोग करता येईलतसेच त्यांना पोलीस निदेशकाची मदत देण्यात येईल परंतु यासाठी मुंबई, पुणे, औरंगाबाद व नागपुर येथील पोलीस उपआयुक्त पोलीस मुख्यालय आणि जिल्ह्याच्या ठिकाणी पोलीस अधीक्षक कार्यालयाशी संपर्क साधावा.
 २) शारीरिक चाचणीत उत्तीर्ण होण्यासाठी किमान ५० टक्के गुण मिळणे आवश्यक आहे.
 ३) सर्व चाचणीत एकुण गुणांची बेरीज अपूर्णाकात असल्यात गुण Round Up करण्यासाठी त्यापुढील गुणाने पूर्णाकांत करण्यात येऊन शारीरिक चाचणीचा निकाल तयार करण्यात येईल.

महाराष्ट्र गट क सेवा परीक्षा

Maharashtra Gr. C Services Examination

परीक्षेचे टप्पे : १) संयुक्त पूर्व परीक्षा - १०० गुण

२) मुख्य परीक्षा - २०० गुण (पेपर क्र. १ संयुक्त व पेपर क्र. २ स्वतंत्र)

महाराष्ट्र गट क सेवा परीक्षा संयुक्त (पूर्व) परीक्षा

Maharashtra Gr. C Services Combined (Pre) Examination

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : एक

विषय व संकेतांक	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
सामान्य क्षमता चाचणी (संकेतांक क्रं. ०१२)	१००	१००	बारावी	मराठी व इंग्रजी	१ तास	वस्तुनिष्ठ/ बहुपर्यायी

अभ्यासक्रम

अनु. क्र.	विषय : सामान्य क्षमता चाचणी.
१)	चालू घडामोडी-जागतिक तसेच भारतातील
२)	नागरिकशास्त्र- भारताच्या घटनेचा प्राथमिक अभ्यास, राज्य व्यवस्थापन (प्रशासन) ग्राम व्यवस्थापन (प्रशासन)
३)	इतिहास- आधुनिक भारताचा विशेषतः महाराष्ट्राचा इतिहास.
४)	भूगोल (महाराष्ट्राच्या भूगोलाच्या विशेष अभ्यासासह) पृथ्वी, जगातील विभाग, हवामान, अक्षांश रेखांश, महाराष्ट्रातील जमिनीचे प्रकार, पर्जन्यमान, प्रमुख पिके, शहरे, नद्या, उद्योगधंदे, इत्यादी.
५)	अर्थव्यवस्था - भारतीय अर्थव्यवस्था-राष्ट्रीय उत्पन्न शेती, उद्योग, परकीय व्यापार, बँकिंग लोकसंख्या, दारिद्र्य व बेरोजगारी, मुद्रा आणि राजकोषीय निती इत्यादी. शासकीय अर्थव्यवस्था - अर्थसंकल्प, लेखा, लेखापरीक्षण, इत्यादी.
६)	सामान्य विज्ञान - भौतिकशास्त्र (Physics), रसायनशास्त्र, (Chemistry) प्राणिशास्त्र, (Zoology) वनस्पतीशास्त्र (Botany), आरोग्यशास्त्र (Hygiene).
७)	बुद्धीमापन चाचणी व अंकगणित बुद्धीमापन चाचणी - उमेदवार किती लवकर व अचूकपणे विचार करू शकतो हे आजमावण्यासाठी प्रश्न. अंकगणित-बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, दशांश, अपूर्णाक व टक्केवारी

महाराष्ट्र गट क सेवा परीक्षा

Maharashtra Gr. C. Sevice (Main) Examination

दुय्यम निरीक्षक, राज्य उत्पादन शुल्क, गट क (मुख्य) परीक्षा

Excise Sub Inspector, Gr. C (Main) Exam

परीक्षा योजना

एकूण गुण - २००

पेपर क्रं. - १ (संयुक्त पेपर) - १०० गुण

पेपर क्रं. - २ (संयुक्त पेपर) - १०० गुण

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
१ (संकेतांक ००२)	मराठी इंग्रजी	६० ४०	६० ४०	बारावी पदवी	मराठी इंग्रजी	१ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
२ (संकेतांक ५०६)	सामान्य क्षमता चाचणी व पदसंबंधी विषयासंबंधीचे ज्ञान	१००	१००	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास	

पेपर क्रमांक : १

अनु. क्र.	घटक व उपघटक
१	मराठी : सर्वसामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग तसेच उतान्यावरील प्रश्नांची उत्तरे
२	इंग्रजी : Common Vocabulary, Sentence Structure, Grammar, use of Idioms and phrases & thier meaning and comprehension of passage.

पेपर क्रमांक : २

अनु. क्र.	घटक व उपघटक
१)	चालू घडामोडी - जागतिक तसेच भारतातील
२)	बुद्धिमत्ता चाचणी - उमेदवार किती लवकर व अचूकपणे विचार करू शकतो हे आजमावण्यासाठी प्रश्न.
३)	भारतीय राज्यघटना - घटना कशी तयार झाली आणि घटनेच्या प्रस्तावनेमागची भूमिका व तत्वे, घटनेची महत्वाची कलमे/ठळक वैशिष्ट्ये, केंद्र व राज्य संबंध, निधर्मी राज्य, मूलभूत हक्क व कर्तव्ये, राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्वे-शिक्षण, युनीफॉर्म सिव्हील कोड, स्वतंत्र न्यायपालिका, राज्यपाल, मुख्यमंत्री व मंत्रीमंडळ Role, अधिकार व कार्य, राज्य विधीमंडळ विधानसभा, विधानपरिषद व त्यांचे सदस्य, अधिकार, कार्य व Role., विधी समित्या
४)	माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ व महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५
५)	संगणक व माहिती तंत्रज्ञान - आधुनिक समाजातील संगणकांची भूमिका. वेगवेगळ्या क्षेत्रातील जीवनात संगणकांचा वापर, डाटा कम्युनिकेशन, नेटवर्किंग आणि वेब टेक्नॉलॉजी, सायबर गुन्हे व त्यावरील प्रतिबंध, नवीन उद्योग म्हणून माहिती तंत्रज्ञानाचा निरनिराळ्या सेवा सुविधांची माहिती मिळवण्यासाठी होणारा उपयोग, भारतातील माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाची वाढ
६)	मानवी हक्क व जबाबदाऱ्या - संकल्पना आंतरराष्ट्रीय मानवी हक्क मानक, त्यासंदर्भातील भारतीय राज्यघटनेतील तरतुद, भारतातील मानवी हक्क व जबाबदाऱ्या यंत्रणेची अंमलबजावणी व संरक्षण भारतातील मानवी हक्क चळवळ, मानवी हक्कापासून वंचित राहण्याच्या समस्या, गरीबी, निरक्षता, बेकारी, सामाजिक सांस्कृतिक-धार्मिक प्रथा यासारख्या अडचणी, हिंसाचार, भ्रष्टाचार, दहशतवाद, कामगारांचे शोषण, संरक्षित गुन्हेगारी, इत्यादी) लोकशाही व्यवस्थेतील एकमेकांचे हक्क आणि मानवी प्रतिष्ठा व एकतेचा आदर करण्यासंबंधी प्रशिक्षणाची गरज व महत्त्व, नागरी हक्क संरक्षण अधिनियम १९५५, मानवी हक्क संरक्षण अधिनियम १९९३, कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम, २००५, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती (अत्याचारास प्रतिबंध) अधिनियम १९८९, हुंडाबंदी अधिनियम १९६९, महात्मा गांधी तंटा मुक्ती अभियान
७)	The Bombay Prohibition Act, 1949
८)	The Maharashtra Excise Manual, Volume - I
९)	The Maharashtra Excise Manual, Volume - II
१०)	The Prohibition and Excise Manual, Volume - III

विक्रीकर विभागातील कर सहायक, गट - क (मुख्य) परीक्षा
Tax Assistant, Gr. - C (Main) Examination

परिक्षेचे टप्पे :

पेपर क्र. १ संयुक्त पेपर - १०० गुण
पेपर क्र. २ स्वतंत्र पेपर - १०० गुण

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : २

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
१ (संकेतांक ००२)	मराठी	६०	६०	बारावी	मराठी	१ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
	इंग्रजी	४०	४०	पदवी	इंग्रजी		
२ (संकेतांक ५०७)	सामान्य क्षमता चाचणी व पदासंबंधीचे/विषयासंबंधीचे ज्ञान	१००	१००	पदवी	मराठी व इंग्रजी		

अभ्यासक्रम

पेपर क्रमांक : १

अनु. क्र.	घटक व उपघटक
१	मराठी : सर्वसामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग तसेच उतान्यावरील प्रश्नांची उत्तरे
२	इंग्रजी : Common Vocabulary, Sentence Structure, Grammar, use of Idioms and phrases & thier meaning and comprehension of passage.

पेपर क्रमांक : २

अनु. क्र.	घटक व उपघटक
१)	नागरिकशास्त्र - राज्य व्यवस्थापन (प्रशासन) ग्रामीण व्यवस्थापन (प्रशासन)
२)	भारतीय राज्यघटना - घटना कशी तयार झाली आणि घटनेच्या प्रस्तावनेमागची भूमिका व तत्वे, घटनेची महत्वाची कलमे/ठळक वैशिष्ट्ये, केंद्र व राज्य संबंध, निधर्मी राज्य, मूलभूत हक्क व कर्तव्ये, राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्वे-शिक्षण, युनीफॉर्म सिव्हील कोड, स्वतंत्र न्यायपालिका, राज्यपाल, मुख्यमंत्री व मंत्रीमंडळ Role, अधिकार व कार्य, राज्य विधीमंडळ विधानसभा, विधानपरिषद व त्यांचे सदस्य, अधिकार, कार्य व Role, विधी समित्या
३)	पंचवार्षिक योजना
४)	चालू घडामोडी - जागतिक तसेच भारतातील
५)	बुद्धिमत्ता चाचणी व मूलभूत गणितीय कौशल्य बुद्धिमत्ता चाचणी - उमेदवार किती लवकर व अचूकपणे विचार करू शकतो याचा अंदाज घेण्याच्या दृष्टीने सदर प्रश्न विचारण्यात येतील.
६)	अंकगणित - गुणाकार, भागाकार, दशांश अपूर्णाक व टक्केवारी, गुणोत्तर व प्रमाण, वेळ व अंतर, नफा-नोटा, सूट, व्याज, वेळ व काम, आलेख, सरासरी, महत्त्वमापन व क्षेत्रमापन, इत्यादी.

७) **पुस्तपालन व लेखाकर्म** - (Book-Keeping & Accountancy) लेखाकर्म अर्थ, लेखा संज्ञा, द्विनॉद पध्दतीची मुलभूत तत्वे, लेखाकर्मा करिता दस्तऐवज, रोजकिर्द, सहाय्यक पुस्तके, खतावणी, बँक मेळजुळणी पत्रक, तेरीजपत्रक, घसारा, अंतिम लेखे, वित्तिय विवरणपत्रके तयार करणे, नफा न कमविणाऱ्या संस्थांचीखाती.

Bookkeeping meaning & definition, Accounting terminology, Fundamentals of Double Entry, Source documents for accouting, Journal, Subsidiary Books, Ledger, Bank Reconciliation Statments, Trial Balance, Depreciation, Final Accounts, Preparing Financial Statements, Accounts of non-profit-making organizations

८) **आर्थिक सुधारण व फायदे** - पार्श्वभूमी, उदारीकरण, खाजगीकरण, जागतिकीकरण संकल्पना वत्याचा अर्थ आणि व्याप्ती, मर्यादा, केंद्र व राज्य स्तरावरील आर्थिक सुधारणे, WTO तरतुदी आणि सुधारणा आणि त्याचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील अपेक्षित परिणाम, प्रश्न व समस्या, GST विक्रीकर VAT

लिपिक-टंकलेखक, गट -क (मुख्य) परीक्षा Clerk-Typist, Gr.-C (Main) Examination

एकूण गुण - २००

पेपर क्रं. - १ (संयुक्त पेपर) - १०० गुण
पेपर क्रं. - २ (स्वतंत्र पेपर) - १०० गुण

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
१ (संकेतांक ००२)	मराठी	६०	६०	बारावी	मराठी	१ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
	इंग्रजी	४०	४०	पदवी	इंग्रजी		
२ (संकेतांक ५०८)	सामान्य क्षमता चाचणी व पदासंबंधीचे विषयासंबंधीचे ज्ञान	१००	१००	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास	

अभ्यासक्रम

पेपर क्रमांक : १

अनु. क्र.	घटक व उपघटक
१	मराठी : सर्वसामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग तसेच उतान्यावरील प्रश्नांची उत्तरे
२	इंग्रजी : Common Vocabulary, Sentence Structure, Grammar, use of Idioms and phrases & thier meaning and comprehension of passage.

पेपर क्रमांक : २

अनु. क्र.	घटक व उपघटक
१	सामान्यज्ञान - इतिहास, भूगोल नागरिकशास्त्र इ.
२)	बुद्धिमापन विषयक प्रश्न : उमेदवार किती लवकर व अचूकपणे विचार करू शकतो हे आजमावण्यासाठी प्रश्न
३)	गणित : अंकगणित, बीजगणित, भूमिती, सांख्यिकी
४)	सामान्य विज्ञान - भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, जीवशास्त्र व पर्यावरण
५)	चालू घडामोडी - भारतातील व महाराष्ट्रातील
६)	माहिती व संपर्क तंत्रज्ञानासंबंधी प्राथमिक ज्ञान
७)	क्रीडा व साहित्य क्षेत्रातील पुरस्कार व माहिती (भारतातील व महाराष्ट्रातील)
८)	माहिती अधिकार अधिनियम, २००५ व महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५

महाराष्ट्र वन सेवा, गट- अ व ब (पूर्व) व (मुख्य) परीक्षा Maharashtra Forest Services, Group-A & B (Pre) & (Main) Examination.

परीक्षेचे टप्पे :

पूर्व परीक्षा - १०० गुण

मुख्य परीक्षा - ४०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या :

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
१ (संकेतांक ०१४)	Marathi language	१००	१००	बारावी	मराठी	१ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
	English language	१००	१००	बारावी	इंग्रजी	१ तास	
	General Studies (सामान्य अध्ययन)	१००	१००	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास	

अभ्यासक्रम

पेपर क्रमांक : १

Sr. No.	Topics
01	Marathi language
02	English language
03	Current Affairs of National And International Importance
04	General Mental Ability(Logical reasoning, analytical ability, problem solving, basic numeracy)

महाराष्ट्र वन सेवा (मुख्य) परीक्षा Maharashtra Forest Services, (Main) Exam

परीक्षेचे टप्पे : लेखी परीक्षा - ४०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	
१ (संकेतांक ०३७)	General Studies	१००	१००	बारावी	मराठी-इंग्रजी	१ तास
२ (संकेतांक ०३८)	General Science & Nature Conservation	१००	१००	बारावी	इंग्रजी	१ तास

वस्तुनिष्ठ
बहुपर्यायी

अभ्यासक्रम

पेपर क्रमांक : १

Sr. No.	General Studies
1.	History of India with emphasis on that of Maharashtra
2.	Physical, Social and Economic Geography of India and the World. Emphasis on that of Maharashtra
3.	Indian polity and Governance. Constitution and Political self Governmen System, Rural and Urban local
4.	Economic and Social Development

पेपर क्रमांक : २

Sr.No.	General Science & Nature Conservation
1)	General Science (Physics, Chemistry, Botany, Zoology)
2)	Nature Conservation
2.1	1 Soils: - Physical, chemical and biological properties. Processes and factors of soil formation. Mineral and organic constituents of soil and their role in maintaining soil productivity Soil profile. Problem soils and their reclamation. 2 Soil and moisture conservation:- Causes of soil erosion, method of control, role of forest, characteristics of and steps in Watershed Management.
2.2	1 Eco Systems:- Types, food chain, food web, ecological pyramids, energy flow, biogeochemical cycle of carbon and nitrogen. 2 Manures and Fertilizers:- Types, organic - inorganic. 3 Diseases and pests of plants and animals. 4 Pesticides and insecticides. 5 Injurious plants and weeds.
2.3	1 Environmental Pollution:- Types, control, bio-indicators, endanqered species., 2 Environmental problems related to quarrying and mining. 3 Greenhouse effect, Carbon trading, Climate Change.
2.4	1 Important wild animals of India. 2 Breeds of cattle, Economics of fodder and pasture of grassland management.
2.5	1 Important indigenous trees species of India, exotic plants, plants as a source of forest products such as food, fibre, fuel wood, timber, non-timber, forest produce/minor forest produce. Medicinal plants, Energy plantations, Mangroves, Forest based industries. 2 Factors effecting growth and distribution of plants. Forest types of India.
2.6	1 National parks and Sanctuaries, World heritage sites. 2 Social forestry, Joint Forest Management, Agro forestry. 3 Indian forest policy, Indian Forest Act, Wild Life Protection Act, Forest Conservation Act, 1980. 4 National and International Organization working for nature conservation.
2.7	1 Use of aerial photographs, thematic maps. Satellite imageries, Principle and application of GIS. 2 Biodiversity, causes of loss of biodiversity, importance of biodiversity conservation. 3 Plants breeding, tissue culture. Tribal's and forests. Important tribes of India.

महाराष्ट्र कृषि सेवा, गट अ व ब (पूर्व) व (मुख्य) परीक्षा Maharashtra Agriculture Services, Group - A & B (Pre) & (Main) Examination

परिक्षेचे टप्पे : पूर्व परीक्षा - २०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

मुख्य परीक्षा - ४०० गुण

महाराष्ट्र कृषि सेवा, (पूर्व) परीक्षा Maharashtra Agriculture Services, (Pre) Examination

परीक्षा योजना

पेपर क्र. व संकेतांक	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	कालवधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
(संकेतांक ००३९)	Marathi language	१५	३०	शालांत	मराठी	१ तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
	English language	१५	३०	पदवी	इंग्रजी	१ तास	
	General Studies सामान्य अध्ययन	४५	९०	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास	
	कृषि विषयक घटक	२५	५०	पदवी	मराठी व इंग्रजी	१ तास	

अभ्यासक्रम

Sr. No.	Topics
1.	मराठी : सर्वसामान्य शब्दसमूह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्प्रचार यांचा अर्थ व
2.	उपयोग तसेच उतान्यावरील प्रश्नांची उत्तरे. English language : Common Vocabulary, Sentence structure, Grammar, Use of Idioms and Phrases & their meaning and Comprehension of passage.
3.	General Studies 1) Current events of National and International importance. 2) History of Modern (i.e. 1857 -2000) India (Special reference to Maharashtra). 3) Geography of India (Special reference to Maharashtra). 4) Indian Political System : Administration of Central and State government. Administration of Zilla-Parishad, Taluka - Panchayat, Gram-Panchayat, Role of Police Patil and Talati in village administration, 5) Social Reformers of Maharashtra. 6) Indian economy Role of Agriculture in Indian economy, Impact of Globalisation,

Sr. No.	Topics
	<p>7) Sustainable development Pollution, Conservation of natural resources, Sustainable agriculture and industrial development, Role of international, national, state level agencies and NGOs in Sustainable development.</p> <p>8) Computers and Information Technology</p> <p>a) Use of computer in different fields its Scope and limitations.</p> <p>b) Information Technology, Internet, E-mail, E-commerce, Web-sites pertaining to agriculture information.</p> <p>9) Impact of Political, Economical, Social, Communication, Public Health Developments on Rural life.</p>
4.	<p>Agriculture :-</p> <p>A) Land Utilisation and Major crops.</p> <p>B) Irrigation source and method.</p> <p>C) Animal Husbandry and Dairy.</p> <p>D) Horticulture, Forest Development and Produce.</p> <p>E) Fisheries.</p> <p>F) Agriculture Economics.</p>

महाराष्ट्र कृषि सेवा, (मुख्य) परीक्षा Maharashtra Agriculture Services, (Main) Examination

परिक्षेचे टप्पे : लेखी परीक्षा - ४०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

परीक्षा योजना

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन (एक अनिवार्य व एक वैकल्पिक)

पेपर क्र.	विषय व संकेतांक	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	व्यतीरेकी कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
१ (अनिवार्य)	कृषि - विज्ञान (संकेतांक ०१५)	१००	२००	कृषी पदवी	मराठी इंग्रजी	१ तास	चस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
२ (वैकल्पिक)	कृषि (संकेतांक १०१) किंवा कृषि अभियांत्रिकी (संकेतांक १०२)	१००	२००	त्या त्या विषयाची पदवी	इंग्रजी	१ तास	

वैकल्पिक विषय : कृषि (संकेतांक १०१) अथवा कृषि अभियांत्रिकी (संकेतांक १०२) या दोन विषयांपैकी कोणताही एक विषय निवडावा.

अभ्यासक्रम

Papar - I (Compulsory) Agriculture Science (Code No. 015)

Standard : Degree in Agri, or Agri. Engineering

Total Marks . 200

Nature of Paper : Objective type

Total Questions: 100

Medium : English

Duration : 1 Hour

(1) AGRONOMY (MARKS : 80)

(I) Principles of Agronomy :- Agronomy :

Its definition, Scope, and role of Agronomist in agriculture.

Classification of Crops:

Agriculture seasons in India and in Maharashtra. Factors affecting crop production.

Tillage:

Factors affecting tillage, type of tillage operations, tillage implements. Effects of tillage on soil and crop growth. Modern concepts of tillage.

Seed:

Qualities of good seed, types of seed, seed testing and seed treatment, different methods of sowing, optimum plant population and geometry. Classification of Seeds.

Cropping systems:

Types of cropping systems, crop rotations, relay cropping.

Weeds :

Definition, methods of weed control, integrated weed management concept.

(II) Agriculture meteorology :

Definition of meteorology, weather and climate elements of weather. Temperature measurement, factors affecting temperature. Solar radiation, significance of solar radiation in agriculture. Factors affecting solar radiation, measurement of solar radiation. Atmosphere pressure its measurement, variation of pressure with height, hydrological cycle. Drought climatology, classification of draught, weather forecasting in agriculture, its classification, techniques of weather forecasting. Forecasting network in India.

(III) Irrigation water management:

Soil water : Sources of water, absorption and movement of water in soil, soil moisture constants, forms of soil water, factors affecting available soil moisture. Absorption of soil moisture by plant. Factors affecting absorption, evaporation, transpiration, consumptive use and effective rainfall.

Irrigation: Water requirement, irrigation requirement of crops, factors affecting water requirement, scheduling of irrigation - different approaches. Depth of irrigation, measurement of irrigation, water use efficiency.

Drainage : Importance of drainage, types of drainage. Effect of bad drainage on soil and crop growth.

(IV) Field crops

(a) Kharif crops including forages, cereals, millets and pulses:

Kharif crops :

Their importance, Soil and climate requirement varieties, seed and sowing, manure and fertilizer application schedule, water and irrigation needs. Management of weeds and plant protection measures. Crop rotations and cropping systems, harvesting, yield and production potential, seed production.

- 1 **Cereals and Millets** : Rice, Sorghum, Pearl millet, Maize, Hill millets.
2. **Pulses** : Red gram, Greengram, Blackgram, Horsegram, Cowpea, Kidney bean and Dolichos.
3. **Oilseeds** : Groundnut, sesame, soybean, Castor, Sunflower, Niger
4. **Fibre crops** : Cotton and Sannhemp.
5. **Commercial crops** : Turmeric and ginger.
6. **Forage crops**: Cowpea, Maize, Jowar, Napier, Rhodes, Paragrass, Subabul, Shevari (Sesbania ogyptica), stylo, Cluster bean. Marvel, Dinanath, Anjan (Chenclarus ciliaris).

7. **Green manuring crops** : Sannhemp, Dhaincha, Glyricedia.

(b) Field crops (Rabi crops, including forage, oilseeds and commercial crops)

Rabi Crops :

Their importance, history, distribution and production, growth pattern and critical stages, yield parameters and measures to improve the same. Soil and climatic requirements, varieties, seed and sowing nutritional requirement and manure and fertilizer application schedule, water and irrigation needs, management of weeds and plant protection measures. Crop rotations and cropping systems, harvesting, yield and production potential quality aspects and preparation for marketing, Agronomical practices for seed production. Agronomy of important crops of the region with special emphasis on hybrids.

1. **Cereals** : Wheat, Rabi Sorghum.
2. **Pulses** : Gram and Pea.
3. **Oilseeds** : Linseed, Rapeseed mustard, safflower, sunflower.
4. **Commercial crops** : Sugarcane, sugarbeat, potato.
5. **Forage crops** : Lucern, Berseem, Oat, Summer maize, Summer sorghum.
6. **Summer crops** : Rice, Groundnut, Greengram.

(V) Rainfed Agriculture :

Agroclimatic zones of Maharashtra, Techniques of soil and water conservation, moisture conservation, crop residue management, mulches, minimum tillage, zero tillage, harvesting and recycling of runoff water, Drought resistant crops, contingency planning

(VI) Farming System and Sustainable Agriculture :

Definition, sustainable agriculture, resource management, components of farming system. Effect of preceding and associated crops.

(2) SOIL SCIENCE (MARKS : 40)

Definition of Soil; Weathering of rocks and minerals, physical and chemical properties of soil. Soil structure, definition, types and its importance in crop production. Soil texture, classes, ion exchange, soil solution, organic matter, soil moisture, Alkaline and Acid soils. Quality of irrigation water, soil survey. Soil fertility and soil productivity. Soil water movement, infiltration. Soil water movement percolation, evaporation and evapo transpiration, essential plant nutrients, organic manures, fertilizers, Integrated Nutrient Management. Eco-friendly farming, Nutrient management in problem soils, preparation of compost, vermicompost, Organic farming, its merits and demerits, mixed, Complex and Compound fertilizers, micro nutrients, liquid fertilizers, Bio-fertilizer, Soil pollution by agro-chemicals

(3) AGRICULTURAL ENGINEERING (MARKS : 80)

(I) Farm Machinery and Power :

- (a) Sources of Farm Power - Human, animal and mechanical; I.C. engines- principles of operation and different working systems, I. C. engine cycles, terminology connected with engine power and working examples; Tractors- classification, factors affecting the tractor selection, tractor clutches and brakes; power transmission systems-gear trains, differential, final drives and power take off; trouble shootings and remedies; operating cost of tractors and implements; periodical care, repair and maintenance of tractors.
- (b) Tillage- Definition, functions, classification. Primary and secondary tillage implements, related terms and working examples; hitch systems of implements.
- (c) Seed cum fertilizer drill, metering mechanisms, planters, chaff cutters; harvesters and threshers; sickles, mowers, reapers, and combine.
- (d) Plant protection equipment - types of sprayers and dusters, principles of operations; uses.

(II) Agricultural Process Engineering :

- (a) Changes occurring in food grains during storage; food grain storage structures; pre-cooling - definition and types; freezing- definition and types; Refrigeration-simple compression refrigeration system; cold storage- meaning and use.
- (b) Determination of moisture content-direct and indirect methods; Drying - principles and methods, types of dryers; factors affecting drying; pasteurization, sterilization, and evaporation.
- (c) Working principles of Agricultural viz. milk, grains and fruits, processing equipments, grinders, mill, graders, cleaners, Separators, seed / treaters.
- (d) Material handling equipments (excluding design) - belt, bucket and screw conveyor; packaging material for agricultural and horticultural produce.

(III) Soil and Water conservation, Watershed Management :

- (a) (i) Principles of watershed management - Watershed - Definition, surveying, leveling, types of survey, objects of surveying, survey instruments.
- (ii) Measurement of distances and area; chain and compass surveying; plane table surveying-radiation and intersection methods, leveling- collimation and rise and fall methods.
- (iii) Watershed characteristics, rainfall pattern, land use capability classification, runoff estimation of volume by rainfall infiltration method, peak rate of run off by rational formula.
- (iv) Soil and water conservation structures used in Maharashtra, Water harvesting, Farm pond,
- (b) Erosion control- biological and engineering measures, temporary and permanent gully control structures, contour bund, graded bund and bench terraces.
- (c) Principles of watershed management.

(IV) Micro Irrigation and Drainage Engineering :

Definition and Concept of micro - irrigation, types of micro irrigation. Design of micro irrigation system. Pump selection - calculation of head, discharge, losses and performance evaluation. Maintenance of pumps and irrigation system. Permeability and hydraulic conductivity of soils. Drainage coefficient, Design and layouts of surface and sub surface drainage system.

(V) Farm Structures :

- (a) Buildings materials - Bricks, cement, sand, mortar, concrete.
- (b) Location and management of farmstead.
- (c) Silo-pit and trench silo; Dairy barns- stanchion and loose housing barns; Poultry houses-wire floored, deep litter and cage house.
- (d) Farm fencing.
- (e) Green house technology-basic approach and scope in India, attributes of green house technology, green house types, materials for green house construction and covering.

Papar - II AGRICULTURE (OPTIONAL) (Code No. 101)

Standard : Degree in Agriculture

Total Marks . 200

Nature of Paper : Objective type

Total Questions: 100

Medium : English

Duration : 1 Hour

(1) AGRICULTURAL BOTANY (Marks : 40)

Morphology :

Floral organization and mechanism of pollination, Fertilization; Development of fruits and seeds.

Anatomy:

Cells and tissues - types and junctions.

Cytogenetics :

Cell structure, Mitosis, Meiosis, Chromosome morphology and structure, Gene enzyme hypothesis, Molecular organisation - DNA, RNA, Genetic code, Protein synthesis, Regulation of gene action. Chromosomal aberration, Polyploidy types and uses. Mutation-macro and micro, chemical and Physiological mutagenesis. Linkage - sex linkage, Sex determination.

Genetics:

Mendelism and laws of inheritance. Mono, dia and tri-hybrid ratio, Gene interactions. Linkage and crossing over. Gene maps, Allelism, Pleiotropism, Penetrance and expressivity, Quantitative inheritance, Extra nuclear inheritance.

Plant Breeding :

Methods of breeding in self pollinated crops, Pure line and Mass selection, Hybridization, Pedigree selection. Bulk population, Back cross, Single seed descent, Multiple crossing, Bi-parental mating, Multilines; Methods of breeding in cross pollinated crops Mass selection, Line breeding, Recurrent selection, Synthetic varieties and Composite varieties. Methods of breeding in sexually propagated crops-Colonial selection and hybridization, New plant breeding tools viz. Tissue Culture, Protoplast Fusion, Somatic hybridization, chromosome multiplication and Genetic Engineering. Sterility and self incompatibility, and its utilization, Inbreeding, Heterosis and its exploitation. Seed production technology in self and cross pollinated crops. Seed certification and processing. Seed deterioration- causes and remedies. Seed legislation in India and quality seed.

Plant Physiology :

Osmotic qualities of cells and their relationship; Transpiration mechanism, Drought resistance and concept of xerophytism. Water use efficiency, photosynthesis mechanism and factors affecting photosynthesis, classification of plants on the

basis of photosynthetic mechanism as Cs, C4 and CAM plants. Photo respiration, Respiration, respiratory drifts during storage and ripening of fruits and vegetables. Respiratory quotients of starchy, fatty, proteinaceous seeds - its importance. Plant nutrition, translocation of nutrients and photosynthesis and their partitioning, Metabolism of carbohydrates, proteins and fats, Source and sink relationship. Seed germination, dormancy and quiescence, growth and growth analysis related to yield. Photoperiodism, Vernalization Auxin, heteroauxin, growth regulators and inhibitors and their uses.

Social forestry:

Silviculture, Agro-forestry, their importance & scope

Medicinal and Aromatic plants :

Cultivation, processing, Marketing and uses.

Environmental Science & Agro-ecology :

Agro-ecology

Definition, levels of organisation, relation with other sciences,

Environment-

Definition, components and factors. Ecological groups,

Population dynamics, Community dynamics

Pollution -

types, classification, causes and control measure

Ecosystem -

Definition, concept and structures,

Agro-ecosystem -

Origin and evaluation, Domestication of plant and animals, Climatic risk, Natural resources & their conservation.

Plant Biotechnology . Biotechnology -

In-vitro culture techniques, Totipotency, Organogenesis. Embryogenesis, types of culture - single cell culture, suspension culture micropropagation, shoot tip culture and meristem culture. Different stages and production of pathogen free plants. Anther and pollen culture and production of homozygous lines. Embryo culture, Ovule culture and In-vitro fertilization, somaclonal variation, its importance. Protoplast isolation, fusion, somatic hybrids, cybrids, Techniques of gene transfer. Transgenic plants. Application of Biotechnology in Agriculture-Biopesticides, Biofertilizers, cryopreservation and secondary metabolites.

(2) PLANT PROTECTION (ENTOMOLOGY AND PLANT PATHOLOGY) (MARKS : 40)

ENTOMOLOGY (MARKS : 20)

Morphology :

Floral organization and mechanism of pollination, Fertilization; Development of fruits and seeds.

A) General morphology; anatomy and physiology of insects, Classification of insects. Economic importance of insects. Major insect pests of field and Horticultural crops of Maharashtra State, their occurrence, life history, damage and control measures. Insecticides - classification and formulations. Beneficial insects (Sericulture, Apiculture and Lac culture etc.)

B) Outbreaks of insects and their causes, Pest surveillance, ETL - concept & application, Store grain pests and methods of their control.

C) Appliances used in plant protection including HV, LV and ULV sprayers, Safe handling of pesticides, Antidotes for pesticide poisoning,

D) Pest Management - Pest resistance, role of biotechnology in pest management.

E) Study of non insect- pest : Importance of Sanitary and Phyto- Sanitary measurese.g. snail.

F) Residual effect of insecticide - Its testing, national & international standards

G) Biological control of insect-pests - Definition, methods and scope. Important natural enemies & their host. IPM concept and recent trends in plant protection (Role of chemosterilants, attractants, repellents, pheromones and light traps in pest control)

(3) PLANT PATHOLOGY (MARKS : 20)

- (A) History and development of plant pathology, economic importance of plant diseases, Nature, position and structure of fungi, bacteria, viruses and mycoplasma, their methods of reproduction and nutrition.
- (B) Broad classification of fungi and phytopathogenic bacteria. Studies and economic importance of peronosporales, Ustilaginales, Uredinales, Moniliales, Sporophyte, parasites. Symbiosis and their modifications, Polymorphism, Heteroecism, Physiologic specialization and heterothallism.
- (C) Dissemination and transmission of fungi, bacteria, viruses, mycoplasma and nematodes, Phenomena of infection susceptibility, host reaction.
- (D) Epidemiology and forecasting, Disease resistance.
- (E) Symptomology, Flowering parasites, physiological disorders.
- (F) Principles of plant diseases & its control, chemical, bio-control their formulation and doses.
- (G) Symptoms causal organism, etiology and control measures of the following crop diseases -

Crop	Name of the disease
1) Cotton	Angular leaf spot, root rot, anthracnose, wilt.
2) Sorghum	Smut, Rust, leaf spots, ergot.
3) Groundnut	Tikka or leaf spot, Aspergillus blight/bud blight, rust.
4) Wheat	Rust, smut, leaf blight/spots.
5) Citrus	Dieback, tristeza, greening, nematodes, canker, gumosis.
6) Banana	Bunchy top, mosaic, fusarial wilt
7) Sugarcane	Red rot, smut, grassy shoot
8) Grape	Anthracoese, Downy mildew, powdery mildew
9) Chilli	Die back, mosaic, churda-murda
10) Turmeric	Leaf spot, rot
11) Ginger	Foot rot
12) Onion	Leaf blight, transit and storage diseases
13) Vegetables	Dumping ole, root knot, soft rot, mosaic
14) Paddy	Blight, blast
15) Pigeon-pea	Wilt, Stem canker
16) Greengram	Blackgram Powdery mildew.
17) Soyabean	Rust, Bacterial Leaf-spot
18) Sun-Flower	Rust, Powdery mildew
19) Flower crops	Downy mildew, Powdery mildew, Anthracnose, Root rots, wilt, leafspots, rust, dieback, crown gall.
20) Potato	Brown rot, ring rot, scab, mosaic early and late blight
21) Linseed	Powdery mildew, Rust
22) Sunflower	Powdery mildew, Rust

(3) HORTICULTURE (MARKS : 40)

(A) Cultivation of fruits :

What is horticulture, its importance, scope and branches. Brief study of climate, soil, propagation, varieties, planting, manuring, irrigation, special horticultural practices (pruning, training, bending, notching and bahar treatment), harvesting and maturity indices of important fruit like mandarin, sweet orange, kagazi lime, mango, banana, grape, coconut, arecanut, cashew, papaya, guava, chiku (Sapota), fig, pomegranate, pineapple, ber (Jujube). Scope and importance of dry-land horticulture and crop suitable for dry-land or rain-fed conditions,

(B) Cultivation of vegetables ;

Classification of vegetables and type of vegetable farming. Brief study of cultivation of vegetable viz, tomato, chilly, brinjal, peas and beans, cucumber, pumpkin, bitter- gourd, Okra, onion, potato, leafy vegetables and Cole crops,

(C) Cultivation of flowers :

Cultivation of important flower crops, Landscape gardening, its importance and scope. Protected cultivation of vegetables and flowers,

(D) Plant growth regulators & their uses.

(E) Post harvest management and processing :

Post harvest handling and management of important horticultural crops. Principles and methods of fruit and vegetable preservation. Importance and scope of fruit and vegetable preservation. Preparation of various products such as squash, syrup, jams, jelly, marmalade, pickles, ketchup, dehydration, canning of fruits and vegetables, Export-import of horticulture crops.

(4) AGRICULTURAL EXTENSION (MARKS : 30)

Rural Sociology and Community Development:

Meaning and scope of rural sociology and its importance in extension education, Characteristics of rural society, Poverty in rural area, Culture- Meaning, Characteristics, functions and cultural aspects, Rural social groups, Study of rural institutions i.e. family, caste, class, religion, gram panchayat, village schools, co-operative societies and other voluntary organisations, Meaning, necessity scope and Principles of community development, Panchayat-Raj system, Development of leadership, types (opinion & change agent), role, functions, identification and training of leaders, qualities essential for local leaders.

Principles of Extension Education and Educational Psychology :

Principles, Meaning, need, importance and scope of extension education, Philosophy and objectives of extension education, Meaning and scope of educational psychology, Principles of adult education, Basic psychological concepts - instincts, motives, drives, attitudes, intelligence, socialization, and personality development.

Extension teaching methods and aids :

Learning - it's meaning, teaching and learning process, creating effective learning situation, Communication process, elements of communication, mass and interpersonal communication, diffusion of innovations, innovation- decision process, innovativeness and adoption of innovations. Extension teaching methods, classification, purpose, characteristics, planning and use. Factors influencing the selection of extension teaching methods and aids. Relative effectiveness of extension teaching methods and aids. Emerging IT & Other technologies in the field of Agricultural extension.

Extension Administration and Programme Evaluation:

Extension administration- meaning, need and scope, Basic principles of administration, Organization - it's meaning, nature and technical problems of organizations, Programme -planning, meaning, purpose and steps in programme planning, Characteristics of sound programme and its implementation, Extension evaluation - necessity, methods and tools of data collection, measuring devices. Sampling techniques,

(5) AGRICULTURAL ECONOMICS (MARKS : 20)

Economics :

Meaning, definition, consumption, production, factors of productions. Concept of national income and employment, money, inflation.

Agricultural Economics :

Definition, scope and importance. Place of Agriculture in Indian economy, General problems of Agriculture in India, Food problem, population and employment problem, Land holding and productivity, Five year plans & Agricultural development, New Agricultural Policy & Strategy Existing programmes & Schemes of Central State Government.

Problems of Agricultural Marketing, regulated market :

Market Functions, Functionaries, Market channel, Market cost, margins, Role of FCI, STC, SWC / CWC, CCI, NAFED, Monopoly procurement of cotton in Agricultural marketing, Cooperative marketing - structures and function, Agriculture price structure - objective of price policy, Support price and price fixation, International trends in Agriculture, implications of GATT / WTO, Export - import of Agriculture commodities, Role of APEDA.

Agricultural credit :

Need, classification and agencies supplying agricultural credit policy, Role of Co operative sector / Role of various Banks in Agriculture credit.

Farm management and production economics :

Types and systems of farming, principles used in farm management, Low cost, efficient, environment-friendly technology, Farm Cost, different types of cost, Production functions and their types. Farm planning and budgeting, Factor and product relationship, Farm records and accounting. Crop insurance.

(6) ANIMAL HUSBANDRY AND DAIRYING (Marks : 20)

(6-A) Animal Husbandry (MARKS : 10)

1) Breeds :

Economic importance of live-stock in India. Classification of breeds of cattle and buffalo, sheep, goat, poultry and exotic breeds.

ii) **Farming & Management:** Management different systems of housing, identification, exercises, grooming, dehorning, shearing, trimming of hoof, castration, wallowing, brooding. Farming -goat for meat broiler farming, layer farming, quail farming, duck farming, dairy farming, sheep farming, hatchery management.

iii) **Breeding:** Principles of genetics, selection, methods of selection, factors affecting the selection, mating system, traits of economic importance in breeding of all species. Breeding goat, sheep and poultry for meat wool and eggs. Use of exotic breed for augmentation of production under different, Agro-ecological zones.

iv) **Reproduction :** Anatomy and physiology of reproductive system of cattle (male & female). Artificial insemination- importance, methods of semen collection, dilution, preservation and transportation, Insemination of animals. Multiple Ovulation and Embryo Transfer Technology MOET).

v) **Nutrition :** Principle of nutrition. Chief constituents of animal and body plant. Digestion and absorption of nutrients in ruminants and non-ruminants. Classification and Composition of feeds, digestion, absorption and metabolism of food nutrients, bio-energetics. Functions of nutrients in animal body. Feeding standards, computation of ration for different ages and for different production functions. Thumb rules of livestock feeding. Utilization of non-conventional feeds. Macro and micro-minerals, vitamins and its role in animal nutrition. Complete feed. A Principles of raising important fodder and grasses. Complete feed preservation. Grass land management and grazing practices. Improving poor quality roughage., UROMOL, UMMB, Quality control of feed. Feed additives- probiotics, enzymes and its importance in nutrition.

(6-B) Dairying (MARKS : 10)

i) Milk and milk product:

Production and utilization of milk in India. Milk secretion and its endocrinology Mammary gland development, theories of milk secretion. Major milk constituents, composition of milk of different species. Factors affecting quality and quantity of milk. Clean hygienic milk production, collection, transportation and Processing of milk - Pasteurization, homogenisation, sterilization and cooling of milk. Important milk products - Dahi, butter, ghee, khoa, channa and ice-cream. Marketing of milk products.

ii) Legal standard and quality control tests:

Aseptic packaging of milk and milk products. Detection of common adulterants, Nutritive value of milk. Role of National Dairy Development Board, Indian Dairy Corporation and Public & Cooperative sectors. Dairy in the progress of dairy industry

(7) FOOD SCIENCE (Marks: 10)

Principles and methods of food preservation, Raw material in food processing, Composition and nutritive value, Unit operations in food processing, Industrial processing of fruits, vegetable, cereal grain, oil seeds, milk and dairy products. Meat and meat products, Eggs and poultry products, Food processing and nutritional quality, Chemistry and technology of fats and oil, Spoilage of foods, Food infections and food toxications, Microbial standards for foods, Toxic constituents in foods, Food quality control, adulterations and Government regulations, Quality attributes of food analysis, Recent development in storage of perishable commodities and food packaging. Food stability and properties of the packaging materials, Food additives, Food colours (natural and synthetic), Food flavours, Food descolourations and rancidities, Food residues and by-products, New food products and development, Food -transportation, marketing and economics.

PAPAR - II

AGRICULTURAL ENGINEERING (OPTIONAL) (Code No, 102)

Standard : Degree in Agriculture Engineering

Nature of Paper : Objective type

Medium : English

Total Marks . 200

Total Questions: 100

Duration : 1 Hour

(1) FARM POWER AND FARM MACHINERY (MARKS : 40

Farm Power :

Human, animal and electric Power, classification of engines, Otto cycles, diesel cycle, two stroke cycle operation, four stroke cycle operation, engine parts, valve types, operation and timing, combustion of hydrocarbon fuels, Carburetors and fuel supply, fuel injection systems for diesel engines, engine governing, air-cleaner, ignition systems, engine performance characteristics, engine trouble shooting.

Agricultural Tractors :

Classification of tractors, power tillers, clutches and brakes, transmission, differential, final drive, power take off, hydraulic system, three point linkage, steering mechanism, tracks and pneumatic tyres, repairs and maintenance of tractors, tractor performance test, cost estimation of tractor power for different operations.

Tillage Machinery:

Soil tillage, forces acting on tillage tools, mechanism of tillage, draft measurement, dynamometer and strain gauge, forces acting on mould board plough, draft of plough, effects of various parameters on draft of ploughs, adjustment of disk ploughs, wet land puddlers, disk harrows, clod crushers, cultivators, hoes, sugarcane earthing up equipment, rotavators, levellers, scrapers, bund former, hitching of drag type implements, hitching of mounted implements.

Planting and Harvesting Machinery :

Types of seed drills & planters, mechanism of seed drills, seed metering devices, furrow openers, ferti-seed drill, ammonia applicator, sugarcane planter, potato planter, paddy transplanter, design of seed drills and planters.

Harvesting methods, types of sickles, threshers, mowers, reapers, binders, forage harvesters, sugarcane harvester, potato digger shaker, Groundnut digger shaker, cotton picker, principles of combine harvesters, Horticultural tools & implements.

Plant Protection Appliances :

Types of sprayers, parts of sprayer-pumps, nozzles and their types, flow rates and spray patterns, factors affecting droplet size, agitation of spray materials, sprayers with hydraulic pumps, air pumps, gaseous energy sprayers and centrifugal energy sprayers, air lane sprayers, types of dusters, parts of duster, repairs and maintenance of sprayers and dusters.

(2) AGRICULTURAL PROCESS ENGINEERING (MARKS : 40)

Drying of Farm Crops:

Importance and need for drying, moisture content and its measurement, equilibrium moisture content. Drying theory of grains, moisture migration and prevention of moisture accumulation, types of dryers and their operations for grains & Horticultural crops, Psychrometry.

Handling of Agricultural Materials :

Physical, mechanical, rheological, thermal and aerodynamic properties of agricultural materials, material handling equipment namely belt conveyors, screw conveyors, bucket elevators, pneumatic conveyors.

Processing of Agricultural & Horticultural Products:

Importance and need of processing, processing operation- cleaning, sorting and grading etc., principles and operation of air screen, cleaner, specific gravity separator, spiral separator, disk separator and pneumatic separator, size reduction mechanism, size reducing machines, fineness of modules and uniformity index, mixing process analysis, plant layout and cost analysis, food grain storage structures, How process chart.

Dairy and Food Engineering:

Unit operations in food processing, mass and energy balance, fluid flow, heat transfer and heat exchangers, application of steam in dairy, pasteurisation, refrigeration, separation, evaporation, homogenization, drying and dehydration of food, dairy plant layout and plant sanitation, disposal of dairy plant wastes, Cutting, Blanching, slicing, Principles & techniques of fruit & vegetable preservation, pre-cooling, cold storage, freezing, concentration, dehydration, modified atmospheric storage, packaging

(3) ELECTRICAL AND OTHER ENERGY SOURCES (MARKS : 20)

Electricity :

Farm electrical motors-care and maintenance, equipment for the farm-shop, electric fence, feed processing equipment, electrical safety devices, single phase transformer types, construction and testing.

Solar Energy :

Principles of solar energy, collection, flat plate collectors, solar concentrators, different types of solar dryers and cooker, utilization of solar energy for grain drying, air-conditioning and water heating, solar pump, photo-voltaic water pumping system.

Wind Energy:

Wind structure and measurements, wind energy maps and site selection, types of wind mills, their structures and transmission, rotors-pump- generator and control equipment, irrigation planning with wind mills.

Biomass Energy :

Biomass fermentation, different types of bio-gas plants, site selection, design and construction technique of bio-gas plants, utilisation of bio-gas for burners, lamps and I. C. engines.

(4) FARM STRUCTURES (MARKS : 10)

Engineering Properties of materials of construction, Load bearing capacity of Soil and designing of foundation, types of foundations & its function, Plinth, Types of Walls, Types of Roofs and Roof Trusses, King Post, Queen Post, Steel Trusses etc., Flooring types, Doors and Windows and their types, Construction of Farm Roads, Farm Fences, Preparation of Plans for common Agricultural Structures and cost estimation, Green house-Types-materials-designs-principles.

(5) SOIL AND WATER CONSERVATION ENGINEERING (MARKS : 60)

Hydrology:

Hydrologic cycle, precipitation, its types and occurrence, measurement of precipitation, analysis of precipitation data, methods of determining the average depth of precipitation, relation between amount, intensity, frequency and distribution. Runoff, factors affecting runoff, estimation of runoff rate and runoff volume, development of runoff hydrographs, basic hydrograph, unit hydrograph theory, hydrograph analysis.

Sedimentation :

Sediment, sediment movement and deposition, estimation of bed load and suspended load, measures for sediment control.

Soil Erosion:

Erosivity of rainfall, estimating erosivity from rainfall data, application of erosivity index, erodibility of soil, gully erosion and its control, estimation of soil loss in erosion, universal soil loss equation and its utility, erosion control structures, contour and graded bunds, terraces and broad base terraces. Design and estimates for permanent gully control structures, nala bunding structures, nala training work, design of grass-waterways.

Watershed Management:

Concept of watershed, Delineation of watershed, land use planning, control of erosion by land & crop management practices, control of stream bank erosion, types of flood, Flood control, economics of flood control, erosion control structures in arable & non-arable lands, hydrologic studies in watershed, morphological characteristics of watershed, farm ponds, selection of site for farm ponds, design, estimation and construction of farm ponds and percolation tanks, rainwater harvesting techniques, drought analysis and its application .

(6) IRRIGATION AND DRAINAGE ENGINEERING (MARKS : 30)

Fluid Mechanics :

Pressure and its measurement, types of flow and basic equations of flow, hydraulic and energy gradient line, discharge through orifices and mouth pieces, flow in open channel and pipes, weirs and notches, measurement of flow in open channel and pipes, head calculations, HP requirement,

Irrigation Methods:

Design of various types of irrigation methods for surface irrigation such as borders, ridges, furrows, basins etc., design of sprinkler and and drip irrigation, design of lift

irrigation schemes, selection of pumps and their installation, repairs and maintenance.

Canal Irrigation:

Terms used in canal irrigation systems, soil Irrigability classes, canal water distribution, irrigation scheduling, cross drainage works, various structures on canal and distribution of irrigation water,

Drainage Engineering :

Drainage design criteria, soil permeability, drain-able porosity and its measurement, drainage coefficient and its estimation, methods of surface and subsurface drainage, design of surface and subsurface drainage, design of gravel envelope. Reclamation of saline & alkaline soils.

Ground Water Hydrology :

Occurrence and distribution of ground water, ground water movements, aquifers, Darcey's law, hydraulic conductivity, transmissivity, co-efficient of storage, steady and unsteady flow of water into wells, types of wells, well log, well drilling methods, development of wells, well testing, recuperation test of wells, GIS & its application.

Land Development:

Principles of land levelling and grading, cut fill ratios for various types of soils, methods of land levelling and grading, preparation of plans & estimate and execution of levelling and grading works, land development machinery

महाराष्ट्र अभियांत्रिकी सेवा, गट - अ व ब संयुक्त (पुर्व) परीक्षा व स्वतंत्र (मुख्य) परीक्षा Maharashtra Engineering Services, Group - A & B Combined (Pre) Exam. & Separate (Main) Exam

परिक्षेचे टप्पे :

पुर्व परीक्षा - १०० गुण

परीक्षा योजना

मुख्य परीक्षा - ४०० गुण

प्रश्नपत्रिकेची संख्या : दोन (अनिवार्य व एक वैकल्पिक)

मुलाखत - ५० गुण

महाराष्ट्र अभियांत्रिकी सेवा, संयुक्त (पुर्व) परीक्षा Maharashtra Engineering Services, Combined (Pre) Examination

परिक्षेचे टप्पे :

लेखी परीक्षा - १०० गुण

पेपर क्र.	विषय	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
पेपर क्र. १	मराठी	१०	१०	बारावी	मराठी	दीड तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
	इंग्रजी	१०	१०	पदवी	इंग्रजी		
	सामान्य अध्ययन (General Studies)	२०	२०	पदवी	मराठी व इंग्रजी		
	अभियांत्रिकी अभियोग्यता चाचणी (Engineering aptitude test)	६०	६०	पदवी	इंग्रजी		

अ.क्र.	खटक
१.	मराठी : सर्व सामान्य शब्दसमूह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ व उपयोग तसेच उतान्यावरील प्रश्नांची उत्तरे.
२.	इंग्रजी : Common Vocabulary, Sentence structure, Grammar, Use of Idioms & phrases and their meaning and comprehension of passage.
३.	सामान्य अध्ययन :- (१) भारताचा विशेषत : महाराष्ट्राचा इतिहास (१८५७ ते १९९०) (२) भारताचा विशेषत : महाराष्ट्राचा भूगोल (३) भारतीय अर्थव्यवस्था १. भारतीय आयात - निर्यात २. राष्ट्रीय विकासात सरकारी, सहकारी, ग्रामीण बँकांची भूमिका ३. शासकीय अर्थव्यवस्था - अर्थसंकल्प, लेखा, लेखापरीक्षण, इत्यादी ४. पंचवार्षिक योजना ५. किंमती वाढण्याची कारणे व उपाय
४.	भारतीय राज्यव्यवस्था
५.	जागतिक तसेच भारतातील चालू घडामोडी :- राजकीय, औद्योगिक, आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, भौगोलिक, खगोलशास्त्रीय, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक इत्यादी.
६.	पर्यावरण : मानवी विकास व पर्यावरण, पर्यावरण पूरक विकास नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे संधारण विशेषत : वनसंधारण, विविध प्रकारची प्रदुषणे व पर्यावरणीय आपत्ती, पर्यावरण संवर्धनात कार्यरत असलेल्या राज्य/राष्ट्र/जागतिक पातळीवरील संघटना/ संस्था

४. अभियांत्रिकी अभियोग्यता चाचणी (Engineering aptitude test) :- (६० प्रश्न/६० गुण)

I	Applied Mechanics Matrices -
a.	Types of Matrices (Symmetric, Skew-symmetric, Hermitian, Skew Hermitian, Unitary, Orthogonal Matrices), properties of Matrices, Rank of a Matrix using Echelon forms, reduction to normal form, PAQ in normal form, system of homogeneous and non-homogeneous equations. Linear dependent and independent vectors.
b.	Partial Differentiation - Partial Differentiation; Partial derivatives of first and higher order. Total differentials, differentiation of composite and implicit functions. Euler's theorem on homogeneous functions with two and three independent variables. Deductions from Euler's Theorem.
c.	Applications of Partial Differentiation, Expansion of Functions, Maxima and Minima of function of two independent variables, Jacobian, Taylor's Theorem and Taylor's series, Machlaurin's series.
d.	Linear Differential Equations with Constant Coefficients and Variable Coefficients of Higher Order — Linear Differential Equation with constant

	coefficients complementary function, particular integrals of differential equation, Cauchy's homogeneous linear differential equation and Legendre's differential equation, Method of variation of parameters.
e.	Differentiation under Integral sign, Numerical -Integration - Differentiation under Integral sign with constant limits of integration, Numerical Integration by (a) Trapezoidal (b) Simpson's 1/3 (c) Simpson's 3/8 rule.
f.	Double Integration —Change the order of integration, Evaluation of double integrals by changing the order of integration and changing to polar form.
g.	Triple Integration and Application of Multiple Integrals — Application of double integrals to compute Area, Mass, Volume. Application of triple integral to compute volume.
II	Engineering Mechanics -
a.	System of Coplanar Forces- Resultant of concurrent forces, parallel forces & Non concurrent Non parallel system of forces. Moment of force about any point, Couples, Varignon's theorem. Distributed forces in plane. Centroid and Centre of Gravity, Moment of Inertia & its theorem.
b.	Condition of equilibrium for concurrent forces, Parallel forces and Non concurrent Non parallel general system of forces & couples. Types of supports, loads, beams. Analysis of trusses.
c.	Laws of friction, Cone of friction, Equilibrium of bodies on inclined plane. Application of problems involving wedges, ladders, screw friction.
d.	Kinematics of particle :- Velocity and acceleration in terms of rectangular coordinate system, Rectilinear motion. Motion along plane curved path. Tangential and Normal components of acceleration. Motion Curves (a-t, v-t, s-t curves). Projectile motion. Relative motion. Newton's second law, work energy principle, D'Alembert's principles, equation of dynamic equilibrium. Moment of Energy principles : Linear momentum, principle of conservation of momentum, Impact of solid bodies, direct and oblique impact, impact of solid bodies, semi elastic impact and plastic impact.

III	Elements of Civil Engineering
a.	Materials and Construction -
(1)	Use of basic materials cement, bricks, stone, natural and artificial sand, Reinforcing Steel- Mild, Tor and High Tensile Steel. Concrete types — PCC, RCC, Pre-stressed and Precast. Introduction to smart materials. Recycling of materials.
(2)	Substructure - Function of foundations, (Only concepts of settlement and Bearing capacity of soils). Types of shallow foundations, (only concept of friction and bearing pile).
(3)	Superstructure - Types of loads :- DL and LL, wind loads, earthquake considerations. Types of construction — Load bearing, framed, composite. Fundamental requirements of masonry.
(4)	Introduction to automation in construction :- Concept, need, examples related to different civil engineering projects.

b. **Uses of maps and field surveys -**

(1) Various types of maps and their uses. Principles of surveys. Modern survey method using levels, Theodolite, EDM, lasers, total stations and GPS. Introduction to digital mapping. Measuring areas from maps using digital planimeter.

(2) Conducting simple and differential leveling for seeking out various benchmarks, determining the elevation of different points and preparation of contour maps. Introduction to G I S Software and other surveying soft-wares with respect to their capabilities and application areas.

Elements of Mechanical Engineering

IV Thermodynamics- Thermodynamic work, p-dV work in various process, p-V representation of various thermodynamic processes and cycles. Ideal gas equation, properties of pure substance, Statements of 1st and 2nd law of thermodynamics and their applications in mechanical engineering. Carnot cycle for Heat engine, refrigerator and heat pump.

(1) Heat transfer — Statement and explanation of Fourier's Law of heat conduction, Newton's law of cooling, Stefan Boltzmann's law Conducting and insulation materials and their properties. Selection of heat sink and heat source.

(2) Power plants — Thermal, Hydro-electric, nuclear and solar wind hybrid power plants

Machine elements : Power transmission shafts, axles, keys, bush and ball bearings, Flywheel and Governors.

(3) Power Transmission Devices — Types of belts and belt drives, Chain drives, type of gears, Types of couplings, friction clutch (cone and single plate), brakes (types and application only). Application of these devices.

(4) Mechanism • (Descriptive treatment only) Slider crank mechanism, Four bar chain mechanism, List of various inversions of four bar chain mechanism, Geneva mechanism, Ratchet and Paul mechanism.

(5) Materials use in Engineering and their Application Metals Ferrous and Non-ferrous, Non metallic materials, Material selection criteria, Design consideration, Steps in Design.

(6) Introduction to Manufacturing processes and Their Applications — Casting, Sheet metal forming, Sheet-metal cutting, Forging Fabrication, Metal joining processes.

Machine Tools (Basic elements, Working principle and types of operations) Lathe Machine Centre Lathe Drilling Machine — Study of pillar drilling machine. Introduction to NC and CNC machine, grinding machine, Power saw, Milling Machine.

Elements of Electrical Engineering

D.C. circuits : Kirchhoffs laws, ideal and practical voltage and current source, Mesh and nodal analysis (super node and super mesh excluded), Source transformation, Star-delta transformation, Superposition theorem, Thevenin's theorem, Norton's theorem, Maximum power transfer theorem.

A.C. Circuits Generation of alternating voltage and current, RMS and average value, form factor, crest factor, AC through resistance, inductance and capacitance, R-L, R-C, and R-L-C series and parallel circuits, phasor diagrams, power and power factor, series and parallel resonance, Q-factor and bandwidth

Three phase circuits

Three phase voltage and current generation, star and delta connections (balanced load only), relationship between phase and line currents and voltages, Phasor diagrams, Basic principle of wattmeter, measurement of power by two wattmeter method.

Single phase transformer : Construction, working principle, Emf equation, ideal and practical transformer, transformer on no load and on load, phasor diagrams, equivalent circuit, O.C. and S.C. test, Efficiency

महाराष्ट्र अभियांत्रिकी सेवा, (स्थापत्य) गट - अ व ब (मुख्य) परीक्षा

Maharashtra Engineering Services, (Civil) Group - A & B (Main) Exam

परिक्षेचे टप्पे : लेखी परीक्षा - ४०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

परीक्षा योजना

पेपर क्र.	विषय व संकेतांक	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
स्थापत्य अभियांत्रिकी पेपर क्र. १	इंग्रजी ०१८	१००	२००	बी.ई (सिव्हिल)	इंग्रजी	दोन तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
स्थापत्य अभियांत्रिकी पेपर क्र. २	इंग्रजी ०१९	१००	२००	बी.ई (सिव्हिल)	इंग्रजी		

अभ्यासक्रम

Civil Engineering, Paper - 1

Sr. No	Topics
1	Building Construction & Materials: Properties of wet and hardened concrete, tests on concrete, factors affecting strength of concrete, water-cement ratio, aggregate-cement ratio, mix design, additives, design of form work, types of formwork. Stones, bricks, cements, lime, mortar, timber, plastic, concrete, steel, paints and varnishes. Principles of building planning and design, integrated approach, building byelaws, building services such as vertical transportation, water supply sanitation, thermal ventilation, lighting, acoustics, fire protection, electrical fittings. Foundations, stones, brick and block masonry, steel and reinforced cement concrete structures, floors, doors and windows, roofs, finishing works, water proofing.
2	Strength of materials: Stresses, strains, principal stresses, bending moments, shear forces and torsion theory, bending theory of beam, deflection of beam, theories of buckling of columns.
3	Theory of structures: Analysis of beams, frames and trusses, slope deflection method, moment distribution method.
4	Structural analysis: Analysis of arches and suspension cables, influence lines, stiffness and flexibility matrix methods.
5	Steel structures: Design of bolted and welded connections, columns, footings, trusses, steel beams, plate girders.
6	Design of reinforced concrete structures (Working stress and limit state): Design of slab, beams, columns, footing, retaining walls, tanks, building frames, staircases.
7	Pre-stressed Concrete: Principles of pre-stressing, materials used and their properties, permissible stresses as per IS. codes, systems of pre-stressing, losses in pre-

- stress, design of pre-tensioned and post-tensioned beams- simply supported, rectangular and T- beams, cable profile, end block design, bridge girder.
- 8 **Construction Planning and Management:**
Elements of scientific management, elements of material management, safety engineering, network analysis, construction equipment, site layout quality control.
- 9 Computer-aided analysis and design of structures, application of computer programming to structures, numerical methods such as-
1) Finding area by Simpson's rule, trapezoidal rule;

Civil Engineering, Paper -II

Sr. No	Topics
1	Surveying: Classification of surveys, measurement of distances-direct and indirect methods, optical and electronic devices, prismatic compass, local attraction, plane table surveying, levelling, calculations of volumes, contours, theodolite, theodolite traversing, omitted measurements, trigonometric levelling, tacheometry, curves, photogrammetry, geodetic surveying, hydrographic surveying.
2	Estimating, Costing and Valuation: Specification, estimation, costing, tenders and contracts, rate analysis, valuation
3	Geo-technical Engineering: Geotechnical properties, stresses in soil, shear resistance, compaction, consolidation and earth pressure, stability of slopes, bearing capacity, settlements, shallow and deep foundations, cofferdams, ground water control.
4	Fluid Mechanics: Properties of fluids, fluid statics and buoyancy, kinematics and dynamics, flow measurement, flow in open channel, flow in closed conduits, dimensional and model analysis, losses in pipe flow, siphon, water hammer, boundary layer and control, pipe network
5	Fluid Machines: Hydraulic turbines, centrifugal pumps, reciprocating pumps, power house, classification and layout.
6	Engineering Hydrology: Hydrological cycle, precipitation, evaporation, infiltration, runoff, hydrographs, reservoir planning & sediment control, floods, flood routing, ground water.
7	Irrigation Engineering: Water requirement of crops, methods of irrigation, lift irrigation, water logging, dams, spillways, energy dissipation, diversion head works, canal and canal structures, cross drainage works, river training works.

- 8 **Highway Engineering:**
Planning of highway systems, alignment and geometric design, horizontal and vertical curves, grade separation, materials and different surfaces and maintenance, rigid and flexible pavement, traffic engineering.
- 9 **Bridge Engineering:**
Selection of site, types of bridges, discharge, waterway, spans, afflux, scour, standards, specifications, loads and forces, erection of superstructure, strengthening.
- 10 **Tunnelling:**
Open cuts, surveys, criteria for selection of size and shapes, driving in soft and hard grounds, mucking, dust control, ventilation, lighting and drainage, special methods of tunnelling.
- 11 **Environmental Engineering**
- a **Water Supply Engineering:**
Sources of supply, design of intakes, estimation of demand, water quality standards, primary and secondary treatment, maintenance of treatment units, conveyance and distribution of treated water, rural water supply
- b **Waste Water Engineering & Pollution control:**
Quantity, collection and conveyance and quality, disposal, design of sewer and sewerage systems, pumping, characteristics of sewage and its treatment, rural sanitation, sources and effects of air and noise pollution, monitoring, standards
- c **Solid Waste Management:**
Sources, classification, collection and disposal.

विमा संचालनालयांतर्गत तांत्रिक, सहाय्यक, विमा संचालनालय, गट - क परीक्षा

परिक्षेचे टप्पे : लेखी परीक्षा - ४०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

परीक्षा योजना

विषय	गुण	माध्यम	दर्जा	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
मराठी	१००	मराठी	शालांत	दोन तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
इंग्रजी	१००	इंग्रजी	पदवी		
सामान्य ज्ञान व बुद्धीमापन चाचणी आणि विमा संचालनालयांतर्गत माहिती	२००	मराठी व इंग्रजी	(निर्दिष्ट पदवी संशोधन विभागास वरत कार्यालय अंतर्गतक उत्तम		

मराठी, इंग्रजी, सामान्य ज्ञान व बुद्धीमापन चाचणी आणि विमा संचालनालयांतर्गत माहिती या विषयांमध्ये खालील घटक व उपघटकांचा समावेश

१. मराठी

सर्व सामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्यप्रचार यांचा अर्थ उपयोग तसेच उतान्यावरी प्रश्नाची उत्तरे

२. इंग्रजी

Common Vocabulary, Sentence structure, Grammar, Use of Idioms & phrases and their meaning and comprehension of passage.

३ सामान्य ज्ञान व बुद्धीमापन चाचणी आणि विमा संचालनालयांतर्गत माहिती

१. सामान्य ज्ञान

(अ) चालू घडामोडी

जागतिक तसेच भारतातील सामाजिक, साहित्य, राजकारण, शास्त्र, सामाजिक व औद्योगिक सुधारणा, क्रिडा विषयक बाबी, अर्थ विषयक बाबी

(ब) महाराष्ट्राचा भूगोल :

महाराष्ट्राचा रचनात्मक (Physical) भूगोल, मुख्य रचनात्मक(Physiographic) विभाग पर्जन्यमान व तापमान, पर्जन्यातील विभागावर बदल नद्या, पर्वत व डोंगर, राजकीय विभाग, प्रशासकीय विभाग, नैसर्गिक संपत्ती- वने व खनिजे, मानवी व सामाजिक भूगोल-लोकसंख्या(population) migration of population व त्याचे Source आणि Destination वरील परिणाम, ग्रामीण वस्त्या व ताडे, झोपडपट्ट्या व त्यांचे प्रश्न

(क) माहितीची अधिकार कायदा - २००५

(ड) महाराष्ट्राचा इतिहास

सामाजिक व आर्थिक जागृती (१८८५-१९४७), महत्वाच्या व्यक्तींचे काम स्वातंत्र्यपूर्व भारतातील सामाजिक जागृतीतील वर्तमानपत्रे व शिक्षणाचा परिणाम/भाग, स्वातंत्र्यपूर्व काळातील इतर समकालीन चळवळी (सत्यशोधक समाज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची चळवळ, हिंदू महासभा, मुस्लीम लीग, राष्ट्रीय क्रांती चळवळ, डावी विचारसरणी कम्युनिस्ट चळवळ, शेतकरी चळवळ, आदिवासींची उठाव)

(इ) भारतीय राज्यघटना

घटना कशी तयार झाली आणिघटनेच्या प्रस्तावने मागची भूमिका व तत्वे, घटनेची महत्वाची कलमे/ठळक वैशिष्टे, केंद्र व राज्य संबंध, निर्धर्मी राज्य, मूलभूत हक्क व कर्तव्ये, राज्याच्या घोरणाची मार्गदर्शक तत्वे शिक्षण, युनिफॉर्म सिव्हिल कोड, स्वतंत्र न्यायपालिका, राज्यपाल, मुख्यमंत्री व मंत्रीमंडळ Role अधिकार व कार्य, राज्य विधीमंडळ- विधान सभा, विधान परिषद व त्यांचे सदस्य, अधिकार, कार्य व Role विधी समित्या.

(ई) संगणक व माहिती तंत्रज्ञान

आधुनिक समाजातील संगणकाची भूमिका, वेगवेगळ्या क्षेत्रातील जीवनात संगणकाचा वापर, डाटा कम्युनिकेशन, नेटवर्किंग आणि वेब टेक्नॉलॉजी, सायबर गुन्हे व त्यावरील प्रतिबंध नविन उद्योग म्हणून माहिती तंत्रज्ञानाचा निरनिराळ्या सेवा सुविधांची माहिती मिळवण्यासाठी होणारा उपयोग, भारतातील माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाची वाढ व त्याचा दर्जा, शासनाचे कार्यक्रम जसे मिडीया लॅब एशिया, विद्या वहिनी, ज्ञान वाहिनी, सामुहिक माहिती केंद्र इत्यादी, माहिती तंत्रज्ञान उद्योगातील मुलभूत प्रश्न व त्याचे भवितव्य

२) बुद्धीमापन चाचणी

उमेदवार किती जलद व अचूकपणे विचार करू शकतो याचा अंदाज घेण्याच्या दृष्टिने बुद्ध्यांक मापनाशी संबंधित प्रश्न

३) विमा संचालनालयांतर्गत माहिती

१. शासकीय विमा निधीची माहिती

२. सर्व साधारण विमा क्षेत्रातील विमा पत्रक प्रकार व त्यांची जोखीम व्याप्ती

३. विमा मूल तत्त्वे व विमा व्यवहारात उपयोग (भारतीय विमा संस्था मुंबई यांनी अनुज्ञाती परीक्षेसाठी विहित केलेली अभ्यासक्रम)

४. विमा नियमन विकास प्राधिकरण (केंद्र शासनाची विमाव्यवसायाचे नियमीकरण करण्यासाठीची स्वतंत्र यंत्रणा) (याची माहिती वेबसाईट येथे पहावी)

महाराष्ट्र अभियांत्रिकी सेवा, (यांत्रिकी) गट - अ व ब (मुख्य) परीक्षा

Maharashtra Engineering Services, (Mechanical) Group - A & B (Main) Exam

परिक्षेचे टप्पे : लेखी परीक्षा - ४०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

परीक्षा योजना

विषय	विषय व संकेतांक	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
यांत्रिकी अभियांत्रिकी पेपर क्र. १	१६३	१००	२००	बी.ई (सिव्हिल)	इंग्रजी	दोन तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
यांत्रिकी अभियांत्रिकी पेपर क्र. २	१६४	१००	२००	बी.ई (सिव्हिल)	इंग्रजी		

Paper -1

Sr. No	Topics
1	Applied Thermodynamics Zeroth law of Thermodynamics, First law of Thermodynamics, Second law of Thermodynamics, calculation of work and heat in various processes; Second law of Thermodynamics; Thermodynamics property charts and tables, availability and irreversibility, Thermodynamic relations.
2	Fluid Mechanics and Turbomachinery - Fluid definition and properties, Newton's Law of viscosity concept of continuum, Classification of fluid. Fluid statics, manometry, buoyancy, force of submerged bodies, stability of floating bodies, viscous flow of incompressible fluid, boundary layer, elementary turbulent flow, flow through pipes, head losses in pipes. Impulse and reaction principles, velocity diagrams, Pelton-wheel, Francis and Kaplan turbines.
3	Heat Transfer - Modes of heat transfer; one dimensional heat conduction, resistance concept and electric analogy, heat transfer through fins; unsteady heat conduction, lumped parameter system, thermal boundary layer, dimensionless parameters in free and forced convective heat transfer, heat exchanger performance, LMTD and NTU methods; radiative heat transfer, Stefan Boltzmann law

4	Refrigeration and Air Conditioning, Vapour and gas refrigeration and heat pump cycle; properties of moist air, psychrometric chart, basic psychrometric processes.
5	Internal Combustion Engine Classification of I.C. Engine, circle Analysis of 1C, ST, CI engines, Super charging/ Turbocharger Performance characteristics of SI and CI, Air pollution due to IC engine and its norms, engine fuels, engine lubricants, engine cooling, Introduction to CNG, LPG, wankle engines etc., Recent development in IC engine.
6	Power Plant Engineering Thermal Power Plant- Analysis of steam cycle - Carnot, Rankine, Reheat cycle and Regenerative cycle. Layout of Power Plant, layout of pulverized coal burners, Fluidized bed combustion, coal handling system, ash handling system. Forced draught and induced draught fans, boiler feed pumps, super heater regenerators, condensers, boilers, de-aerators and cooling towers. Hydro power plant - Rainfall, run off and its measurement hydrographs, flow duration curve, reservoir storage capacity, classification of plants - run off river plant, storage river plant, pump storage plant, layout of hydroelectric power plant. Nuclear Power Plant - Introduction of Nuclear Engineering, fission, fusion, nuclear materials, thermal fusion reactor and power plant - PWR, BWR, liquid metal fast breeder, reactors, reactor control, introduction to plasma technology. Diesel and gas turbine power plant - General layout, advantage and disadvantage component, performance of gas turbine power plant, combine heat power generation.
7	Renewable Energy Sources Solar Energy - Solar concentrators and tracking, Dish and Parabolic through concentrating generating systems, Central tower solar power plants; Solar Ponds. Basic principle of power generation in a PV cell, Band gap and efficiency of PV cells, solar cells, characteristics, manufacturing methods of mono and polycrystalline cells; Amorphous silicon thin film cells. Wind Energy - Basic component of WEC, Type of wind turbine HAWT, VAWT, Performance parameters of wind turbine, Power in wind, Wind electric generators, wind characteristics and site selection; wind farms for bulk power supply to grid.

Paper - II	
Sr. No	Topics
1	Strength of Materials Stress and Strain, Elastic Constants: Poission's Ratio, Modulus of elasticity, Modulus of rigidity, Bulk modulus, Shear Force and Bending Moment diagram, Deflection of Beams, Thin Cylindrical and Spherical Shells, Strain Energy, Torsion
2	Theory of Machines and Vibration Kinematics - Structure, Machine, Link and its types, Kinematics pairs, Kinematic chain and mechanism, Grubler's criteria, Inversions of kinematics chains, inversions of-four bar chain, single slider crank chain and double slider crank chain. Displacement, Velocity and acceleration analysis of plane mechanisms; dynamic analysis of linkages; cams; gears and gear trains; flywheels and governors; balancing of reciprocating and rotating masses; gyroscope. Free and forced vibration of single degree of freedom systems, effect of damping , vibration isolation, resonance critical speeds of shafts._
3	Design of Machine Elements Design consideration in castings & forgings, theories of failure, Design for static loadings, Design against fluctuating loads, Design of shafts, Design of springs, Design of belts
4	Materials Technology Strain Hardening, Constitution of Alloys, Iron-Carbon Equilibrium Diagram, Heat Treatment of Steels, Cast Irons, Introduction to International Standards/Codes, Non Ferrous Metals and Alloys, Fatigue Failure, Creep, Alloy Steels, Strengthening mechanism, Powder Metallurgy
5	Production Process, Planning and Control Casting, Forming and Joining Processes - Non Destructive Techniques, Mechanics of machining; basic machine tools; single and multi-point cutting tools, tool geometry and materials, tool life and wear; economics of machining; principles of non-traditional machining processes; principles of work holding, design of jigs and fixtures. Forecasting models, aggregate production planning, scheduling, materials requirement planning
6	Mechanical Measurements Limits, Fits and tolerances; linear and angular measurements; comparators; gauge design; interferometry; form and finish measurements; alignment and testing methods; tolerances analysis in manufacturing and assembly

महाराष्ट्र अभियांत्रिकी सेवा, (विद्युत) गट - अ व ब (मुख्य) परीक्षा
Maharashtra Engineering Services, (Electrical) Group - A & B (Main) Exam

परिक्षेचे टप्पे : लेखी परीक्षा - ४०० गुण

मुलाखत - ५० गुण

परीक्षा योजना

विषय	विषय व संकेतांक	प्रश्नसंख्या	एकूण गुण	दर्जा	माध्यम	परीक्षेचा कालावधी	प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप
विद्युत अभियांत्रिकी पेपर क्र. १	०२२	१००	२००	बी.ई. विद्युत	इंग्रजी	दोन तास	वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी
विद्युत अभियांत्रिकी पेपर क्र. २	०२३	१००	२००	बी.ई. विद्युत	इंग्रजी		

Electrical Engineering- Paper - 1

Sr. No	Topics
1	Work, Power and Energy, Resistance, capacitance and inductance, DC circuits, KCL, KVL, Network theorems, fundamentals, RL, RC and RLC circuits, Steady state and transient responses. Series and parallel AC circuits, Three phase circuits, Power calculation in balanced and unbalanced circuits, Linear and non linear loads.
2	Basics of electromagnetic and electro static, series and parallel magnetic circuits, energy stored in fields, types, construction, operation of single and three phase transformers, equivalent circuit and phasor, diagrams, OC and SC tests, regulation and efficiency calculation, parallel operation, field tests before commissioning.
3	Fundamentals of energy conversion, Construction and theory of DC machine, DC generator characteristics, Starting, braking and speed control of DC motors, Application of DC machines.
4	Principle, types, performance characteristics, starting and speed control of single phase and three phase induction motors, Equivalent circuits, phasor diagrams, applications. VFD for induction motors. Energy saving opportunities in using VFD.
5	Principle, types of synchronous motors, performance characteristics, starting and speed control of single phase and three phase synchronous motors, Equivalent circuits, phasor diagrams, applications. VFD for synchronous motors.
6	Analog and Digital electronics fundamentals, devices and characteristics, amplifier and oscillator circuits, Operational amplifier, Gates, flip-flops, Combinational and sequential circuits, ADC and DACs.

- 7 Sensors and transducers, Performance characteristics of measuring instruments, instrument transformers, measurement of physical parameters such as pressure, force, temperature, flow, vibration, torque, etc. Principles of feedback, transfer function, block diagram, steady state error, Steady state and transient specifications, Bode plot, Nyquist plot and Root locus, Relative and absolute Stability considerations.
- 8 Power Devices- Types, Characteristics of various power electronic devices, Triggering and protection circuits, Controlled and uncontrolled rectification, DC to DC converters, DC to AC conversion, modulation techniques, SPWM. Fundamentals of electric drives, 4 quadrant operation, theory and analysis of DC drives, converter and chopper fed DC drives, Voltage, frequency and V/F controlled drives, slip power recovery schemes, fundamentals of wind power generation and grid interface.
- 9 Power generation in India and Maharashtra, Renewable Generation, Various types of power plant, major equipment in power plants, Major issues with wind and solar power generation and grid interface. Steady state performance of overhead transmission lines and cables, per unit quantities, Bus admittance and impedance matrices, symmetrical components.
- 10 Calculation of sag and tension in transmission of lines, Analysis symmetrical and unsymmetrical faults, principle of active and reactive power transfer and distribution. Load flow studies, steady state and transient stability, voltage stability, voltage control, economic load dispatch, load frequency control in power systems.

Electrical Engineering - Paper - II

Sr. No	Topics
1	Principle of circuit breaking, arc extinction and arc interruption for and DC breaker, Various types of circuit breakers and their applications, Ratings of breakers, isolators and major HV switchgear.
2	Principle of over current, earth fault, differential, and distance protection. Concepts of solid state and numeric relays. Protection of generator, transformer, transmission lines, substation, busbar, induction motors. Various LT switchgear devices such as MCCB, ELCB.
3	Specification of impulse wave, multistage impulse generator, insulation coordination, Routine and type tests for cables and transformers, Lightning protection, Early emission arrestors. Power quality issues, Reactive and harmonic compensation, FT devices and their applications, Passive and Active filters, HVDC transmission.
4	Energy scenario in India, Energy policies, pricing and reforms, Energy conservation Act, 2001, Electricity Act, 2003. Energy management objectives, Electricity billing, electrical load management and MD control, Tariffs, PF improvements and benefits.

- 5 Basic terms in lighting systems and features, lamp types and their features, Recommended illumination levels for various tasks, methodology of lighting system energy efficiency study, Illumination system design for residential, commercial, industrial categories. Solar powered illumination and economics associated.
- 6 DG set selection and installation factors, Operational features, Energy performance assessment of DG sets, Energy saving majors for DG sets, Synchronization of DGs with utility supply. Parallel operation. UPS technology, types and specifications, Performance assessment.
- 7 Pump types and characteristics, Pump curves, Factors affecting pump performance, Efficient pumping system operation, Energy conservation in pumping systems. Fan and compressor types, Fan and compressor performance evaluation and efficient system operation, Compressor capacity assessment, Energy saving opportunities in fans and compressors.
- 8 HVAC and refrigeration system, Types of refrigeration system, Common refrigerants and properties, Compressor type and applications. Selection of suitable refrigeration system, Factors affecting performance and energy efficiency of refrigeration plants, Energy saving opportunities.
- 9 Underground cable and cable accessories, cable in underground structure, cable installation in conduit, cable joints, cable fault detection, over-current protection and lightning protection of underground systems, operation and maintenance of underground system. Grounding systems, Equipment, Ground fault protection, Isolated neutral grounding, Grounding for hazardous locations, substation, tower grounding.
- 10 Substation design, bus designs, substation layout, grounding and ground grid design, substation structures, major substation equipment, auxiliary equipment, substation automation, Commissioning and start up. Industrial, residential and commercial wiring, electrical system design, design and audio and video systems, Lifts and Elevator systems, safety norms and codes, Fire fighting apparatus and systems.

इंडियन पोस्टल सर्विसेस
इंडियन पोस्ट अँड टेलिग्राफ्स
अकाउंट अँड फायनान्स सर्विसेस
इंडियन रेल्वे अकाउंट सर्विसेस
इंडियन रेल्वे पर्सोनल सर्विसेस
इंडियन रेल्वे ट्रॅफिक सर्विसेस
इंडियन ट्रेड सर्विसेस
इंडियन कॉर्पोरेट लॉ सर्विसेस
इंडियन सिव्हील अकाउंट सर्विसेस
इंडियन डिफेन्स अकाउंट सर्विसेस
इंडियन डिफेन्स इस्टेट सर्विसेस
इंडियन इन्फॉर्मेशन सर्विसेस
इंडियन ऑर्डनन्स फॅक्टरी सर्विसेस
पोस्ट ऑफ असिस्टंट सिक्युरिटी
ऑफिसर इन रेल्वे प्रोटेक्शन फोर्स

U.P.S.C. EXAMINATION

पात्रतेच्या अटी, वयोमर्यादा व संधी (अॅटिम्ट)

(U.P.S.C.) नागरी सेवा देण्यासाठी विद्यार्थी कोणत्याही शाखेचा पदवीधर असणे आवश्यक असते

वर्गवारी	संधी	वयोमर्यादा
खुला (ओपन)	६	३२ वर्षे
इतरमागास वर्ग (OBC)	९	३५ वर्षे
अनुसुचित जाती व अनुसुचित जमाती (SC, ST)	वयोमर्यादा संपेपर्यंत	३७ वर्षे

Syllabus For the UPSC Examination Preliminary Examination

The Examination shall comprise two compulsory papers of 200 marks each.

PART - A

Paper I - (200 Marks) Duration : Two hours

- Current events of national and international importance.
- History of India and National Movement
- India and World Geography - Physical, Social, Economic Geography of India and the World.
- Indian Polity and Governance - Constitution, Political System, Panchayati Raj, Public Policy, Rights issues, etc.
- Economic and Social Development Sustainable Development, poverty, Inclusion, Demographics, Social Sector Initiatives, etc.
- General issues on Environmental Ecology, Bio-diversity and climate change - that do not require subject specialization.
- General Science.

आखिल भारतीय सेवा (U.P.S.C.)

- भारतीय प्रशासकीय सेवा -(Indian Administrative Service) - IAS
भारतीय पोलीस सेवा - (Indian Police Service) - IPS
भारतीय वनसेवा सेवा -(Indian Forest Service) - IFS
भारतीय परराष्ट्र व्यवहार सेवा -(Indian Foreign Service) - IFS
इंडियन रेव्हेन्यू सर्विसेस (करस्टम
अँड सेंट्रल एक्साइज)
इंडियन रेव्हेन्यू सर्विसेस (आयटी)
इंडियन ऑडिट अँड अकाउंट सर्विसेस

PART - B

Paper II - (200 Marks) Duration : Two hours

- Comprehension
- Interpersonal skills including communication skills.
- Logical reasoning and analytical ability.
- Decision making and problem solving
- General mental ability.
- Basic numberacy (numbers and their relations, order of magnituded, etc.) (Class X level) Data interpretation (charts, graphs, tables, data sufficiency etc. - Class X level)
- English Language Comprehension skills (Class X level)

Note 1 : Questions relating to English Language Comprehension skills of Class X level (last item in the syllabus of Paper II) will be tested through passages from english language only without providing hindi translation thereof in the question paper.

Note 1 : The questions therefore will be of multiple choice, objective type.

CSE (U. P. S. C.) - Civil Services Exam

Prelims Paper	Duration	Questions	Marks
Paper I - General Studies	2 Hours	200	200
Paper II - Aptitude	2 Hours	200	200
Total		400	400

Civil Services (Mains) Pattern

Paper	Subject	Subject
Paper I	Indian Language (Qualifying)	300
Paper II	English (Qualifying)	300
Paper III	Essay	250
Paper IV	General Studies - I	250
Paper V	General Studies - II	250
Paper VI	General Studies - III	250
Paper VII	General Studies - IV	250
Paper VIII	Optional Subject - I	250
Paper IX	Optional Subject - II	250
Total		2350
	Interview	275

- Paper I and II Language qualifying 40 % passed for other paper checking decide merit.
- All Paper Duration 3 hours.

Optional Subjects for Civil Services main Exam

This is the complete list of optional subjects for civil services main examination. Candidates have to optional for any one subects. This syllabus revised on Feb 2013 UPSC. Each optional paper consists of one papers of 250 marks each. Click on the subject name to view the syllabus

- Agriculture
- Anthropology
- Civil Engineering
- Economics
- Geology
- Management
- Mechanical Engineering
- Medical Services
- Political Science and Intenational Relations
- Psychology
- Sociology
- Optional Language
- Doing in Maharashtra Student for UPSC mains
- Marathi • English • Konkani • Hindi
- and other 16 languages for taking whole Indian aspirants.
- Animal Husbandry & Veterinary Science
- Botany
- Chemistry
- Commerce and Accountancy
- Electrical Engineering
- Geography
- History
- Law
- Mathematics
- Physics
- Philosophy
- Zoology
- Public Administration
- Statistics

ग्रामीण भागातूनही आपण अधिकारी होऊ शकतो हा आत्मविश्वास केंद्रात प्रवेश घेतल्यावर आला. यासाठी मी या केंद्राचा सदैव आभारी आहे. छत्रपती शिवाजी कॉलेज स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्रातील अभ्यासू वातावरण तसेच तज्ज्ञ मार्गदर्शकांचे मार्गदर्शन यामुळे स्पर्धा परीक्षेत यश मिळवून मी महाराष्ट्रात तिसऱ्या क्रमांकाचे उत्तीर्ण होवून माझी उप जिल्हा निबंधक पदी निवड झाली त्याकरिता केंद्राचे मार्गदर्शकांचे मनःपूर्वक आभार.

मुजित शिंदे
राज्य कर निरीक्षक

Faculty

Sr. No.	Name	Subject	Designation/Qualification
1	Prin. Dr. Bhausheb Karale	Chemistry	M. Sc., Ph. D.
2	Dr. Anisa Mujawar	English	M.A., M. Phil, Ph. D.
3	Dr. Shivaji Patil	Politics	M.A., M. Phil, Ph. D., SET
4	Dr. S. B. Zodage	Geography	M. A., Ph. D.
5	Dr. A. S. Patil	Geography	M.A., M. Phil, Ph. D.
6	Dr. Anil Wavare	Economics	M.A., M. Phil, Ph. D.
7	Dr. D. B. Masal	History	M. A., Ph. D.
8	Dr. R. S. Mane-Deshmukh	Geography	M. A., Ph. D.
9	Dr. Nilkanth Lokhande	Politics	M.A., M. Phil, Ph. D.
10	Shri. D. C. Jadhav	Geography	M. A.
11	Shri. V. P. Tate-Deshmukh	Librarian	M. A., M.Lib.I,SC, G.D.C. & A
12	Shri. Pradip S. Londhe	Local Self. Govt.	M. A.
13	Dr. Sanjaykumar Saragade	Marathi	M. A.,M.Phil, Ph.D. SET. NET
14	Shri. P. D. Gore	Maths	B. A.
15	Shri. Pravin Pawar	General Studies	T. I. L. R.
16	Shri. Pramod Kaje	General Studies	P.S.I.
17	Shri. Ajit Phanase	General Studies	A.A.O. (LIC)
18	Shri. Yogesh Shinde	General Studies	Asst. Police Inspector
19	Shri. Nilesh Phalke	General Studies	Under Secretary,Mantralaya
20	Shri. L. N. Kshirsagar	Mathematics	B. A., B. Ed.
21	Shri. R. L. Godekar	Mathematics	MA, SET

Faculty

Sr. No.	Name	Subject	Designation/Qualification
22	Shri. Sujit Shinde	History	PO. Andhra Bank
23	Miss. Radha Zalake	Maths	M.A., B.Ed.
24	Shri. Dattatray Kamble	General Studies	Dy. S. P.
25	Miss. Charushila Mohite	General Studies	Deputy colleetor
26	Miss. Vidya Kamble	English	M.A., B.Ed.
27	Dr. Abhaykumar Takale	English	Nayab Tahasildar
28	Shri. Suraj Bendres	English	Asst. Police Inspector
29	Shri. Abhijeet Yadav	Science	Asst. Police Inspector
30	Swapnil Bawkar	G. S.	IRS, Asst. Commissioner Govt of India
31	Kashmira Pawar	CSAT	Developer, Make in india Project
32	Shri. Bharat Shinde	G. S.	Asst. Police Inspector
33	Shri. Pushkar Maske	Science	B. Pharm
34	Shri. Nitesh Phalke	CSAT	B. E. Mech.
35	Shri. R.N. Kureshi	Computer	M.B.A. IT, MCSA
36	Dr. Prerana Salunkhe	General Studies	Mantralaya A. S. O.
37	Guruprasad Bhutkar	CSAT	B.E. (Prod.)
38	Indrageet Waghmare	Science	M.Sc. (Chem.)

The competitive examination guidance centre helped me throughout as a guide in clearing all the basic things and concepts where one needs fundamentally in qualifying competitive exams. The centre is well equipped with library and spacious study room. All the teachers, members of the centre are cooperative and they guide each and every student....centre is very helpful and excellent in clearing civil service exams.

Kashmira Pawar
Superintendent CBI
(2nd Rank in India)

Developer, make in India, Project

कोणतीही गोष्ट मिळविण्यासाठी असलेली प्रचंड इच्छाशक्ती आणि त्यासाठी प्रचंड मेहनतीची गरज असते. त्याचबरोबर योग्य वेळी योग्य मार्गदर्शन महत्त्वाचे आहे. ते देण्याचे काम छत्रपती शिवाजी कॉलेजमधील अनुभवी प्राध्यापक वर्ग करत आहेत. मला या केंद्रातील शिक्षकांच्या मार्गदर्शनाचा खूप फायदा झाला. त्यासाठी सर्वांचे मनापासून ऋणी राहिन.

डॉ. प्रेरणा साळुंखे
सहाय्यक कक्ष अधिकारी,
मंत्रालय, मुंबई

आयुष्यात आपण घेतलेला कोणताच निर्णय हा कधीच चुकीचा नसतो फक्त तो बरोबर आहे हे सिद्ध करण्याची आपणास जिद्द हवी असते. मेहनत व महत्त्वाकांक्षा या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत कारण महत्त्वाकांक्षेशिवाय माणूस मेहनत करत नाही व मेहनतीशिवाय महत्त्वाकांक्षा पूर्ण होत नाही व या जिद्दिला, मेहनतीला व महत्त्वाकांक्षेला दिशा देण्याचे कार्य या स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राने केले आहे. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या ध्येयाकडे वाटचाल करण्यास मदत करणारे व योग्य दिशा देणारे हे

मार्गदर्शन केंद्र आहे. ग्रंथालय, अभ्यासिका व शिक्षकांचे वेळोवेळी मार्गदर्शन भेटले तसेच गेस्ट लेक्चर्समुळे अभ्यासाची उमेद वाढली.

अॅड. रोहिणी पाटील
-ज्युडिशियल मॅजिस्ट्रेट वर्ग - १,
सिव्हिल जज ज्युनिअर डिव्हिजन

स्पर्धा परीक्षा विश्वाची पहिली ओळख मला २००५ च्या सुमारास कर्मवीर विद्या प्रबोधिनीमुळे झाली. येथील विद्यार्थी म्हणून केलेला अभ्यास, वरिष्ठांचे मार्गदर्शन याचा मला यु. पी. एस. सी. परीक्षेसाठी मोठा फायदा झाला. माझ्यासारख्या असंख्य विद्यार्थ्यांनी या मार्गदर्शन केंद्राचा लाभ घेतला व ठरवलेल्या क्षेत्रात यशस्वी झाले.

कर्मवीर विद्या प्रबोधिनीला आगामीवाटचालीस शुभेच्छा !

स्वप्निल बावकर, IRS
असिस्टंट कमिशनर, कस्टम, सेंट्रल एक्ससाईज,
नार्कोटीक्स अॅण्ड सर्व्हिस टॅक्स डिपार्टमेंट ऑफ रेव्ह्यू,
मिनिस्ट्री ऑफ फायनान्स, भारत सरकार

२० वर्षांपूर्वी लावलेल्या रोपट्याचे स्थान आज आकाश कवेत घेऊ पाहणाऱ्या वटवृक्षाने घेतले आहे. या वटवृक्षाला जोपासताना तज्ज्ञ प्राध्यापकांचे मार्गदर्शन, नियमित सराव, संदर्भ साहित्य आणि संपन्न ग्रंथालय, अभ्यासिका, संगणक सुविधा व ग्रामीण विद्यार्थ्यांसाठी असलेले विविध उपक्रम यांचा वाटाही अमूल्य असाच आहे. त्याचा जास्तीत जास्त लाभ विद्यार्थी मित्रांनी करून घ्यावा. माझ्या सर्वांगीण प्रगतीच्या वाटेवरील एक मार्गदर्शक म्हणून रयत शिक्षण संस्थेच्या कर्मवीर विद्याप्रबोधिनीच्या स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राचे स्थान माझ्या जीवनात कायमच अटळ राहील. आपणांस पुढील यशस्वी वाटचालीसाठी मनःपूर्वक शुभेच्छा !

मा. प्रताप भोसले
सहाय्यक संचालक, लेखा व कोषागारे
संचालनालय महाराष्ट्र राज्य वित्त विभाग, मुंबई

छत्रपती शिवाजी महाविद्यालयाचे स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र हे आजच्या काळातील ग्रामीण विद्यार्थ्यांना MPSC व UPSC संबंधी योग्य मार्गदर्शन करणारे केंद्र आहे.

या केंद्राद्वारे विद्यार्थ्यांचे मन, मेंदू व मनगट बळकट करण्याचा प्रयत्न केला जातो. त्याद्वारे देशाच्या व राज्याच्या प्रशासनात कर्मवीर अण्णांच्या पुरोगामी व आधुनिक विचारांची छाप असणारी अधिकाऱ्यांची एक मजबूत फळी तयार करण्याचे कार्य या केंद्राद्वारे केले जाते.

अॅड. तानाजी पाटील
विधी अधिकारी, वर्ग-१, जातपडताळणी कार्यालय, कोल्हापूर

स्पर्धा परीक्षेच्या अभ्यासासाठी येथील तज्ज्ञ व अनुभवी मार्गदर्शक तसेच २४ तास उपलब्ध अभ्यासिका याशिवाय अधिकारी पदावरील माजी विद्यार्थ्यांचे सततचे मिळणारे मार्गदर्शन अशा बहुमोल घटकांमुळे स्पर्धा परीक्षेस आत्मविश्वासाने सामोरे जाण्यासाठी आवश्यक असा भक्कम पाया या केंद्राने घालून दिला.

चारुशीला मोहिते (देशमुख)
विक्रिकर निरिक्षक परीक्षेत महाराष्ट्रात प्रथम (२०१३), सहाय्यक कक्ष अधिकारी परीक्षेत मुलीत प्रथम (२०१३),
उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी वर्ग - १ (२०१४), उपजिल्हाधिकारी (२०१५)

मी छत्रपती शिवाजी महाविद्यालयामध्येच शिक्षण घेतले असल्याने या केंद्रातील प्राध्यापक व विद्यार्थी यांच्या संपर्कात मी सुरुवातीपासूनच होतो. या केंद्रामध्ये मिळालेल्या ज्ञानाच्या व अनुभवाच्या शिदोरीवरच माझी राज्यसेवेतून पहिल्या प्रयत्नातच कक्ष अधिकारी, मंत्रालय या रापत्रित पदावर निवड झाली.

या केंद्रामध्ये उपलब्ध असणारे स्टडी मटेरियल, तज्ज्ञ प्राध्यापकांचे मार्गदर्शन, चांगली अभ्यासिका याच्या आधारे स्पर्धा परीक्षेचे शिखर सहजपणे गाठता येते. या केंद्रामध्ये विद्यार्थ्यांना यापूर्वी निवड झालेल्या अधिकाऱ्यांचे वेळोवेळी मार्गदर्शन मिळत असल्याने त्यांचा आत्मविश्वास दुणावतो व आपणही प्रशासनामध्ये सक्रीय सहभागी होवून राष्ट्र उभारणीच्या कार्यात सहभागी व्हावे, अशी प्रेरणा त्यांच्यामध्ये निर्माण होते.

निलेश फाळके
उपसचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई

माझ्या उच्च गुणवत्ता क्रमांकाने विक्रिकर निरिक्षक पदावरील निवड असो की, राज्यसेवेतील पहिल्या १० मध्ये स्थान प्राप्त होणे असो, या सर्वांचे श्रेय हे कर्मवीर विद्या प्रबोधिनीच्या छत्रपती शिवाजी कॉलेजमधील स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्रासच निर्विवादपणे जाते. हे मला विनम्रपणे नमूद करावेसे वाटते.

प्रविण पवार
उपअधिक्षक, वर्ग-१, भूमीअभिलेख, महाबळेश्वर

Rajesh Swami, IFS
Under Secretary (Gulf)

To,

Director,
The Competitive Examination Guidance Centre, Satara

The Competitive Examination Guidance Centre of Chhatrapati Shivaji College, Satara stands for the complete solution in the world of MPSC/UPSC Civil Services Examinations, for the students from rural background of Satara, at all the three levels - Preliminary Test, Main Examination and Personality Test.

Since its inception, the Centre has helped many students to enter the State Civil Services. The teaching faculty of the Centre has been drawn from highly qualified and experienced lecturers of the College. Staff of the Centre continuously fine-tunes the approach and students orientation. In my opinion, salient features of the Centre are a personalized guidance; subject focused preparation, examination orientation and domain expertise.

In 2001, I was selected for the post of Naib Tahsildar through the Maharashtra State Civil Service Examination 2000. In 2003, I have joined the Indian Foreign Service after qualifying the Civil Services Examination 2002. During the preparation for these two examinations, I had consulted the teachers of the Centre. As an Engineering Graduate, for me interaction with the Centre was very useful to understand in detail topics related the humanities subject. In particular, I benefitted from the library of the College for the preparation of my optional subjects namely History and Marathi Literature.

Best wishes,

(राजेश स्वामी)
(RAJESH SWAMI)
अवर सचिव (गुल्फ)
Under Secretary (Gulf)
विदेश मंत्रालय, नई दिल्ली
Ministry of External Affairs, New Delhi

विदेश मंत्रालय, नई दिल्ली
MINISTRY OF EXTERNAL AFFAIRS
NEW DELHI

SWAPNIL S BAWKAR, IRS
Assistant Commissioner

भारत सरकार / GOVERNMENT OF INDIA,
वित्त मंत्रालय / MINISTRY OF FINANCE,
राजस्व विभाग / DEPARTMENT OF REVENUE,
केंद्रीय उद्योग एवं सेवा मन्त्रकेंद्र / CBEC

To,

Director,
The Competitive Examination Guidance Centre,
Satara.

I can still recollect my days of graduation where for the first time I came into contact with Competitive Exam Centre. It was a moment of pleasure for me when I saw hundreds of aspirants putting their efforts with a dedication. I can't wipe out impression of vast and depth library of Chhatrapati Shivaji College those days. That was the moment, I drew inspiration from the environment I saw.

This centre has immensely helped many aspirants to explore and achieve their true potential and pursue their goals in life. I am one of them. The support of staff and teaching faculty can't be measured in words. It was the year 2008-09, when I enrolled in the centre for the period of six months and all these years, I continue to cherish my relationship with the Competitive Exam Centre family.

I wish the centre continues to fathom new heights and contribute in the nation building by creating professionals in their own chosen walk of life.

With warm regards, & Best wishes

Swapnil S Bawkar, IRS
Assistant Commissioner,
Central GST & Central Excise,
Audit Commissionerate, Vadodara.
Mobile: 7226 906 999
Email: b_swapnil@gmail.com

Permanent Address:
At/p- Kudal, Tal. Jawali,
District Satara- 415514

Rajesh Swami
Under Secretary (Gulf)
Ministry of External Affairs,
South Block, New Delhi
Mobile: +919899364725
Email: dsgulf@mea.gov.in
rajcshwami75@gmail.com

Permanent Address:
At/p- Bhuinj, Tal: Wai,
Dist: Satara 415515

ग्रंथालय सुविधा

अभ्यासिका मुले

अभ्यासिका मुली

MPSC

UPSC

पेपर रिडींग रुम

यशस्वी विद्यार्थ्यांसमवेत प्राचार्य डॉ. भाऊसाहेब कराळे

यशस्वी विद्यार्थ्यांसमवेत मा. डॉ. अनिल पाटील व प्राचार्य डॉ. भाऊसाहेब कराळे व मा. राजेश स्वामी

अधिक माहितीसाठी संपर्क : 9028435399 / 9960398705 / 8888528491 E-mail : cscspardha@gmail.com